

PROGRAM NAUCZANIA HISTORII W KLASACH 4–8 SZKOŁY PODSTAWOWEJ

„WCZORAJ I DZIŚ”

Autor: dr Tomasz Maćkowski

Zgodny z podstawą programową do historii z 2024 r.

© Copyright by Nowa Era Sp. z o.o.

Warszawa 2024

dr Tomasz Maćkowski

„WCZORAJ I DZIŚ”

PROGRAM NAUCZANIA HISTORII

W KLASACH 4–8 SZKOŁY PODSTAWOWEJ

1. Ogólna charakterystyka programu nauczania „Wczoraj i dziś”
2. Podstawa programowa kształcenia ogólnego do przedmiotu *historia*
3. Cele kształcenia i wychowania
4. Materiał nauczania „Wczoraj i dziś” wraz z odniesieniami do podstawy programowej
5. Procedury osiągnięcia celów edukacyjnych
 - Rozmowa nauczająca (pogadanka)
 - Opowiadanie
 - Praca z tekstem podręcznika
 - Wycieczka
 - Drama
 - Metoda „Śnieżnej kuli”
 - Burza mózgów
 - Portfolio
 - Puzzle
 - Ranking diamentowy
 - Metoda tekstu przewodniego
 - Dyskusja
 - Metoda „za i przeciw”
 - Mapa mentalna
 - Metaplan
 - Drzewko decyzyjne
 - Praca z tablicą interaktywną
 - Praca z tekstem źródłowym
 - Praca ze Źródłem ikonograficznym i mapą
 - Praca z filmem
 - Prezentacja multimedialna
6. Zakładane osiągnięcia uczniów
7. Proponowane metody kontroli i oceny osiągnięć uczniów
8. Materiały dydaktyczne
9. Bibliografia

1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PROGRAMU NAUCZANIA „WCZORAJ I DZIŚ”

Niniejszy program jest przeznaczony do nauczania historii w klasach 4–8 szkoły podstawowej i jest zgodny z podstawą programową dla przedmiotu historia opublikowaną w Rozporządzeniu Ministra Edukacji z 28 czerwca 2024 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej obowiązującą od roku szkolnego 2024/2025 r. (Dz. U. poz. 996, z 2024 r.)

Tematyka i dobór treści w klasie IV zostały podzielone na dwie zasadnicze części. Po zapoznaniu się z pierwszą z nich (rozdział I) uczniowie powinni nabyć wiadomości o historii jako nauce oraz o elementach dziedzictwa historycznego w swoim współczesnym otoczeniu (m.in. tradycja, zabytki), które wskazują na powiązania i zależności pomiędzy przeszłością a współczesnością. Uczeń w 4 klasie szkoły podstawowej rozumie już, czym jest przeszłość, ale nie potrafi jeszcze postrzegać jej w oderwaniu od własnego doświadczenia życiowego. Wiele pojęć historycznych, oczywistych dla nauczyciela i osób dorosłych, w odbiorze dziecka jest czymś całkowicie abstrakcyjnym. Dlatego nauczanie historii należy powiązać z realiami i środowiskiem, które są znane czwartoklasiście. Z perspektywy ucznia najbliższa jest mu rodzina i mała ojczyzna. Dopiero w czasem poszerza kręgi powiązań pomiędzy historią a współczesnością i obejmuje nimi państwo – wielką ojczyznę – i naród polski – jako zbiorowość, z którą powinien identyfikować się emocjonalnie i z którego dziedzictwem kulturowym oraz dokonaniaми się utożsamiać. Część tę zamykają tematy dotyczące ustalania czasu w historii oraz pracy z mapą. Dzięki nim następuje nabywanie podstawowych kompetencji umożliwiających recepcję wiedzy historycznej, orientowanie się w czasoprzestrzeni historycznej i zrozumienie zachodzących w przeszłości zmian.

Dobór tematyki w drugiej części (rozdziały II–IV) ma na celu przede wszystkim kształtowanie odpowiednich wartości i postaw u uczniów (patriotyzm, odpowiedzialność, poświęcenie dla dobra wspólnego, odwaga i honor), kształtowanie szacunku wobec nich, a także świadomości najważniejszych czynników mających wpływ na rozwój jednostki, społeczeństwa i państwa, np. edukacja, nauka, gospodarka. Treści ogniskowane są wokół wybranych postaci historycznych: wybitnych królów, uczonych, polityków, bohaterów. Ich dokonania i zasługi zostały przedstawione w odpowiednim kontekście historycznym – z jednej strony uproszczonym do poziomu wiedzy i wieku uczniów, z drugiej – tworzącym pewien możliwie spójny obraz koherentnej ciągłości historycznej. Szerszy kontekst umożliwia także pokazanie interdyscyplinarności wiedzy o przeszłości, powiązań między historią a innymi dziedzinami wiedzy (archeologią, sztuką, literaturą, astronomią, naukami ścisłymi, ekonomią) ułatwiając wszechstronny rozwój zainteresowań uczniów.

W klasach 5–8 uczniowie powinni zapoznać się z podstawowym kursem historii przedstawiającym dzieje Polski na tle cywilizacji i kultury europejskiej. Do zasadniczych celów tego etapu kształcenia należy przekazanie uczniom podstawowej wiedzy historycznej; wykształcenie poczucia dumy oraz identyfikacji z dorobkiem i dziedzictwem przodków; wyjaśnienie procesów historycznych, które wygenerowały obecną rzeczywistość polityczną, kulturową i cywilizacyjną; wychowanie odpowiedzialnych i aktywnych w życiu społecznym obywateli.

Podział treści na rozdziały i tematy został dokonany na bazie:

a) wymagań Podstawy Programowej Kształcenia Ogólnego dla Szkół Podstawowych z zakresu historii,

b) doświadczeń wynikających z realizacji programów „Wczoraj i dziś” oraz „Śladami przeszłości”, według których zostały napisane wcześniejsze podręczniki wydawnictwa Nowa Era,

c) konsultacji z nauczycielami historii.

Przy organizacji treści programowych uwzględniono następujące zasady:

1) rozdziały podzielono równomiernie, co ma ułatwić proces dydaktyczny oraz weryfikację nabytej przez uczniów wiedzy i kompetencji;

2) konstrukcja tematów została dokonana wedle kryteriów chronologiczno-problemowych. Oznacza to, że pomimo iż całość tematyki przedstawiono w układzie chronologicznym, diachronia wydarzeń niejednokrotnie nie zostaje zachowana, a niektóre treści wyprzedzają tradycyjny schemat przekazu. Służyć ma to lepszemu zrozumieniu i przyswojeniu wiedzy historycznej przez uczniów dzięki stworzeniu spójnych i całościowych obrazów tematycznych. W doborze treści nacisk został położony na zrozumienie przez uczniów istoty przemian w procesie historycznym oraz dostrzeżenie związków między zagadnieniami. Faktografia bardziej pozwala tu orientować się w opisywanej czasoprzestrzeni, niż ma stanowić zbiór wiedzy samej dla siebie;

3) dążono do tego, aby historię Polski przedstawić na tle historii powszechnej, w szerszym kontekście historycznym, co ma wyraźniej uwidocznić procesy i prawidłowości historyczne, a także aby uwypuklić wkład Polaków w dzieje powszechne i cywilizację europejską. Niekiedy (jak w okresie napoleońskim) treści historii narodowej i powszechnej są wspólnie zestawione w jedną całość. W programie, obok historii politycznej, uwzględniono tematykę społeczną oraz przemiany w zakresie sztuki, kultury i nauki. Podstawa programowa proporcjonalnie największy nacisk kładzie na historię XX wieku, która charakteryzuje się najbardziej widocznymi związkami łączącymi historię ze współczesnością i która też często przez przeładowanie treściami była w edukacji szkolnej pomijana.

2. PODSTAWA PROGRAMOWA KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO DLA PRZEDMIOTU „HISTORIA”

Poniżej przytaczamy fragment Załącznika 1 z podstawy programowej dotyczący przedmiotu *historia*, co umożliwi ocenę stopnia zgodności prezentowanej publikacji z założeniami programowymi MEN.

HISTORIA

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Chronologia historyczna.

- 1. Odróżnianie przeszłości, teraźniejszości i przyszłości.*
- 2. Posługiwanie się podstawowymi określeniami czasu historycznego: epoka, okres p.n.e., okres n.e., tysiąclecie, wiek, rok.*
- 3. Obliczanie upływu czasu między wydarzeniami historycznymi.*
- 4. Umieszczanie procesów, zjawisk i faktów historycznych w czasie oraz porządkowanie ich i ustalanie związków przyczynowo-skutkowych.*
- 5. Dostrzeganie zmiany w życiu politycznym i społecznym oraz ciągłości w rozwoju kulturowym.*

II. Analiza i interpretacja historyczna.

- 1. Krytyczne analizowanie informacji uzyskanych z różnych źródeł (w tym kartograficznych), próba wyciągania z nich wniosków.*
- 2. Lokalizacja w przestrzeni procesów, zjawisk i faktów historycznych przy wykorzystaniu map i planów w różnych skalach.*
- 3. Rozróżnianie w narracji historycznej warstwy informacyjnej, wyjaśniającej i oceniającej.*
- 4. Objawianie związków przyczynowo-skutkowych, analizowanie zjawisk i procesów historycznych.*
- 5. Dostrzeganie potrzeby poznawania przeszłości dla rozumienia procesów zachodzących we współczesności.*

III. Tworzenie narracji historycznej.

- 1. Konstruowanie ciągów narracyjnych przy wykorzystaniu zdobytych informacji źródłowych.*
- 2. Posługiwanie się pojęciami historycznymi i wyjaśnianie ich znaczenia.*
- 3. Przedstawianie argumentów uzasadniających własne stanowisko w odniesieniu do procesów i postaci historycznych.*
- 4. Tworzenie krótkich i długich wypowiedzi: planu, notatki, rozprawki, prezentacji.*

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

KLASA IV

I. Elementy historii rodzinnej i regionalnej. Uczeń:

- 1) zbiera informacje na temat historii swojej rodziny, gromadzi pamiątki rodzinne i opowiada o nich;*
- 2) poznaje historię i tradycje swojej okolicy i ludzi dla niej szczególnie zasłużonych; zna lokalne zabytki i opisuje ich dzieje.*

II. Najważniejsze elementy polskiego dziedzictwa kulturowego. Uczeń:

- 1) zna symbole narodowe (barwy, godło, hymn państwowy), najważniejsze święta narodowe i państwowe, potrafi wytłumaczyć ich znaczenie;*
- 2) wiąże najważniejsze zabytki i symbole kultury polskiej z właściwymi regionami.*

III. Refleksja nad historią jako nauką. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, na czym polega praca historyka;*
- 2) wskazuje sposoby mierzenia czasu w historii i posługuje się pojęciami chronologicznymi;*
- 3) rozpoznaje rodzaje źródeł historycznych;*
- 4) odróżnia historię od dziejów legendarnych.*

IV. Postacie i wydarzenia o doniosłym znaczeniu dla kształtowania polskiej tożsamości kulturowej.

Uczeń sytuuje w czasie i opowiada o:

- 1) księciu Mieszku i czeskiej Dobrawie – chrzcie Polski;*
- 2) Bolesławie Chrobrym – pierwszym królu – i zjeździe w Gnieźnie;*
- 3) Kazimierzu Wielkim – ostatnim z Piastów;*
- 4) królowej Jadwidze, Władysławie Jagielle, unii polsko-litewskiej i zwycięstwie*

grunwaldzkim;

5) Mikołaju Koperniku i krakowskich żakach;

6) Janie Zamoyskim – wodzu i mężu stanu;

7) królu Janie III Sobieskim i innych bohaterach wojen XVII w.;

8) Tadeuszu Kościuszcze i kosynierach spod Racławic;

9) Janie Henryku Dąbrowskim i Józefie Wybickim oraz polskim hymnie;

10) Romualdzie Traugutcie i powstańczym państwie;

11) Marii Skłodowskiej-Curie – laureatce Nagrody Nobla;

12) Józefie Piłsudskim i jego żołnierzach;

13) Eugeniuszu Kwiatkowskim i budowie Gdyni;

14) „Zośce”, „Alku”, „Rudym” i „Szarych Szeregach”;

15) Witoldzie Pileckimi – jego wojennych i powojennych wyborach, Danucie Siedzikównie „Ince”;

16) papieżu Janie Pawle II i jego pierwszej pielgrzymce do Polski;

17) „Solidarności” i jej bohaterach.

Treści dodatkowe, nieobowiązkowe, do wyboru przez nauczyciela w porozumieniu z uczniami.

Nauczyciel może zaproponować także inną tematykę, ważną dla jego uczniów.

1. Plemiona słowiańskie.

2. Misja św. Wojciecha. Zakony w Polsce. Rozwój piśmiennictwa i rolnictwa.

3. Zamki i rycerze. Znaczenie, uzbrojenie, obyczaje.

4. Złoty wiek kultury polskiej. Osiągnięcia architektury i sztuki – Wawel.

5. Gdańsk – Polska spichlerzem Europy. Miasto, port, rozwój handlu zbożem.

6. Zygmunt III Waza. Warszawa stolicą Polski.

7. Obiady czwartkowe króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Rozkwit kultury za ostatniego króla.

8. Strajk dzieci we Wrześni. Germanizacja, rusyfikacja.

9. Bitwa Warszawska 1920 r.

KLASY V–VIII

I. Cywilizacje starożytne. Uczeń:

1) porównuje koczowniczy tryb życia z osiadłym;

2) umiejscawia w czasie i przestrzeni cywilizacje Starożytnego Wschodu oraz cywilizacje starożytnej Grecji i starożytnego Rzymu;

3) charakteryzuje system wierzeń w Egipcie, Grecji i Rzymie, religię starożytnego Izraela; wyjaśnia różnicę między politeizmem a monoteizmem;

4) umiejscawia w czasie i zna różne systemy sprawowania władzy oraz organizację społeczeństwa w Egipcie, Atenach peryklejskich i Rzymie;

5) charakteryzuje najważniejsze osiągnięcia kultury materialnej i duchowej świata starożytnego w różnych dziedzinach: filozofii, nauce, prawie, architekturze, sztuce, literaturze;

6) umiejscawia w czasie i przestrzeni narodziny oraz rozprzestrzenianie się chrześcijaństwa.

II. Bizancjum i świat islamu. Uczeń:

- 1) umiejscawia w czasie i przestrzeni narodziny islamu i wyjaśnia wpływ cywilizacji muzułmańskiej na Europę;
- 2) umiejscawia w czasie i przestrzeni cesarstwo bizantyjskie i rozpoznaje osiągnięcia kultury bizantyjskiej (prawo, architektura, sztuka); dostrzega różnice między chrześcijaństwem wschodnim i zachodnim.

III. Średniowieczna Europa. Uczeń charakteryzuje władzę królewską, cesarską i papieską oraz relacje między nimi.

IV. Społeczeństwo i kultura Średniowiecznej Europy. Uczeń:

- 1) przedstawia instytucje systemu lennego, wyjaśnia pojęcie stanu i charakteryzuje podziały społeczne w Średniowieczu;
- 2) opisuje warunki życia w Średniowiecznym mieście i wsi;
- 3) porównuje kulturę rycerską i kulturę miejską, opisuje charakterystyczne cechy wzoru rycerza Średniowiecznego, rozpoznaje zabytki kultury Średniowiecza we własnym regionie, wskazuje różnice między stylem romańskim a stylem gotyckim;
- 4) wyjaśnia rolę Kościoła (w tym zakonów) w dziedzinie kultury i życia codziennego.

V. Polska w okresie wczesnopiastowskim. Uczeń:

- 1) przedstawia genezę państwa pierwszych Piastów oraz umiejscawia je w czasie i przestrzeni;
- 2) wyjaśnia okoliczności przyjęcia chrztu przez Piastów oraz następstwa chrystianizacji Polski;
- 3) charakteryzuje rozwój monarchii Bolesława Chrobrego;
- 4) charakteryzuje kryzys i odbudowę monarchii piastowskiej w XI w.;
- 5) opisuje społeczeństwo Polski pierwszych Piastów.

VI. Polska w okresie rozbitcia dzielnicowego. Uczeń:

- 1) umiejscawia w czasie i przestrzeni Polskę okresu rozbitcia dzielnicowego;
- 2) opisuje przyczyny oraz wskazuje skutki rozbitcia dzielnicowego;
- 3) opisuje przemiany społeczne i gospodarcze, z uwzględnieniem ruchu osadniczego;
- 4) charakteryzuje proces zjednoczenia państwa polskiego na przełomie XIII i XIV w.

VII. Polska w XIV i XV w. Uczeń:

- 1) opisuje zmiany granic państwa polskiego w XIV i XV w.;
- 2) analizuje dokonania Kazimierza Wielkiego w dziedzinie polityki wewnętrznej oraz w polityce zagranicznej;
- 3) wyjaśnia przyczyny i ocenia następstwa unii Polski z Wielkim Księstwem Litewskim;
- 4) porządkuje i umieszcza w czasie najważniejsze wydarzenia związane z relacjami polsko--krzyżackimi w XIV--XV w.;
- 5) charakteryzuje rozwój monarchii stanowej i uprawnień stanu szlacheckiego (do konstytucji nihil novi).

VIII. Wielkie odkrycia geograficzne. Uczeń:

- 1) wyjaśnia przyczyny i ocenia wpływ odkryć geograficznych na życie społeczno--gospodarcze i kulturowe Europy oraz Nowego Świata;

2) umiejscawia w czasie i przestrzeni wyprawy Krzysztofa Kolumba, Vasco da Gamy, Ferdynanda Magellana.

IX. „Złoty wiek” w Polsce na tle europejskim. Uczeń:

- 1) rozpoznaje charakterystyczne cechy renesansu europejskiego;
- 2) wymienia przyczyny i następstwa reformacji, opisuje cele i charakteryzuje działalność Marcina Lutra i Jana Kalwina;
- 3) charakteryzuje reformę Kościoła katolickiego;
- 4) wyjaśnia okoliczności powstania Prus Książęcych;
- 5) opisuje model polskiego życia gospodarczego w XVI w.;
- 6) przedstawia największe osiągnięcia polskiego renesansu i reformacji; rozpoznaje obiekty sztuki renesansowej we własnym regionie;
- 7) przedstawia okoliczności zawarcia unii realnej między Polską a Litwą (1569 r.) i jej główne postanowienia.

X. Początki Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Uczeń:

- 1) charakteryzuje stosunki wyznaniowe i narodowościowe w Rzeczypospolitej; wyjaśnia główne założenia konfederacji warszawskiej;
- 2) wyjaśnia okoliczności uchwalenia artykułów henrykowskich i przedstawia zasady wolnej elekcji.

XI. Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej sąsiedzi w XVII w. Uczeń:

- 1) wyjaśnia główne przyczyny wojen Rzeczypospolitej z Rosją, Szwecją i Turcją;
- 2) wyjaśnia przyczyny, cele i następstwa powstania Bohdana Chmielnickiego na Ukrainie;
- 3) omawia znaczenie potopu szwedzkiego;
- 4) dokonuje oceny następstw politycznych, społecznych i gospodarczych wojen w XVII w.;
- 5) rozpoznaje charakterystyczne cechy kultury baroku, odwołując się do przykładów architektury i sztuki we własnym regionie.

XII. Europa w XVII i XVIII w. Uczeń:

- 1) charakteryzuje ustrój monarchii absolutnej na przykładzie Francji Ludwika XIV i monarchii parlamentarnej na przykładzie Anglii;
- 2) opisuje idee Oświecenia, podaje przykłady ich zastosowania w nauce, literaturze, architekturze i filozofii politycznej;
- 3) charakteryzuje reformy oświeceniowe na przykładzie wybranego państwa.

XIII. Rzeczpospolita Obojga Narodów w I połowie XVIII w. Uczeń charakteryzuje i ocenia sytuację wewnętrzną i międzynarodową Rzeczypospolitej w czasach saskich.

XIV. Powstanie Stanów Zjednoczonych. Uczeń:

- 1) omawia przyczyny i następstwa amerykańskiej wojny o niepodległość i ocenia jej rezultaty uwzględniając realizację idei oświeceniowych;
- 2) przedstawia wkład Polaków w walkę o niepodległość Stanów Zjednoczonych.

XV. Wielka rewolucja we Francji. Uczeń omawia główne przyczyny wielkiej rewolucji francuskiej

i ocenia jej rezultaty, uwzględniając realizację idei oświeceniowych.

XVI. Rzeczpospolita w dobie stanisławowskiej. Uczeń:

- 1) podaje przykłady działań służących naprawie państwa za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, w tym osiągnięcia Komisji Edukacji Narodowej;*
- 2) umiejscawia w czasie obrady Sejmu Wielkiego oraz uchwalenie Konstytucji 3 maja; wymienia reformy Sejmu Wielkiego oraz najważniejsze postanowienia Konstytucji 3 maja;*
- 3) przedstawia okoliczności zawiązania konfederacji targowickiej i wyjaśnia jej znaczenie;*
- 4) rozpoznaje charakterystyczne cechy polskiego oświecenia i charakteryzuje przykłady sztuki okresu klasycyzmu z uwzględnieniem własnego regionu.*

XVII. Walka o utrzymanie niepodległości w ostatnich latach XVIII w. Uczeń:

- 1) umiejscawia w czasie I, II i III rozbiór Rzeczypospolitej i wskazuje na mapie zmiany terytorialne po każdym rozbiorze;*
- 2) przedstawia przyczyny i skutki powstania kościuszkowskiego;*
- 3) rozróżnia przyczyny wewnętrzne i zewnętrzne upadku Rzeczypospolitej.*

XVIII. Epoka napoleońska. Uczeń:

- 1) charakteryzuje przemiany polityczno-ustrojowe i społeczno-gospodarcze w Europie w okresie napoleońskim;*
- 2) ocenia postawy Polaków wobec Napoleona i stosunek Napoleona do sprawy polskiej.*

XIX. Europa po kongresie wiedeńskim. Uczeń:

- 1) omawia decyzje kongresu wiedeńskiego w odniesieniu do Europy, w tym do ziem polskich;*
- 2) charakteryzuje najważniejsze przejawy rewolucji przemysłowej (wynałazki i ich zastosowania, obszary uprzemysłowienia, zmiany struktur społecznych i warunków życia).*

XX. Ziemie polskie w latach 1815–1848. Uczeń:

- 1) charakteryzuje okres konstytucyjny Królestwa Polskiego – ustrój, osiągnięcia w gospodarce, kulturze i edukacji;*
- 2) przedstawia przyczyny wybuchu powstania listopadowego, charakter zmagañ i następstwa powstania;*
- 3) omawia położenie Polaków w zaborach pruskim i austriackim, na obszarze ziem zabranych oraz w Rzeczypospolitej Krakowskiej;*
- 4) charakteryzuje znaczenie Wielkiej Emigracji.*

XXI. Powstanie styczniowe. Uczeń:

- 1) omawia pośrednie i bezpośrednie przyczyny powstania;*
- 2) dokonuje charakterystyki działań powstańców, z uwzględnieniem, jeśli to możliwe, przebiegu powstania w swoim regionie;*
- 3) porównuje uwłaszczenie chłopów w zaborze rosyjskim z uwłaszczeniem w pozostałych zaborach;*

4) charakteryzuje formy represji popowstaniowych.

XXII. Europa i Świat w II połowie XIX i na początku XX w. Uczeń:

- 1) opisuje procesy zjednoczeniowe Włoch i Niemiec;
- 2) prezentuje przyczyny i skutki wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych;
- 3) wyjaśnia przyczyny, zasięg i następstwa ekspansji kolonialnej państw europejskich w XIX w.;
- 4) wymienia nowe idee polityczne i zjawiska kulturowe, w tym początki kultury masowej i przemiany obyczajowe.

XXIII. Ziemie polskie pod zaborami w II połowie XIX i na początku XX w. Uczeń:

- 1) omawia politykę zaborców wobec mieszkańców ziem dawnej Rzeczypospolitej – rusyfikacja, germanizacja, autonomia galicyjska;
- 2) opisuje postawy społeczeństwa polskiego w stosunku do zaborców (trójlojalizm, praca organiczna, ruch spółdzielczy);
- 3) opisuje formowanie się nowoczesnej świadomości narodowej Polaków;
- 4) omawia główne założenia nowoczesnych ruchów politycznych (socjalizm, ruch ludowy, ruch narodowy);
- 5) wyjaśnia społeczne i narodowe aspekty rewolucji w latach 1905–1907.

XXIV. I wojna światowa. Uczeń:

- 1) wymienia główne przyczyny wojny;
- 2) omawia specyfikę działań wojennych: wojna pozycyjna, manewrowa, działania powietrzne i morskie;
- 3) charakteryzuje postęp techniczny w okresie I wojny światowej;
- 4) opisuje rewolucje i wojnę domową w Rosji.

XXV. Sprawa polska w czasie I wojny światowej. Uczeń:

- 1) charakteryzuje stosunek mocarstw do sprawy polskiej w przededniu i podczas wojny;
- 2) ocenia polski wysiłek zbrojny i dyplomatyczny podczas I wojny światowej.

XXVI. Europa i Świat po I wojnie światowej. Uczeń:

- 1) opisuje kulturowe i cywilizacyjne następstwa wojny;
- 2) charakteryzuje postanowienia konferencji paryskiej ocenia funkcjonowanie ładu wersalskiego;
- 3) charakteryzuje oblicza totalitaryzmu (niemieckiego narodowego socjalizmu i systemu sowieckiego).

XXVII. Odrodzenie państwa polskiego po I wojnie światowej. Uczeń:

- 1) omawia formowanie się centralnego ośrodka władzy państwowej;
- 2) przedstawia proces kształtowania się granic (decyzje wersalskie, powstanie wielkopolskie,

powstania śląskie, plebiscyty);

3) opisuje wojnę polsko-bolszewicką i jej skutki.

XXVIII. II Rzeczpospolita w latach 1921–1939. Uczeń:

1) charakteryzuje skalę i skutki wojennych zniszczeń oraz dziedzictwa zaborowego;

2) charakteryzuje ustrój polityczny Polski na podstawie konstytucji marcowej z 1921 r.;

3) omawia kryzys demokracji parlamentarnej w Polsce – przyczyny i skutki przewrotu majowego;

4) opisuje polski autorytaryzm;

5) przedstawia główne kierunki polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej.

XXIX. Społeczeństwo i gospodarka II Rzeczypospolitej. Uczeń:

1) charakteryzuje społeczną, narodowościową i wyznaniową strukturę państwa polskiego;

2) ocenia życie społeczno-gospodarcze II Rzeczypospolitej, uwzględniając kryzysy i osiągnięcia;

3) wymienia najważniejsze osiągnięcia kulturalne i naukowe Polski w okresie międzywojennym.

XXX. Droga do wojny. Uczeń:

1) opisuje politykę hitlerowskich Niemiec służącą rozbijaniu systemu wersalskiego w Europie;

2) charakteryzuje politykę ustępstw Zachodu wobec Niemiec Hitlera;

3) wymienia konsekwencje paktu Ribbentrop-Mołotow.

XXXI. Wojna obronna Polski we wrześniu 1939 r. Agresja Niemiec (1 września) i Związku Sowieckiego (17 września). Uczeń:

1) charakteryzuje położenie międzynarodowe Polski w przededniu wybuchu II wojny światowej;

2) omawia etapy i kluczowe wydarzenia wojny obronnej Polski, z uwzględnieniem, jeśli to możliwe, wydarzeń i bitew w swoim regionie;

3) wymienia przykłady bohaterstwa Polaków, uwzględniając żołnierzy i ludność cywilną.

XXXII. II wojna światowa i jej etapy. Uczeń:

1) przedstawia oraz umiejscawia w czasie i przestrzeni przełomowe wydarzenia II wojny światowej (polityczne i militarne);

2) charakteryzuje politykę Niemiec na terenach okupowanej Europy; przedstawia zagładę Żydów oraz Romów i eksterminację innych narodów; charakteryzuje postawy Polaków wobec Holokaustu;

3) wyjaśnia przyczyny klęski państw Osi;

4) wymienia główne decyzje konferencji Wielkiej Trójki (Teheran, Jałta, Poczdam);

5) przedstawia bezpośrednie skutki II wojny światowej, w tym problem zmiany granic i przesiedleń ludności.

XXXIII. Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką. Uczeń:

- 1) porównuje założenia i metody polityki niemieckiej i sowieckiej w okupowanej Polsce;
- 2) wymienia przykłady zbrodni niemieckich i sowieckich – zarówno tych o wymiarze ogólnokrajowym (np. zbrodnia katyńska, Auschwitz-Birkenau), jak i regionalnym (np. Palmiry, kaźń profesorów lwowskich, Zamojszczyzna);
- 3) wyjaśnia przyczyny i znaczenie konfliktu polsko-ukraińskiego, w tym ludobójstwa ludności polskiej na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej;
- 4) charakteryzuje polityczną i militarną działalność polskiego państwa podziemnego, w tym formy oporu wobec okupantów;
- 5) wyjaśnia przyczyny i opisuje skutki wybuchu powstania warszawskiego oraz ocenia postawę aliantów zachodnich i Związku Sowieckiego wobec powstania.

XXXIV. Sprawa polska w czasie II wojny światowej. Uczeń:

- 1) przedstawia okoliczności powstania i omawia działalność rządu Rzeczypospolitej Polskiej na wychodźstwie;
- 2) umiejscawia w czasie i przestrzeni działania polskich formacji na różnych frontach i obszarach toczącej się wojny;
- 3) przedstawia politykę mocarstw wobec sprawy polskiej w czasie II wojny światowej.

XXXV. Świat po II wojnie światowej. Uczeń:

- 1) charakteryzuje bezpośrednie skutki II wojny światowej, wyróżniając następstwa polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe, z uwzględnieniem powstania Organizacji Narodów Zjednoczonych;
- 2) wyjaśnia przyczyny rozpadu koalicji antyhitlerowskiej oraz opisuje początki zimnej wojny;
- 3) wskazuje na mapie państwa NATO i Układu Warszawskiego, charakteryzując oba bloki polityczno-wojskowe;
- 4) charakteryzuje politykę ZSRS wobec państw bloku wschodniego na przykładzie interwencji zbrojnych na Węgrzech i Czechosłowacji;
- 5) opisuje przyczyny i ocenia następstwa procesów dekolonizacyjnych;
- 6) charakteryzuje konflikty doby zimnej wojny, na dwóch wybranych przykładach;
- 7) opisuje przyczyny konfliktu na Bliskim Wschodzie;
- 8) omawia przemiany w Chinach po II wojnie światowej;
- 9) charakteryzuje przemiany społeczno-polityczne w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1989–1991, z uwzględnieniem rozpadu ZSRS;
- 10) przedstawia cele i główne etapy integracji europejskiej;
- 11) opisuje najważniejsze przemiany kulturowe i społeczne po II wojnie światowej.

XXXVI. Początki komunizmu w Polsce. Uczeń:

- 1) przedstawia okoliczności przejęcia władzy w Polsce przez komunistów;

2) charakteryzuje postawy Polaków wobec nowych władz, z uwzględnieniem różnych form oporu.

XXXVII. Stalinizm w Polsce i jego skutki. Uczeń:

- 1) przedstawia system terroru stalinowskiego i przemiany ustrojowe, gospodarczo-społeczne i kulturowe w okresie stalinizmu;
- 2) wyjaśnia przyczyny i skutki poznańskiego czerwca 1956 r. oraz znaczenie wydarzeń październikowych 1956 r.

XXXVIII. Polska w latach 1957–1981. Uczeń:

- 1) opisuje system władzy w latach 60. i 70. w PRL i formy uzależnienia od ZSRS;
- 2) charakteryzuje realia życia społecznego i kulturalnego, z uwzględnieniem specyfiki czasów gomułkowskich i gierkowskich;
- 3) przedstawia i umiejscawia w czasie różnorodność przyczyn kryzysów społecznych w latach 1968, 1970, 1976 i ich konsekwencje;
- 4) wyjaśnia znaczenie roli Kościoła katolickiego dla stosunków politycznych i społecznych;
- 5) opisuje narodziny i działania opozycji politycznej w latach 1976–1980;
- 6) przedstawia wpływ Jana Pawła II na przemiany społeczne i polityczne;
- 7) wyjaśnia przyczyny i następstwa strajków sierpniowych w 1980 r.;
- 8) charakteryzuje ruch społeczny „Solidarność”.

XXXIX. Dekada 1981–1989. Uczeń:

- 1) wyjaśnia przyczyny wprowadzenia stanu wojennego, opisuje jego konsekwencje;
- 2) przedstawia postawy Polaków wobec stanu wojennego, analizuje fenomen oporu społecznego;
- 3) wyjaśnia przyczyny zawarcia porozumienia „okrągłego stołu”, przedstawia jego głównych uczestników i opisuje postanowienia.

XL. Narodziny III Rzeczypospolitej. Uczeń:

- 1) opisuje kluczowe przemiany ustrojowe w latach 1989–1997;
- 2) charakteryzuje przemiany społeczno-polityczne, gospodarcze i kulturowe lat 90.;
- 3) wyjaśnia przyczyny napięć społecznych.

XLI. Miejsce Polski w świecie współczesnym. Uczeń:

- 1) ocenia znaczenie przystąpienia Polski do NATO w 1999 r.;
- 2) znaczenie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 r.

Warunki i sposób realizacji

Zajęcia z historii mają charakter poznawczy i kształcący w zakresie możliwości związanych z wiekiem uczniów. Treści nauczania koncentrują się na najważniejszych elementach dziedzictwa przeszłości,

jednakże ze szczególnym uwzględnieniem dziejów ojczystych. Uczeń klasy IV zostaje wprowadzony w kształcenie historyczne zarówno przez poznawanie losów własnej rodziny, jak i prezentację sylwetek wybitnych polskich postaci historycznych. Uczeń zdobywa w ten sposób wiedzę o najważniejszych osobach i wydarzeniach w polskiej historii, jednocześnie umacniając więź z miejscem zamieszkania i z krajem ojczystym, wyzwalając w sobie poczucie odpowiedzialności za dorobek minionych wieków. Zalecana, ale nie jedyna możliwa, propozycja uporządkowania treści i wymagań od klasy V do klasy VIII jest następująca:

- 1) klasa V – działy od I do VII;*
- 2) klasa VI – działy od VIII do XVIII;*
- 3) klasa VII – działy od XIX do XXX;*
- 4) klasa VIII – działy od XXXI do XLI.*

Rozwiązanie propedeutyczne zastosowane w klasie IV w kolejnych klasach przechodzi w chronologiczny układ opisu biegu dziejów. Podstawa programowa w zakresie przedmiotu historia nie zawiera skodyfikowanego zapisu wydarzeń i dat, zaś obok wymienionych w niej postaci mogą być uwzględnione także inne.

Zastosowane w procesie dydaktycznym różnorodne metody nauczania i środki dydaktyczne powinny być dostosowane do możliwości wiekowych uczniów oraz ich indywidualnych potrzeb.

Ważne jest, aby w procesie nauczania wykorzystywać, w miarę istniejących możliwości, takie formy, jak: wycieczki do archiwów, bibliotek i muzeów, miejsc pamięci, korzystanie z rekonstrukcji historycznych, spotkania z ciekawymi ludźmi / świadkami historii.

Zaleca się także możliwie częste uwzględnianie lokalnych kontekstów czy przykładów podczas omawiania zagadnień o ponadlokalnym charakterze, nie tylko w związku z historią sztuki.

3. CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

Głównym celem nauczania historii w szkole podstawowej jest przedstawienie uczniom najważniejszych zagadnień historycznych przy jednoczesnym kształtowaniu w nich odpowiednich postaw. Dzięki temu będą oni przygotowani do życia we współczesnym społeczeństwie.

Cele kształcenia

- a) Zapoznanie uczniów ze specyfiką przedmiotu *historia* oraz jego znaczeniem w kształceniu i wychowaniu.
- b) Wprowadzenie uczniów w świat pojęć pozwalających na posługiwanie się wiedzą historyczną i chronologią oraz na interpretowanie map historycznych.
- c) Wyeksponowanie głównych etapów rozwoju cywilizacji, w tym dziejów społecznych, oraz najważniejszych osiągnięć człowieka.
- d) Zaprezentowanie podstawowej wiedzy na temat najważniejszych wydarzeń z historii Polski, Europy i świata.
- e) Ukazanie różnych aspektów życia społecznego: kultury, religii, nauki, polityki, ekonomii oraz ich wzajemnych powiązań.
- f) Przedstawienie współczesnej rzeczywistości jako rezultatu złożonych procesów historycznych.
- g) Prezentacja różnych struktur i systemów społecznych oraz sposobów organizacji pracy na przestrzeni dziejów.
- h) Kształcenie umiejętności krytyki różnych źródeł wiedzy oraz selekcjonowania informacji pod względem ważności i wiarygodności.
- i) Ukazanie działań i motywów postępowania wybranych postaci historycznych na tle

uwarunkowań epoki.

- j) Kształtowanie postawy obywatelskiej, motywującej do uczestnictwa w życiu społecznym i publicznym; budzenie szacunku dla państwa oraz poczucia odpowiedzialności za jego losy.
- k) Kształcenie umiejętności krytycznego postrzegania działań ludzkich, samodzielnej interpretacji wydarzeń historycznych, wyrażania i uzasadniania własnych sądów i opinii, porównywania oraz wyciągania wniosków.
- l) Rozwijanie wyobraźni i ciekawości poznawczej.
- m) Ukazanie wpływu działań człowieka na otaczającą go rzeczywistość i środowisko naturalne.
- n) Kształcenie zdolności postrzegania procesu dziejowego w kategoriach przyczynowo-skutkowych.
- o) Rozwijanie umiejętności zestawiania ze sobą informacji z odrębnych przedmiotów nauczania i dostrzegania łączących je relacji; ukazywanie związków zachodzących między różnymi dziedzinami wiedzy w duchu kształcenia zintegrowanego.
- p) Pobudzanie do samodzielnego poszukiwania wiedzy i wykształcenie umiejętności korzystania z różnorodnych źródeł informacji.

Cele wychowania

1. Rozbudzanie zainteresowania przeszłością, a zwłaszcza dziejami „małej ojczyzny”.
2. Kształtowanie postawy patriotycznej: szacunku dla ojczyzny i dumy z dziedzictwa narodowego.
3. Formowanie tożsamości społecznej i narodowej poprzez rozwijanie poczucia przynależności do rodziny, społeczności lokalnej, grupy etnicznej, narodu, państwa.
4. Uczenie wartości humanistycznych, w szczególności zasad tolerancji i szacunku dla odmiennych kultur, religii oraz dorobku cywilizacyjnego innych narodów.
5. Kształtowanie postawy otwartości w wyrażaniu własnych sądów i opinii.
6. Zaprezentowanie kanonu wartości cywilizacji europejskiej; kształtowanie tożsamości europejskiej.
7. Wychowanie do uczestnictwa w kulturze.
8. Podkreślenie znaczenia pracy dla rozwoju społeczeństw.

4. MATERIAŁ NAUCZANIA „WCZORAJ I DZIŚ” WRAZ Z ODNIESIENIAMI DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ (od roku szkolnego 2024/2025)

W tabeli zawarto materiał nauczania przewidziane do realizacji na lekcjach historii na II etapie kształcenia. Zagadnienia zostały zgrupowane w poszczególnych tematach, a te ostatnie – powiązane ze sobą w odrębnych rozdziałach. Przy każdym temacie umieszczono konkretny zapis z podstawy programowej. Ułatwia to określenie, które z przewidzianych w podstawie treści nauczania są realizowane w ramach danej jednostki.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej dotyczącym ramowych planów nauczania na realizację programu kształcenia w szkole podstawowej przeznaczona jest 1 godzina tygodniowo w klasie czwartej i po 2 godziny tygodniowo w klasach 5–8.

Rozkład materiału uwzględnia zapisy podstawy programowej z 2017 r. oraz zmiany z 2024 r., wynikające z uszczuplonej podstawy programowej.

Szarym kolorem oznaczono treści, o których realizacji decyduje nauczyciel.

*Gwiazdką oznaczono tematy dodatkowe (nieobowiązkowe) z podstawy programowej.

Rozkład materiału do historii dla szkoły podstawowej „Wczoraj i dziś” kl.4

KLASA 4

Temat lekcji	Materiał nauczania	Odniesienia do podstawy programowej. Uczeń:
Rozdział I: Z historią na Ty		
1. Historia – nauka o przeszłości	<ul style="list-style-type: none"> – historia jako nauka o przeszłości; – historia a baśnie i legendy; – efekty pracy historyków i archeologów; – Źródła historyczne, ich przykłady oraz podział. 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia, na czym polega praca historyka (III.1) – rozpoznaje rodzaje źródeł historycznych (III.3) – odróżnia historię od dziejów legendarnych (III.4)
2. Historia wokół nas	<ul style="list-style-type: none"> – znaczenie pamiątek rodzinnych; – drzewo genealogiczne – sposób przedstawienia historii rodziny; – „wielka” i „mała” ojczyzna; – patriotyzm jako miłość do ojczyzny; – sposoby wyrażania patriotyzmu; – „małe ojczyzny” i ich tradycje; – znaczenie terminów: <i>tradycja, drzewo genealogiczne, ojczyzna, region, mała ojczyzna, patriotyzm.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – zbiera informacje na temat historii swojej rodziny, gromadzi pamiątki rodzinne i opowiada o nich (I.1) – poznaje historię i tradycje swojej okolicy i ludzi dla niej szczególnie zasłużonych; zna lokalne zabytki i opisuje ich dzieje (I.2) – wiąże najważniejsze zabytki i symbole kultury polskiej z właściwymi regionami (II.3)
3. Mieszkamy w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> – państwo polskie i jego krainy historyczne; – mój region częścią Polski; – naród polski jako zbiorowość posługująca się tym samym językiem, mająca wspólną przeszłość i zamieszkująca to samo terytorium; – dziedzictwo narodowe; – polskie symbole narodowe; – polskie święta państwowe ; – znaczenie terminów: <i>naród, kraina historyczna, symbole narodowe, Polonia.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – zna symbole narodowe (barwy, godło, hymn narodowy), najważniejsze święta narodowe i państwowe, potrafi wytłumaczyć ich znaczenie (II.1) – wiąże najważniejsze zabytki i symbole kultury polskiej z właściwymi regionami (II.3)
4. Czas w historii	<ul style="list-style-type: none"> – chronologia i przedmiot jej badań; – oś czasu i sposób umieszczania na niej dat; – podstawowe określenia czasu historycznego (<i>data, okres p.n.e. i n.e., tysiąclecie, wiek</i>); – cyfry rzymskie oraz ich arabskie odpowiedniki; – epoki historyczne: starożytność, Średniowiecze, nowożytność, współczesność oraz ich daty graniczne. 	<ul style="list-style-type: none"> – wskazuje sposoby mierzenia czasu w historii i posługuje się pojęciami chronologicznymi (III.2)

5. Obliczanie czasu w historii	<ul style="list-style-type: none"> – obliczanie upływu czasu między poszczególnymi wydarzeniami; – określanie, w którym wieku doszło do danego wydarzenia; – podział czasu na wieki i półwiecza. 	– wskazuje sposoby mierzenia czasu w historii i posługuje się pojęciami chronologicznymi (III.2)
6. Czytamy mapę i plan	<ul style="list-style-type: none"> – podobieństwa i różnice między mapą a planem; – znaczenie mapy w pracy historyka; – odczytywanie informacji z planu i mapy historycznej; – najstarsze mapy Świata. 	– rozpoznaje rodzaje źródeł historycznych (III.3)
Rozdział II: Od Piastów do Jagiellonów		

1. Mieszko I i chrzest Polski	<ul style="list-style-type: none"> – słowiańskie pochodzenie Polaków; – książę Mieszko I pierwszym historycznym władcą Polski; – małżeństwo Mieszka I z Dobrawą; – chrzest Mieszka I i jego znaczenie – znaczenie terminów: <i>plemię, Słowianie, Piastowie.</i> 	– sytuuje w czasie i opowiada o księciu Mieszku i czeskiej Dobrawie – chrzcie Polski (IV.1)
2. Bolesław Chrobry – pierwszy król Polski	<ul style="list-style-type: none"> – misja świętego Wojciecha u Prusów; – zjazd gnieźnieński i pielgrzymka cesarza Ottona III; – wojny Bolesława Chrobrego z sąsiadami i przyłączenie nowych ziem; – koronacja Bolesława Chrobrego na króla Polski; – znaczenie terminów: <i>misja, Prusowie, relikwie, cesarz, arcybiskupstwo, biskupstwo, koronacja, gród, drużyna, wojowie.</i> 	– sytuuje w czasie i opowiada o Bolesławie Chrobrym – pierwszym królu – i zjeździe w Gnieźnie (IV.2) – misja św. Wojciecha (treści dodatkowe – 2)
*W średniowiecznym klasztorze	<ul style="list-style-type: none"> – zakony chrześcijańskie; – życie w klasztorze; – wpływ zakonów na rozwój średniowiecznego rolnictwa; – rola zakonów w rozwoju wiedzy i średniowiecznego piśmiennictwa; – najstarsze zakony na ziemiach polskich i ich znaczenie; – znaczenie terminów: <i>zakon, reguła zakonna, skrytorium, mnich, klasztor.</i> 	– zakony w Polsce. Rozwój piśmiennictwa i rolnictwa (treści dodatkowe – 2, nieobowiązkowe)
3. Polska Kazimierza Wielkiego	<ul style="list-style-type: none"> – Kazimierz Wielki ostatnim królem z dynastii Piastów; – reformy Kazimierza Wielkiego; 	– sytuuje w czasie i opowiada o Kazimierzu Wielkim – ostatnim z

	<ul style="list-style-type: none"> – zjazd monarchów w Krakowie – uczta u Wierzyńka; – umocnienie granic państwa (<i>Zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną</i>); – utworzenie Akademii Krakowskiej; – znaczenie terminu: <i>żak, uniwersytet</i>. 	<p>Piastów (IV.3)</p> <ul style="list-style-type: none"> – sytuuje w czasie i opowiada o [...] krakowskich żakach (IV.5)
*Rycerze i zamki	<ul style="list-style-type: none"> – średniowieczni rycerze i ich rola; – funkcje i wygląd zamków; – od paza do rycerza; – uzbrojenie rycerskie; – turnieje rycerskie; – kodeks rycerski; – znaczenie terminów: <i>rycerz, zamek, paż, giermek, pasowanie, kopia, fosa, herb</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> – zamki i rycerze. Znaczenie, uzbrojenie, obyczaje (treści dodatkowe – 3, nieobowiązkowe)
4. Jadwiga i Jagiełło – unia polsko-litewska	<ul style="list-style-type: none"> – objęcie władzy przez Jadwigę; – zasługi Jadwigi dla polskiej kultury, nauki i sztuki; – przyczyny zawarcia unii polsko-litewskiej w Krewie; – okoliczności objęcia władzy w Polsce przez Władysława Jagiełłę; – skutki zawarcia unii polsko-litewskiej; – zagrożenie ze strony Krzyżaków; – znaczenie terminów: <i>unia, Jagiellonowie</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> – sytuuje w czasie i opowiada o królowej Jadwidze, Władysławie Jagielle, unii polsko-litewskiej [...] (IV.4)
5. Bitwa pod Grunwaldem	<ul style="list-style-type: none"> – bitwa pod Grunwaldem i biorący w niej udział rycerze. 	<ul style="list-style-type: none"> – sytuuje w czasie i opowiada o [...] zwycięstwie grunwaldzkim (IV.4)
6. Mikołaj Kopernik – wielki astronom	<ul style="list-style-type: none"> – Mikołaj Kopernik i jego życie; – odkrycie Mikołaja Kopernika i powiedzenie <i>Wstrzymał Słońce i ruszył Ziemię</i>; – dokonania Kopernika spoza dziedziny astronomii; – znaczenie terminu: <i>astronomia</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> – sytuuje w czasie i opowiada o Mikołaju Koperniku [...] (IV.5)
Rozdział III: Wojny i upadek Rzeczypospolitej		
1. Jan Zamoyski i złoty wiek Polski	<ul style="list-style-type: none"> – Złoty wiek w dziejach Rzeczypospolitej; – kariera polityczna i wojskowa Jana Zamoyskiego; – Zamość – miasto renesansowe; – znaczenie terminów: <i>szlachta, kanclerz, hetman</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> – sytuuje w czasie i opowiada o Janie Zamoyskim – wodzu i mężu stanu (IV.6) – złoty wiek kultury polskiej [...] (treści dodatkowe – 4)
2. XVII wiek – stulecie wojen	<ul style="list-style-type: none"> – potop szwedzki, rola Stefana Czarnieckiego; – obrona Jasnej Góry i rola przeora Augustyna Kordeckiego; 	<ul style="list-style-type: none"> – sytuuje w czasie i opowiada o królu Janie III Sobieskim i innych bohaterach wojen XVII w.

	<ul style="list-style-type: none"> – król Jan III Sobieski i jego zwycięstwa nad Turkami; – rola husarii w polskich sukcesach militarnych; – znaczenie terminów: <i>potop szwedzki</i>, <i>husaria</i>, <i>wielki wezyr</i>, <i>odsiecz</i>. 	(IV.7)
*Czasy stanisławowskie	<ul style="list-style-type: none"> – ideały epoki oświecenia; – dokonanie króla Stanisława Augusta Poniatowskiego; – ustanowienie Komisji Edukacji Narodowej i jej znaczenie; – kultura doby stanisławowskiej oraz jej przedstawiciele; – zabytki budownictwa i architektury polskiej 2 poł. XVIII w.; – znaczenie terminów: <i>Szkoła Rycerska</i>, <i>kadet</i>, <i>mecenas</i>, <i>obiady czwartkowe</i>. 	– obiady czwartkowe króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Rozkwit kultury za ostatniego króla (treści dodatkowe – 7, nieobowiązkowe)
3. Tadeusz Kościuszko na czele powstania	<ul style="list-style-type: none"> – sytuacja Rzeczypospolitej w XVIII w.; – Konstytucja 3 maja; – rozbiory Polski dokonane przez Rosję, Prusy i Austrię; – dowództwo Tadeusza Kościuszki w powstaniu w 1794 r.; – bitwa pod Raławicami i rola kosynierów; – klęska powstania i III rozbiór Polski; – znaczenie terminów: <i>rozbiory</i>, <i>konstytucja</i>, <i>powstanie</i>, <i>kosynierzy</i>. 	– sytuuje w czasie i opowiada o Tadeuszu Kościuszcze i kosynierach spod Raławic (IV.8) – zna [...] najważniejsze święta narodowe i państwowe, potrafi wytłumaczyć ich znaczenie (II.1.)
4. Legiony Polskie i hymn narodowy	<ul style="list-style-type: none"> – losy Polaków po upadku Rzeczypospolitej; – Legiony Polskie we Włoszech i panujące w nich zasady; – generał Jan Henryk Dąbrowski i jego rola w stworzeniu Legionów Polskich; – Józef Wybicki – autor <i>Mazurek Dąbrowskiego</i>; – znaczenie słów <i>Mazurek Dąbrowskiego</i>; – <i>Mazurek Dąbrowskiego</i> hymnem Polski; – znaczenie terminów: <i>emigracja</i>, <i>hymn państwowy</i>. 	– sytuuje w czasie i opowiada o Janie Henryku Dąbrowskim i Józefie Wybickim oraz polskim hymnie (IV.9) – zna symbole narodowe ([...] hymn narodowy) [...] (II.1)
5. Romuald Traugutt i powstanie styczniowe	<ul style="list-style-type: none"> – branka i wybuch powstania styczniowego; – wojna partyzancka; – funkcjonowanie państwa powstańczego; 	– sytuuje w czasie i opowiada o Romualdzie Trauguttie i powstańczym państwie (IV.10)

	<ul style="list-style-type: none"> – Romuald Traugutt dyktatorem powstania; – represje po upadku powstania styczniowego; – znaczenie terminów: <i>zabór rosyjski, działalność konspiracyjna, branka, wojna partyzancka, dyktator, Syberia.</i> 	
6. Maria Skłodowska-Curie – polska noblistka	<ul style="list-style-type: none"> – edukacja Marii Skłodowskiej na ziemiach polskich; – tajne nauczanie i Latający Uniwersytet; – kariera naukowa Marii Skłodowskiej-Curie; – Nagrody Nobla przyznane Marii Skłodowskiej-Curie; – polscy nobliści; – znaczenie terminów: <i>tajne nauczanie, Nagroda Nobla, rad, polon, laureat.</i> 	– sytuuje w czasie i opowiada o Marii Skłodowskiej-Curie – laureatce Nagrody Nobla (IV.11)
Rozdział IV: Ku współczesnej Europie		
1. Józef Piłsudski i niepodległa Polska	<ul style="list-style-type: none"> – Wybuch I wojny Światowej; – udział Legionów Polskich i Józefa Piłsudskiego w działaniach zbrojnych podczas I wojny Światowej; – odzyskanie niepodległości przez Polskę; – Józef Piłsudski Naczelnikiem Państwa; – walki o ustalenie granic II Rzeczypospolitej i Bitwa Warszawska; – Narodowe Święto Niepodległości; – znaczenie terminów: <i>I wojna światowa, II Rzeczpospolita, Naczelnik Państwa, orlęta lwowskie.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – sytuuje w czasie i opowiada o Józefie Piłsudskim i jego Żołnierzach (IV.12) – Bitwa Warszawska 1920 r. (treści dodatkowe – 9) – zna [...] najważniejsze święta narodowe i państwowe, potrafi wytłumaczyć ich znaczenie (II.1.)
*Bitwa Warszawska	<ul style="list-style-type: none"> – Rosja Sowiecka i komunizm; – wojna polsko-bolszewicka; – Bitwa Warszawska i jej legenda; – 15 sierpnia – Święto Wojska Polskiego. 	– Bitwa Warszawska 1920 r. (treści dodatkowe – 9)
2. Eugeniusz Kwiatkowski i budowa Gdyni	<ul style="list-style-type: none"> – problemy odrodzonej Polski; – zasługi Eugeniusza Kwiatkowskiego na polu gospodarczym – budowa portu w Gdyni, Centralny Okręg Przemysłowy; – Gdynia polskim oknem na świat; – znaczenie terminów: <i>Wolne Miasto Gdańsk.</i> 	– sytuuje w czasie i opowiada o Eugeniuszu Kwiatkowskim i budowie Gdyni (IV.13)
3. Zośka, Alek i Rudy – bohaterscy harcerze	<ul style="list-style-type: none"> – wybuch II wojny Światowej; – sytuacja społeczeństwa polskiego pod niemiecką okupacją; – działalność Armii Krajowej; 	– sytuuje w czasie i opowiada o „Zośce”, „Alku”, „Rudym” i „Szarych Szeregach” (IV.14)

	<ul style="list-style-type: none"> – Szare Szeregi (Zośka, Alek, Rudy); – akcja pod Arsenalem; – powstanie warszawskie jako wyraz patriotyzmu młodego pokolenia; – znaczenie terminów: <i>okupacja, Armia Krajowa, Szare Szeregi</i>. 	
4. „Żołnierze niezłomni”	<ul style="list-style-type: none"> – przejęcie władzy w powojennej Polsce przez komunistów – polityka komunistów wobec polskiego podziemia; – działalność wojenna i powojenna Witolda Pileckiego; – postawa Danuty Siedzikówny, ps. Inka – znaczenie terminów: <i>komuniści, obozy zagłady, opozycja antykomunistyczna, „żołnierze niezłomni”</i>. 	– sytuuje w czasie i opowiada o Witoldzie Pileckim – jego wojennych i powojennych wyborach, Danucie Siedzikównie, „Ince” (IV.15)
5. Jan Paweł II – papież pielgrzym	<ul style="list-style-type: none"> – dzieciństwo i początki kapłaństwa Karola Wojtyły; – opozycyjna rola Kościoła w czasach komunizmu; – wybór Karola Wojtyły na papieża; – pielgrzymki papieża do ojczyzny (<i>Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi. Tej ziemi!</i>); – wsparcie Kościoła dla opozycji; – Jan Paweł II jako papież pielgrzym; – znaczenie terminów: <i>papież, teologia, pielgrzymka, konklawe, kardynał, prymas, pontyfikat</i>. 	– sytuuje w czasie i opowiada o papieżu Janie Pawle II i jego pierwszej pielgrzymce do Polski (IV.16)
6. „Solidarność” i jej bohaterowie	<ul style="list-style-type: none"> – warunki życia w PRL; – strajki robotnicze i powstanie NSZZ „Solidarność”; – bohaterowie „Solidarności”: Lech Wałęsa i Anna Walentynowicz, – wprowadzenie stanu wojennego i represje przeciwko opozycji; – przełom 1989 r. i upadek komunizmu; – znaczenie terminów: <i>strajk, związek zawodowy, solidarność, stan wojenny, Okrągły Stół, demokracja</i>. 	– sytuuje w czasie i opowiada o „Solidarności” i jej bohaterach (IV.17)

Rozkład materiału do historii dla szkoły podstawowej „Wczoraj i dziś” kl.5

KLASA 5		
Temat lekcji	Materiał nauczania	Odniesienia do podstawy programowej.
Rozdział I. Pierwsze cywilizacje		

<p>1. Życie pierwszych ludzi</p>	<ul style="list-style-type: none"> – pochodzenie człowieka – różnice między koczowniczym a osiadłym trybem życia – życie człowieka pierwotnego – epoka kamienia, epoka brązu, epoka żelaza – początki rolnictwa i udomowienie zwierząt – dawne i współczesne sposoby wytopienia żelaza – terminy: <i>praludzie, rewolucja neolityczna, koczowniczy tryb życia, osiadły tryb życia, brąz</i> 	<p>I. Cywilizacje starożytne. Uczeń: 1) porównuje koczowniczy tryb życia z osiadłym.</p>
<p>2. Miasta-państwa Mezopotamii</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Mezopotamia jako kolebka cywilizacji – znaczenie wielkich rzek dla rozwoju najstarszych cywilizacji – osiągnięcia cywilizacyjne mieszkańców starożytnej Mezopotamii – Kodeks Hammurabiego – terminy: <i>Mezopotamia, cywilizacja, Bliski Wschód, kanały nawadniające, Sumerowie, pismo klinowe</i> 	<p>I. Cywilizacje starożytne. Uczeń: 2) umiejscawia w czasie i przestrzeni cywilizacje Starożytnego Wschodu [...].</p>
<p>3. W Egipcie faraonów</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Egipt jako przykład antycznej cywilizacji – znaczenie Nilu dla państwa egipskiego – osiągnięcia cywilizacji egipskiej – struktura społeczna w starożytnym Egipcie – wierzenia Egipcjan jako przykład religii politeistycznej – terminy: <i>faraon, politeizm, mumifikacja, sarkofag, piramidy, hieroglify</i> 	<p>I. Cywilizacje starożytne. Uczeń: 2) umiejscawia w czasie i przestrzeni cywilizacje Starożytnego Wschodu [...]; 3) charakteryzuje system wierzeń w Egipcie [...]; wyjaśnia różnicę między politeizmem a monoteizmem; 4) umiejscawia w czasie i zna różne systemy sprawowania władzy oraz organizację społeczeństwa w Egipcie [...]; 5) charakteryzuje najważniejsze osiągnięcia kultury materialnej i duchowej świata starożytnego w różnych dziedzinach: filozofii, nauce, prawie, architekturze, sztuce, literaturze.</p>
<p>4. W starożytnym Izraelu</p>	<ul style="list-style-type: none"> – judaizm jako przykład religii monoteistycznej – dzieje Izraelitów – Dekalog – Tora – postaci: Abraham, Mojżesz, Dawid, Salomon – terminy: <i>judaizm, Tora, Jahwe, Dekalog, Mesjasz</i> 	<p>I. Cywilizacje starożytne. Uczeń: 2) umiejscawia w czasie i przestrzeni cywilizacje Starożytnego Wschodu [...]; 3) charakteryzuje [...] religię starożytnego Izraela; wyjaśnia różnicę między politeizmem a monoteizmem;</p>

		5) charakteryzuje najważniejsze osiągnięcia kultury materialnej i duchowej Świata starożytnego w różnych dziedzinach: filozofii, nauce, prawie, architekturze, sztuce, literaturze.
5. Cywilizacja Indii i Chin	<ul style="list-style-type: none"> – osiągnięcia cywilizacyjne mieszkańców Dalekiego Wschodu – system kastowy – hinduizm religią Indii – terminy: <i>Daleki Wschód, Ariowie, kasta, hinduizm, Wielki Mur Chiński</i> 	I. Cywilizacje starożytne. Uczeń: 5) charakteryzuje najważniejsze osiągnięcia kultury materialnej i duchowej Świata starożytnego w różnych dziedzinach: filozofii, nauce, prawie, architekturze, sztuce, literaturze.
* 6. Od hieroglifów do alfabetu	<ul style="list-style-type: none"> – powstanie pisma i jego znaczenie dla rozwoju cywilizacji – ewolucja pisma i wynalezienie alfabetu – terminy: <i>papirus, pismo obrazkowe, hieroglify, pismo klinowe, Fenicjanie, pismo alfabetyczne, alfabet łaciński</i> 	
* Tajemnice sprzed wieków – Jak odczytano pismo Egipcjan?	<ul style="list-style-type: none"> – naukowy aspekt wyprawy Napoleona do Egiptu – trudności związane z rozszyfrowaniem hieroglifów – znaczenie Kamienia z Rosetty dla egiptologii – terminy: Kamień z Rosetty – postaci: Jean François Champollion 	
Rozdział II. Starożytna Grecja		
1. Demokratyczne Ateny	<ul style="list-style-type: none"> – warunki geograficzne Grecji – Życie w greckiej polis – cechy charakterystyczne demokracji ateńskiej – Perykles – najwybitniejszy przywódca demokratycznych Aten – terminy: <i>Hellada, Hellenowie, polis, demokracja, zgromadzenie ludowe, akropol, agora</i> – postaci historyczne: Perykles 	I. Cywilizacje starożytne. Uczeń: 2) umiejscawia w czasie i przestrzeni [...] cywilizacje starożytnej Grecji [...]; 3) charakteryzuje system wierzeń w [...] Grecji [...]; wyjaśnia różnicę między politeizmem a monoteizmem; 4) umiejscawia w czasie i zna różne systemy sprawowania władzy oraz organizację społeczeństwa w [...], Atenach peryklejskich [...].
2. Sparta i wojny z Persami	<ul style="list-style-type: none"> – powstanie i rozwój imperium perskiego – wojny grecko-perskie – terminy: <i>Persowie, danina, sojusz, hoplita, falanga</i> – wydarzenia: bitwa pod Maratonem, bitwa pod Termopilami, bitwa pod Salaminą – postaci historyczne: Dariusz, Kserkses, 	I. Cywilizacje starożytne. Uczeń: 2) umiejscawia w czasie i przestrzeni [...] cywilizacje starożytnej Grecji [...]; 3) charakteryzuje system wierzeń w [...] Grecji [...];

	Leonidas	wyjaśnia różnicę między politeizmem a monoteizmem.
3. Bogowie i mity	<ul style="list-style-type: none"> – wierzenia starożytnych Greków – mity greckie – najważniejsi greccy bogowie: Zeus, Hera, Posejdon, Afrodyta, Atena, Hades, Hefajstos, Ares, Apollo, Hermes – Homer i jego dzieła – <i>Iliada</i> i <i>Odyseja</i> – terminy: <i>Olimp</i>, <i>mity</i>, <i>heros</i>, <i>Partenon</i>, <i>Herakles</i>, <i>Achilles</i>, <i>Odyseusz</i>, <i>wojna trojańska</i>, <i>koń trojański</i> – postać historyczna: Homer 	<p>I. Cywilizacje starożytne. Uczeń:</p> <p>3) charakteryzuje system wierzeń w [...] Grecji [...]; wyjaśnia różnicę między politeizmem a monoteizmem; 5) charakteryzuje najważniejsze osiągnięcia kultury materialnej i duchowej Świata starożytnego w różnych dziedzinach: filozofii, nauce, prawie, architekturze, sztuce, literaturze.</p>
4. Kultura starożytnej Grecji	<ul style="list-style-type: none"> – wspólne elementy w kulturze greckich polis – najważniejsze dokonania sztuki greckiej – narodziny teatru greckiego – znaczenie filozofii w starożytnej Grecji i jej najwybitniejsi przedstawiciele – grecka matematyka i medycyna – rola sportu w Życiu starożytnych Greków – terminy: <i>Wielkie Dionizje</i>, <i>amfiteatr</i>, <i>tragedia</i>, <i>komedia</i>, <i>filozofia</i>, <i>igrzyska</i>, <i>olimpiada</i>, <i>Olimpia</i>, <i>stadion</i>, <i>pięciobój olimpijski</i> – postaci historyczne: Fidiasz, Myron, Ajschylos, Sofokles, Eurypides, Arystofanes, Sokrates, Platon, Arystoteles, Hipokrates, Pitagoras, Tales z Miletu 	<p>I. Cywilizacje starożytne. Uczeń:</p> <p>5) charakteryzuje najważniejsze osiągnięcia kultury materialnej i duchowej Świata starożytnego w różnych dziedzinach: filozofii, nauce, prawie, architekturze, sztuce, literaturze.</p>
5. Imperium Aleksandra Wielkiego	<ul style="list-style-type: none"> – podboje Aleksandra Wielkiego – wojna z Persją (bitwy nad rzeczką Granik, pod Issos i pod Gaugamelą) – wyprawa Aleksandra do Indii – kulturowe skutki podbojów Aleksandra Wielkiego – terminy: <i>imperium</i>, <i>falanga macedońska</i>, <i>węzeł gordyjski</i>, <i>hellenizacja</i>, <i>kultura hellenistyczna</i> – postaci historyczne: Filip II, Aleksander Macedoński (Wielki) 	<p>I. Cywilizacje starożytne. Uczeń:</p> <p>2) umiejscawia w czasie i przestrzeni [...] cywilizacje starożytnej Grecji [...]; 5) charakteryzuje najważniejsze osiągnięcia kultury materialnej i duchowej Świata starożytnego w różnych dziedzinach: filozofii, nauce, prawie, architekturze, sztuce, literaturze.</p>
* Tajemnice sprzed wieków – Jak wyglądała latarnia morska na Faros?	<ul style="list-style-type: none"> – siedem cudów Świata – konstrukcja latarni morskiej w Faros 	
Rozdział III. Starożytny Rzym		
1. Ustrój starożytnego Rzymu	<ul style="list-style-type: none"> – legendarne początki państwa rzymskiego – zasady ustrojowe republiki rzymskiej – społeczeństwo starożytnego Rzymu 	<p>I. Cywilizacje starożytne. Uczeń:</p>

	<ul style="list-style-type: none"> – dokonania Gajusza Juliusza Cezara – upadek republiki – powstanie cesarstwa rzymskiego – terminy: <i>Italia, monarchia, republika, senat, patrycjusze, plebejusze, konsulowie, pretorzy, kwestorzy, trybun ludowy, dyktator, cesarz</i> – postaci legendarne i historyczne: Romulus i Remus Gajusz Juliusz Cezar, Oktawian August 	<p>2) umiejscawia w czasie i przestrzeni cywilizację [...] starożytnego Rzymu;</p> <p>3) charakteryzuje system wierzeń w [...] Rzymie, [...]; wyjaśnia różnicę między politeizmem a monoteizmem;</p> <p>4) umiejscawia w czasie i zna różne systemy sprawowania władzy oraz organizację społeczeństwa w [...] Rzymie.</p>
2. Imperium Rzymskie	<ul style="list-style-type: none"> – podboje rzymskie – Imperium Rzymskie i jego prowincje – organizacja armii rzymskiej – podział cesarstwa – upadek cesarstwa zachodniorzymskiego – terminy: <i>Kartagina, prowincja, limes, legiony, legioniści, Imperium Rzymskie, pax Romana, romanizacja, barbarzyńcy, Germanie, Hunowie, wielka wędrówka ludów</i> 	<p>I. Cywilizacje starożytne. Uczeń:</p> <p>2) umiejscawia w czasie i przestrzeni cywilizację [...] starożytnego Rzymu;</p> <p>3) charakteryzuje system wierzeń w [...] Rzymie, [...]; wyjaśnia różnicę między politeizmem a monoteizmem;</p> <p>4) umiejscawia w czasie i zna różne systemy sprawowania władzy oraz organizację społeczeństwa w [...] Rzymie.</p>
3. Życie w Wiecznym Mieście	<ul style="list-style-type: none"> – Rzym jako stolica imperium i Wieczne Miasto – życie codzienne i rozrywki w Rzymie – podział społeczeństwa rzymskiego – wierzenia religijne Rzymian – terminy: <i>bazylika, Forum Romanum, termy, amfiteatr, gladiatorzy, patrycjusze, plebs, niewolnicy, westalki</i> 	<p>I. Cywilizacje starożytne. Uczeń:</p> <p>2) umiejscawia w czasie i przestrzeni cywilizację [...] starożytnego Rzymu;</p> <p>3) charakteryzuje system wierzeń w [...] Rzymie, [...]; wyjaśnia różnicę między politeizmem a monoteizmem;</p> <p>5) charakteryzuje najważniejsze osiągnięcia kultury materialnej i duchowej świata starożytnego w różnych dziedzinach: filozofii, nauce, prawie, architekturze, sztuce, literaturze.</p>
4. Dokonania starożytnych Rzymian	<ul style="list-style-type: none"> – Rzymianie jako wielcy budowniczowie – kultura i sztuka starożytnego Rzymu jako kontynuacja dokonań antycznych Greków – prawo rzymskie i jego znaczenie dla funkcjonowania państwa – najważniejsze budowle w starożytnym Rzymie – terminy: <i>kopuła, akwedukt, łuk triumfalny, Circus Maximus, Koloseum, Panteon, kodeks, Prawo XII Tablic, Kodeks Justyniana</i> – postaci historyczne: Wergiliusz, Horacy 	<p>I. Cywilizacje starożytne. Uczeń:</p> <p>5) charakteryzuje najważniejsze osiągnięcia kultury materialnej i duchowej świata starożytnego w różnych dziedzinach: filozofii, nauce, prawie, architekturze, sztuce, literaturze.</p>

5. Początki chrześcijaństwa	<ul style="list-style-type: none"> – Jezus z Nazaretu jako twórca nowej religii monoteistycznej – przyczyny prześladowania chrześcijan w starożytnym Rzymie – rola Świętych Pawła i Piotra w rozwoju chrześcijaństwa – Edykt mediolański i zakończenie prześladowań – terminy: <i>Mesjasz, chrześcijaństwo, apostołowie, biskupi, papież, Biblia – Stary i Nowy Testament, Edykt mediolański</i> – postaci historyczne: Jezus z Nazaretu, Święty Piotr, Święty Paweł z Tarsu, Konstantyn Wielki 	I. Cywilizacje starożytne. Uczeń: 3) charakteryzuje system wierzeń w [...] Rzymie, [...]; wyjaśnia różnicę między politeizmem a monoteizmem; 6) umiejscawia w czasie i przestrzeni narodziny oraz rozprzestrzenianie się chrześcijaństwa.
* Tajemnice sprzed wieków – Bursztynowy szlak	<ul style="list-style-type: none"> – rola szlaków handlowych w starożytności – bursztyn i jego znaczenie dla starożytnych Rzymian – kontakty handlowe Rzymian z wybrzeżem Bałtyku 	
Rozdział IV. Początki Średniowiecza		
1. Bizancjum w czasach Światejności	<ul style="list-style-type: none"> – cesarstwo bizantyjskie pod panowaniem Justyniana I Wielkiego – dokonania Justyniana Wielkiego – Konstantynopol jako Nowy Rzym – tradycja grecka w Bizancjum – osiągnięcia naukowe Bizantyjczyków – upadek Konstantynopola, jego przyczyny i skutki – terminy: <i>Bizancjum, Hagia Sophia, ikona, freski, mozaika</i> – postaci historyczne: Justynian I Wielki 	II. Bizancjum i Świat islamu. Uczeń: 2) umiejscawia w czasie i przestrzeni cesarstwo bizantyjskie i rozpoznaje osiągnięcia kultury bizantyjskiej (prawo, architektura, sztuka); dostrzega różnice między chrześcijaństwem wschodnim i zachodnim.
2. Arabowie i początki islamu	<ul style="list-style-type: none"> – pochodzenie Arabów – działalność Mahometa i narodziny islamu – religia muzułmańska i jej zasady – dżihad i podboje Arabów – kultura i nauka arabska – terminy: <i>oaza, Czarny Kamień, Mekka, Medyna, islam, Allah, Koran, meczet, minaret, mihrab, minbar, dżihad, kalifowie, cyfry arabskie, stal damasceńska, arabski</i> – postaci historyczne: Mahomet 	II. Bizancjum i Świat islamu. Uczeń: 1) umiejscawia w czasie i przestrzeni narodziny islamu i wyjaśnia wpływ cywilizacji muzułmańskiej na Europę.
3. Nowe państwa w Europie	<ul style="list-style-type: none"> – powstanie państwa Franków – cesarstwo Karola Wielkiego – rozwój kultury i nauki w państwie Karola Wielkiego – traktat w Verdun i jego skutki – nowe państwa w Europie – Rzesza Niemiecka – terminy: <i>Frankowie, dynastia, majordom, Karolingowie, układ w Verdun, cesarstwo,</i> 	III. Średniowieczna Europa. Uczeń charakteryzuje władzę królewską, cesarską i papieską oraz relacje między nimi.

	<p><i>margrabia, marchia, możnowładca, Rzesza Niemiecka</i></p> <p>– postaci historyczne: Chlodwig, Karol Młot, Pepin Mały, Karol Wielki, Otton I</p>	
4. Konflikt papieżstwa z cesarstwem	<p>– wielka schizma wschodnia i jej skutki</p> <p>– przyczyny sporu między cesarzem a papieżem w XI wieku</p> <p>– spotkanie Grzegorza VII z Henrykiem IV w Canossie</p> <p>– konkordat wormacki i jego postanowienia</p> <p>– terminy: <i>dogmaty, schizma, patriarcha, prawosławie, ekskomunika, inwestytura, synod, konkordat</i></p> <p>– postaci historyczne: papież Grzegorz VII, cesarz Henryk IV</p>	III. Średniowieczna Europa. Uczeń charakteryzuje władzę królewską, cesarską i papieską oraz relacje między nimi.
5. Wyprawy krzyżowe	– powstanie zakonu Krzyżaków	
* Tajemnice sprzed wieków – Skarb templariuszy	<p>– zakon templariuszy i jego funkcje po zakończeniu krucjat</p> <p>– wzrost znaczenia i bogactwa templariuszy</p> <p>– przyczyny kasacji zakonu</p> <p>– polskie posiadłości templariuszy</p>	
Rozdział V. Społeczeństwo Średniowiecza		
1. System feudalny	<p>– podział społeczeństwa na seniorów i wasali</p> <p>– społeczna drabina feudalna</p> <p>– podział społeczeństwa Średniowiecznego na stany terminy: <i>feudalizm, senior, wasal, lenno, hołd lenny, stan, przywilej, suzeren, duchowieństwo, chłopci, szlachta, mieszczaństwo</i></p>	IV. Społeczeństwo i kultura Średniowiecznej Europy. Uczeń: 1) przedstawia instytucje systemu lennego, wyjaśnia pojęcie stanu i charakteryzuje podziały społeczne w Średniowieczu
2. Epoka rycerzy	<p>– ideał rycerza i jego obowiązki</p> <p>– od paza do rycerza</p> <p>– życie codzienne rycerzy</p> <p>– elementy wyposażenia Średniowiecznego rycerza</p> <p>– kultura rycerska</p> <p>– terminy: <i>rycerz, kodeks honorowy, paż, giermek, pasowanie, herb, kopia, ostrogi</i></p>	IV. Społeczeństwo i kultura Średniowiecznej Europy. Uczeń: 3) porównuje kulturę rycerską [...], opisuje charakterystyczne cechy wzoru rycerza Średniowiecznego [...].
* Tajemnice sprzed wieków – Dlaczego rycerze brali udział w turniejach?	<p>* rola turniejów rycerskich</p> <p>* przebieg turniejów</p> <p>* konsekwencje zwycięstwa i porażki w turnieju</p> <p>* obyczajowość turniejowa</p>	
3. Średniowieczne miasto i wieś	<p>– powstanie osad rzemieślniczych i kupieckich</p> <p>– lokacje miast i wsi</p> <p>– samorząd miejski i jego organy</p> <p>– społeczeństwo miejskie</p> <p>– organy samorządu wiejskiego</p> <p>– wygląd Średniowiecznego miasta</p> <p>– zajęcia ludności wiejskiej</p>	IV. Społeczeństwo i kultura Średniowiecznej Europy. Uczeń: 2) opisuje warunki życia w Średniowiecznym mieście i wsi; 3) porównuje kulturę rycerską i kulturę miejską [...].

	<ul style="list-style-type: none"> – terminy: <i>gród, osada targowa, lokacja, zasadzka, kupcy, rzemieślnicy, rynek, targi, wójt, burmistrz, rada miejska, ława miejska, ratusz, cech, sołtys, ława wiejska, trójpolówka, pług, radło, brona</i> 	
4. Kościół w Średniowieczu	<ul style="list-style-type: none"> – duchowni w Średniowieczu, ich przywileje i obowiązki – religijność doby Średniowiecza – Średniowieczne zakony: benedyktyni, cystersi, franciszkanie, dominikanie – życie w średniowiecznym klasztorze – Średniowieczne szkolnictwo – terminy: <i>zakon, klasztor, opat, reguła zakonna, benedyktyni, cystersi, franciszkanie, dominikanie, skryptoria, kopiści, asceza, benedyktyńska praca, uniwersytet</i> – postać historyczna: <i>Święty Franciszek z Asyżu</i> 	IV. Społeczeństwo i kultura Średniowiecznej Europy. Uczeń: 4) wyjaśnia rolę Kościoła (w tym zakonów) w dziedzinie kultury i życia codziennego.
5. Sztuka Średniowiecza	<ul style="list-style-type: none"> – rola sztuki w Średniowieczu – styl romański i jego cechy – styl gotycki i jego charakterystyczne elementy – rzeźba i malarstwo Średniowieczne – pismo i miniatury w rękopisach – zabytki Średniowieczne w Polsce – terminy: <i>styl romański, styl gotycki, portal, sklepienie, witraże, łuki oporowe, apsyda, rozeta, przypory, miniatura, inicjał</i> 	IV. Społeczeństwo i kultura Średniowiecznej Europy. Uczeń: 3) [...] rozpoznaje zabytki kultury Średniowiecza we własnym regionie, wskazuje różnice między stylem romańskim a stylem gotyckim.
Rozdział VI. Polska pierwszych Piastów		
1. Zanim powstała Polska	<ul style="list-style-type: none"> – najstarsze osadnictwo na ziemiach polskich w świetle wykopalisk archeologicznych – osada w Biskupinie – Słowianie w Europie i ich kultura – wierzenia dawnych Słowian – pierwsze państwa słowiańskie – plemiona słowiańskie na ziemiach polskich – terminy: <i>kurhan, kamienne kręgi, Biskupin, wielka wędrówka ludów, Słowianie, Swarog, Perun, Świętowit, plemię, Państwo Wielkomorawskie, Wiślanie, Polanie</i> – postaci historyczne: <i>Święty Cyryl i święty Metody</i> 	V. Polska w okresie wczesnopiastowskim. Uczeń: 1) przedstawia genezę państwa pierwszych Piastów oraz umiejscawia je w czasie i przestrzeni.
2. Mieszko I i początki Polski	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój państwa Polan – dynastia Piastów – panowanie Mieszka I – małżeństwo Mieszka z Dobrawą – chrzest Polski i jego skutki – bitwa pod Cedynią 	V. Polska w okresie wczesnopiastowskim. Uczeń: 2) wyjaśnia okoliczności przyjęcia chrztu przez Piastów oraz następstwa chrystianizacji Polski;

	<ul style="list-style-type: none"> – terminy: <i>książę, dynastia, Piastowie, biskupstwo, dyplomacja, poganin, Dagome iudex</i> – postaci historyczne: Mieszko I, Dobrawa 	
3. Polska Bolesława Chrobrego	<ul style="list-style-type: none"> – misja biskupa Wojciecha i jej skutki – zjazd gnieźnieński i jego konsekwencje – stosunki Bolesława Chrobrego z sąsiadami – koronacja Bolesława Chrobrego na króla Polski i jej znaczenie – terminy: <i>relikwie, zjazd gnieźnieński, arcybiskupstwo, Miłsko, Łużyce, Grody Czerwieńskie, koronacja</i> – postaci historyczne: Bolesław Chrobry, biskup Wojciech, cesarz Otton III 	V. Polska w okresie wczesnopiastowskim. Uczeń: 2) wyjaśnia okoliczności przyjęcia chrztu przez Piastów oraz następstwa chrystianizacji Polski; 3) charakteryzuje rozwój monarchii Bolesława Chrobrego.
4. Kryzys i odbudowa państwa polskiego	<ul style="list-style-type: none"> – kryzys państwa polskiego po śmierci Bolesława Chrobrego – panowanie Mieszka II – reformy Kazimierza Odnowiciela – polityka zagraniczna Bolesława Śmiałego – koronacja Bolesława Śmiałego – konflikt króla z biskupem Stanisławem i jego skutki – termin: <i>insygnia królewskie</i> – postaci historyczne: Mieszko II, Kazimierz Odnowiciel, Bolesław Śmiały, biskup Stanisław 	V. Polska w okresie wczesnopiastowskim. Uczeń: 3) charakteryzuje rozwój monarchii Bolesława Chrobrego; 4) charakteryzuje kryzys i odbudowę monarchii piastowskiej w XI w.
5. Rządy Bolesława Krzywoustego	<ul style="list-style-type: none"> – statut Krzywoustego i jego założenia – terminy: <i>statut, zasada senioratu, senior i juniorzy</i> – postać historyczna: Bolesław Krzywousty 	VI. Polska w okresie rozbitcia dzielnicowego. Uczeń: 2) opisuje przyczyny [...] rozbitcia dzielnicowego.
6. Społeczeństwo w czasach pierwszych Piastów	<ul style="list-style-type: none"> – grody i ich funkcje – życie w grodzie i na podgrodziu – sposoby uprawy roli na ziemiach polskich – podział społeczeństwa w państwie pierwszych Piastów – zakres władzy panującego – powinności poddanych wobec władcy – powstanie rycerstwa w Polsce – terminy: <i>metoda żarowa, gród, podgrodzie, prawo książęce, danina, posługi, osada służebna, wojowie, drużyna książęca</i> 	V. Polska w okresie wczesnopiastowskim. Uczeń: 5) opisuje społeczeństwo Polski pierwszych Piastów.
* Tajemnice sprzed wieków – Kto spisywał dzieje Polski?	<ul style="list-style-type: none"> * Źródła historyczne dotyczące początków państwa polskiego * obiektywizm i prawda historyczna 	
Rozdział VII. Polska w XIII–XV wieku		
1. Rozbitcie dzielnicowe	<ul style="list-style-type: none"> – walki wewnętrzne między książętami piastowskimi – utrwalenie rozbitcia dzielnicowego – osłabienie Polski na arenie międzynarodowej 	VI. Polska w okresie rozbitcia dzielnicowego. Uczeń: 1) umiejscawia w czasie i przestrzeni Polskę okresu rozbitcia dzielnicowego;

	<ul style="list-style-type: none"> – sprowadzenie Krzyżaków do Polski – najazdy Mongołów i bitwa pod Legnicą – przemiany społeczne i gospodarcze w okresie rozbitcia dzielnicowego – terminy: <i>rozbitcie dzielnicowe, dzielnic senioralna, Tatarzy, osadnictwo, kolonizacja, trójpolówka</i> 	<p>2) opisuje przyczyny oraz wskazuje skutki rozbitcia dzielnicowego;</p> <p>3) opisuje przemiany społeczne i gospodarcze, z uwzględnieniem ruchu osadniczego.</p>
2. Zjednoczenie Polski	<ul style="list-style-type: none"> – koronacja i śmierć Przemysła II – panowanie Waclawa II – rola arcybiskupów gnieźnieńskich i wspólnej diecezji w zjednoczeniu dzielnic polskich – przejęcia władzy przez Władysława Łokietka i jego koronacja – polityka Władysława Łokietka – konflikt Łokietka z Krzyżakami i bitwa pod Płowcami – terminy: <i>starosta, Szczerbiec</i> – postaci historyczne: Przemysł II, arcybiskup Jakub Świnka, Waclaw II, Władysław Łokietek 	<p>VI. Polska w okresie rozbitcia dzielnicowego. Uczeń:</p> <p>4) charakteryzuje proces zjednoczenia państwa polskiego na przełomie XIII i XIV w.</p> <p>VII. Polska w XIV i XV w. Uczeń:</p> <p>5) charakteryzuje rozwój monarchii stanowej i uprawnień stanu szlacheckiego (do konstytucji <i>nihil novi</i>).</p>
3. Czasy Kazimierza Wielkiego	<ul style="list-style-type: none"> – polityka dyplomacji Kazimierza Wielkiego – pokój z zakonem krzyżackim w Kaliszu – przyłączenie nowych ziem do państwa polskiego – reformy Kazimierza Wielkiego – umocnienie granic państwa – utworzenie Akademii Krakowskiej i jego skutki – zjazd monarchów w Krakowie – uczta u Wierzyńka – terminy: <i>uniwersytet, Orle Gniazda, Akademia Krakowska</i> – postać historyczna: Kazimierz Wielki 	<p>VII. Polska w XIV i XV w. Uczeń:</p> <p>1) opisuje zmiany granic państwa polskiego w XIV i XV w.;</p> <p>2) analizuje dokonania Kazimierza Wielkiego w dziedzinie polityki wewnętrznej oraz w polityce zagranicznej;</p> <p>4) porządkuje i umieszcza w czasie najważniejsze wydarzenia związane z relacjami polsko-krzyżackimi w XIV–XV w.</p>
4. Unia polsko-litewska	<ul style="list-style-type: none"> – koniec dynastii Piastów na polskim tronie – rządy Andegawenów w Polsce – unia polsko-litewska w Krewie – wielka wojna z zakonem krzyżackim i bitwa pod Grunwaldem – pokój w Toruniu – unia w Horodle – terminy: <i>Andegawenowie, unia personalna, sobór, Wielkie Księstwo Litewskie, Jagiellonowie</i> – postaci historyczne: Ludwik Węgierski, Jadwiga, Władysław Jagiełło, wielki książę Witold, Paweł Włodkowic, Ulrich von Jungingen 	<p>VII. Polska w XIV i XV w. Uczeń:</p> <p>1) opisuje zmiany granic państwa polskiego w XIV i XV w.;</p> <p>3) wyjaśnia przyczyny i ocenia następstwa unii Polski z Wielkim Księstwem Litewskim;</p> <p>4) porządkuje i umieszcza w czasie najważniejsze wydarzenia związane z relacjami polsko-krzyżackimi w XIV–XV w.</p>
* Tajemnice sprzed wieków – Jaką bitwę namalował Jan Matejko?	<ul style="list-style-type: none"> – okoliczności powstania obrazu <i>Bitwa pod Grunwaldem</i> – Jan Matejko jako malarz dziejów Polski – obrazy jako źródło wiedzy historycznej 	

	– znaczenie <i>Bitwy pod Grunwaldem</i>	
5. Czasy Świetności dynastii Jagiellonów	<ul style="list-style-type: none"> – wojna trzynastoletnia – drugi pokój toruński i jego postanowienia – terminy: <i>Związek Pruski, wojna trzynastoletnia, Prusy Królewskie, Prusy Zakonne, wojska zaciężne, żołąd</i> – postać historyczna: Kazimierz Jagiellończyk 	VII. Polska w XIV i XV w. Uczeń: 1) opisuje zmiany granic państwa polskiego w XIV i XV w.; 4) porządkuje i umieszcza w czasie najważniejsze wydarzenia związane z relacjami polsko-krzyżackimi w XIV–XV w.
6. Monarchia stanowa w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> – monarchia patrymonialna i stanowa – wpływ przywilejów nadawanych przez władcę na osłabienie władzy królewskiej – przekształcenie się rycerstwa w szlachtę – przywileje szlacheckie i ich konsekwencje – ukształtowanie się sejmu walnego – konstytucja <i>Nihil novi</i> i jej znaczenie dla ustroju Rzeczypospolitej – terminy: <i>monarchia patrymonialna, monarchia stanowa, przywileje, szlachta, pańszczyzna, konstytucja sejmowa sejm walny, izba poselska, senat</i> 	VII. Polska w XIV i XV w. Uczeń: 5) charakteryzuje rozwój monarchii stanowej i uprawnień stanu szlacheckiego (do konstytucji <i>nihil novi</i>).

Rozkład materiału do historii dla szkoły podstawowej „Wczoraj i dziś” kl.6

KLASA 6		
Temat	Materiał nauczania	Odniesienia do podstawy programowej. Uczeń:
Rozdział I: Narodziny nowożytnego Świata		
1. Wielkie odkrycia geograficzne	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny wielkich odkryć geograficznych – wyprawy odkrywcze Krzysztofa Kolumba, Ameriga Vespucciego, Bartłomieja Diaza, Vasco da Gamy, Ferdynanda Magellana – budowa okrętów i przyrządy nawigacyjne używane na przełomie XV i XVI wieku – znaczenie terminów: <i>karawany, tubylcy, kompas, astrolabium, karawela, wielkie odkrycia geograficzne</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny i ocenia wpływ odkryć geograficznych na życie społeczno-gospodarcze i kulturowe Europy oraz Nowego Świata (VIII.1) – umieszcza w czasie i przestrzeni wyprawy Krzysztofa Kolumba, Vasco da Gamy, Ferdynanda Magellana (VIII.2)
2. Skutki odkryć geograficznych	<ul style="list-style-type: none"> – Ameryka przed przybyciem Europejczyków – Majowie i ich osiągnięcia – cywilizacja Azteków – imperium Inków i ich osiągnięcia – podbój Nowego Świata i wyniszczenie cywilizacji prekolumbijskich – działalność konkwistadorów: Hernána Corteza i Francisca Pizarra – powstanie kolonii w Ameryce – skutki wielkich odkryć geograficznych dla mieszkańców Europy 	<ul style="list-style-type: none"> – [...] ocenia wpływ odkryć geograficznych na życie społeczno-gospodarcze i kulturowe Europy oraz Nowego Świata (VIII.1)

	– znaczenie terminów: <i>cywilizacje prekolumbijskie, Majowie, Aztekowie, Inkowie, konkwistador, kolonia, plantacja</i>	
3. Renesans – narodziny nowej epoki	– humanistyczna wizja Świata – powrót do antycznych wzorców – narodziny renesansu – Leonardo da Vinci jako człowiek wszechstronny – Erazm z Rotterdamu jako przykład humanisty – dokonania Mikołaja Kopernika – Jan Gutenberg i przełomowe znaczenie wynalezienia druku – znaczenie terminów: <i>humanizm, antyk, renesans (odrodzenie), druk, zecer, introligator</i>	– rozpoznaje charakterystyczne cechy renesansu europejskiego (IX.1)
4. Kultura renesansu w Europie	– sztuka renesansowa i jej cechy charakterystyczne – Włochy jako kolebka renesansu – artyści renesansowi: Leonardo da Vinci, Michał Anioł i Rafael Santi oraz ich największe dzieła – katedra Santa Maria del Fiore jako przykład architektury renesansu – znaczenie terminów: <i>mecenat, fresk, pieta, arkada, krużganek, attyka, latarnia, kopuła</i>	– rozpoznaje charakterystyczne cechy renesansu europejskiego (IX.1)
5. Reformacja – czas wielkich zmian	– przejawy kryzysu w Kościele katolickim na przełomie XV i XVI wieku – wystąpienie Marcina Lutra – rozwój reformacji – narodziny kalwinizmu – pokój w Augsburgu – skutki reformacji w polityce, edukacji i kulturze – znaczenie terminów: <i>odpust, teologia, reforma, reformacja, celibat, luteranizm, kalwinizm, protestantyzm, zbór, pastor</i>	– wymienia przyczyny i następstwa reformacji, opisuje cele i charakteryzuje działalność Marcina Lutra i Jana Kalwina (IX.2)
6. Kontrreformacja	– zwołanie soboru trydenckiego – reformy Kościoła katolickiego – zakon jezuitów i jego działalność – wojna trzydziestoletnia i pokój westfalski między katolikami, luteranami oraz kalwinistami – znaczenie terminów: <i>sobór, heretyk, seminarium duchowne, indeks ksiąg zakazanych, inkwizycja, kontrreformacja, Towarzystwo Jezusowe (jezuici), kolegium, nuncjusz, kalendarz gregoriański</i>	– charakteryzuje reformę Kościoła katolickiego (IX.3)
Rozdział II: W Rzeczypospolitej szlacheckiej		
1. Demokracja szlachecka	– prawa i obowiązki szlachty – znaczenie konstytucji <i>Nihil novi</i>	– charakteryzuje rozwój monarchii stanowej

	<ul style="list-style-type: none"> – zasady funkcjonowania demokracji szlacheckiej – sejm walny i jego znaczenie dla kraju – podział szlachty pod względem majątkowym – znaczenie terminów: <i>szlachta, herb, przywilej, pospolite ruszenie, demokracja szlachecka, sejm walny, sejmik ziemski, królewszczyzny, magnateria, Średnia szlachta, szlachta zagrodowa, gołota</i> 	i uprawnień stanu szlacheckiego (do konstytucji <i>nihil novi</i>) (VII.7)
2. W folwarku szlacheckim	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój folwarków pańszczyźnianych – najważniejsze elementy folwarku szlacheckiego – spław rzeczny Wisłą do Gdańska – rozwój ekonomiczny Gdańska – uprzywilejowana pozycja szlachty w gospodarce (przywilej piotrkowski z 1496 roku) – znaczenie terminów: <i>folwark, dwór, pańszczyzna, lamus, spław rzeczny, spichlerz, szkuta</i> 	– opisuje model polskiego Życia gospodarczego w XVI w. (IX.5)
3. W czasach ostatnich Jagiellonów	<ul style="list-style-type: none"> – ostatnia wojna z Krzyżakami – hołd pruski i jego skutki – znaczenie terminów: <i>ruch egzekucyjny, rozejm, hołd lenny</i> 	– wyjaśnia okoliczności powstania Prus Książęcych (IX.4)
4. Odrodzenie na ziemiach polskich	<ul style="list-style-type: none"> – humanizm w Polsce – złoty wiek kultury polskiej – twórczość Mikołaja Reja i Jana Kochanowskiego – publicystyka na przykładzie pism Andrzeja Frycza Modrzewskiego – tłumaczenie Biblii na język polski – przebudowa Wawelu w stylu renesansowym – Mikołaj Kopernik, jego przełomowe odkrycie i naśladowcy – znaczenie terminów: <i>złoty wiek, krużganek, paż, arras, układ geocentryczny, układ heliocentryczny</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje charakterystyczne cechy renesansu europejskiego (IX.1) – przedstawia największe osiągnięcia polskiego renesansu i reformacji; – rozpoznaje obiekty sztuki renesansowej we własnym regionie (IX.7)
5. Rzeczpospolita Obojga Narodów	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny zawarcia unii lubelskiej (z uwzględnieniem wojny o Inflanty) – sejm w Lublinie i jego postanowienia – Rzeczpospolita Obojga Narodów – ustrój i organy władzy – Rzeczpospolita Obojga Narodów jako państwo wielonarodowe i wielowyznaniowe – znaczenie terminów: <i>unia realna</i> 	– przedstawia okoliczności zawarcia unii realnej pomiędzy Polską a Litwą (1569) i jej główne postanowienia (IX.7)
6. „Państwo bez stosów”	<ul style="list-style-type: none"> – Rzeczpospolita Obojga Narodów państwem wieloetnicznym i wielowyznaniowym 	– charakteryzuje stosunki wyznaniowe i narodowościowe w Rzeczypospolitej; wyjaśnia

	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój protestantyzmu na ziemiach polskich – konfederacja warszawska i jej postanowienia – pojęcie tolerancji religijnej – rozwój reformacji na ziemiach polskich – przykłady świątyń różnych religii i wyznań na ziemiach polskich, – znaczenie terminów: <i>innowierca, konfederacja, „państwo bez stosów”, arianie, cerkiew, synagoga</i> 	główne założenia konfederacji warszawskiej (X.1)
7. Pierwsza wolna elekcja	<ul style="list-style-type: none"> – okoliczności wygaśnięcia dynastii Jagiellonów – zasady przeprowadzenia elekcji króla – pierwsza wolna elekcja i wybór Henryka Walezego – <i>Artykuły henrykowskie i pacta conventa</i> – znaczenie wolnych elekcji dla funkcjonowania Rzeczypospolitej Obojga Narodów – znaczenie terminów: <i>bezkrólewie, interrex, prymas Polski</i> 	– wyjaśnia okoliczności uchwalenia artykułów henrykowskich i przedstawia zasady wolnej elekcji (X.2)
Rozdział III: W obronie granic Rzeczypospolitej		
1. Wojny z Rosją	<ul style="list-style-type: none"> – Anna Jagiellonka i Stefan Batory władcami Rzeczypospolitej – wojna z Moskwą o Inflanty i ziemię połocką – dymitriady – bitwa pod Kłuszynem i zajęcie Kremla – hołd złożony przez cara Szujskiego królowi Rzeczypospolitej – postać hetmana Stanisława Żółkiewskiego – Wazowie na tronie polskim – pokój w Polanowie – znaczenie terminów: <i>Siedmiogród, piechota wybraniecka, hetman, samozwaniec, kreml, bojar</i> 	– wyjaśnia główne przyczyny wojen Rzeczypospolitej z Rosją [...] (XI.1)
2. Początek wojen ze Szwecją	<ul style="list-style-type: none"> – konflikt o tron szwedzki między przedstawicielami dynastii Wazów – konflikt o Inflanty ze Szwecją – bitwa pod Kircholmem – postać Jana Karola Chodkiewicza – wojna o ujście Wisły i bitwa pod Oliwą – rozejmy w Starym Targu i Sztumskiej Wsi – husaria (znaczenie, uzbrojenie, sposób walki) – znaczenie terminów: <i>czo, husaria</i> 	– wyjaśnia główne przyczyny wojen Rzeczypospolitej z [...] Szwecją [...] (XI.1)
3. Powstanie Chmielnickiego	<ul style="list-style-type: none"> – Kozacy zaporoscy i rejestr kozacki – uzbrojenie wojsk kozackich – działania magnaterii na ziemiach ruskich 	– wyjaśnia główne przyczyny wojen Rzeczypospolitej z Rosją [...] (XI.1)

	<ul style="list-style-type: none"> – wybuch i przebieg powstania Chmielnickiego – bitwa pod Beresteczkiem – interwencja Rosji i utrata lewobrzeżnej Ukrainy – skutki powstania Chmielnickiego – znaczenie terminów: <i>Dzikie Pola, Zaporozże, Kozacy, Kozaczyzna, żołąd, grekokatolicy, chan, osetedec, buława</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny, cele i następstwa powstania Bohdana Chmielnickiego na Ukrainie (XI.2)
4. Potop szwedzki	<ul style="list-style-type: none"> – najazd szwedzki na Rzeczpospolitą – postawy szlachty i magnaterii wobec najazdu – obrona Jasnej Góry – Śluby Iwowskie Jana Kazimierza – Stefan Czarniecki i wojna podjazdowa – postanowienia pokoju w Oliwie – skutki potopu szwedzkiego: gospodarcze (spustoszenie majątków szlacheckich) i kulturalne (grabieże i zniszczenia) – znaczenie terminów: <i>pikiniery, muszkieterzy</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia znaczenie potopu szwedzkiego (XI.3)
5. Wojny z Turcją	<ul style="list-style-type: none"> – konflikt o wpływy w Mołdawii: bitwy pod Cecorą i pod Chocimiem – wojna z Turcją w 1672 roku – pokój w Buczaczu – Jan III Sobieski królem Rzeczypospolitej – zwycięstwo pod Chocimiem – odsiecz wiedeńska – pokój polsko-turecki – znaczenie terminów: <i>imperium osmańskie, sułtan, jasyr, janczarzy, haracz, wielki wezyr, ekspansja</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia główne przyczyny wojen Rzeczypospolitej z [...] Turcją (XI.1)
6. Kryzys Rzeczypospolitej	<ul style="list-style-type: none"> – skutki wojen w XVII wieku (straty terytorialne i ludnościowe, kryzys gospodarczy, upadek znaczenia miast) – <i>liberum veto</i> i upadek szlacheckiego parlamentaryzmu – skutki rokoszu Lubomirskiego – znaczenie terminów: <i>stulecie wojen, rokosz</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – dokonuje oceny następstw politycznych, społecznych i gospodarczych wojen w XVII wieku (XI.4)
7. Barok i sarmatyzm	<ul style="list-style-type: none"> – idee kultury barokowej – cechy stylu barokowego w architekturze, malarstwie i rzeźbie – wzorce architektury barokowej: kościół II Gesù i pałac w Wersalu – barok w służbie Kościoła katolickiego – sztuka barokowa w Polsce – sarmatyzm – ideologia szlachty Rzeczypospolitej – strój sarmacki – znaczenie terminów: <i>ornament, putto, przepych, sanktuarium, kalwaria, gzyms</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje charakterystyczne cechy kultury baroku, odwołując się do przykładów architektury i sztuki we własnym regionie (XI.5)

	<i>fasada, ambona, Sarmaci, żupan, kontusz, karabela, kształciciel</i>	
Rozdział IV: Od absolutyzmu do republiki		
1. Monarchia absolutna we Francji	<ul style="list-style-type: none"> – Edykt nantejski i jego konsekwencje – rządy Ludwika XIII – rola kardynała Richelieu w kształtowaniu się absolutyzmu francuskiego – rządy absolutne Ludwika XIV – rozwój gospodarki francuskiej – wpływ władzy absolutnej na rozwój nauki, sztuki i architektury (Wersal) – znaczenie terminów: <i>hugenoci, kardynał, arystokracja, Król Słońce, manufaktura, import, cła wewnętrzne</i> 	– charakteryzuje ustrój monarchii absolutnej na przykładzie Francji Ludwika XIV (XII.1)
2. Monarchia parlamentarna w Anglii	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny konfliktu między królem a angielskim parlamentem – przebieg i rezultat wojny domowej w Anglii – rola Olivera Cromwella w polityce republiki angielskiej – powrót do monarchii – ustrój monarchii parlamentarnej – utworzenie Wielkiej Brytanii – znaczenie terminów: <i>purytanie, nowa szlachta, rojaliści, republika, lord protektor, monarchia parlamentarna</i> 	– charakteryzuje [...] oraz wymienia główne cechy monarchii parlamentarnej, wykorzystując informacje o ustroju Anglii (XII.1)
3. Oświecenie w Europie	<ul style="list-style-type: none"> – oświecenie jako „wiek rozumu” – oświeceniowe podejście do kwestii religii – krytyka rządów absolutnych – idea trójpodziału władzy Monteskiusza – rozwój nauki w XVIII wieku (matematyka, astronomia, fizyka, chemia, medycyna, biologia) – wybrane wynalazki epoki oświecenia – cechy sztuki klasycystycznej – znaczenie terminów: <i>oświecenie, „wiek Światła”, ateizm, władza ustawodawcza, władza wykonawcza, władza sądownicza, Wielka encyklopedia francuska, maszyna parowa, Panteon, tympanon, kopuła</i> 	– opisuje idee Oświecenia, podaje przykłady ich zastosowania w nauce, literaturze, architekturze i filozofii politycznej (XII.2)
4. Nowe potęgi europejskie	<ul style="list-style-type: none"> – wzrost potęgi monarchii austriackiej, Królestwa Prus i Cesarstwa Rosyjskiego – reformy Piotra I: rozwój armii, administracji i floty – zmiany kulturowo-obyczajowe w Rosji – absolutyzm oświecony w Austrii – rozkwit militarny i gospodarczy Prus za panowania Fryderyka Wilhelma I i Fryderyka II – znaczenie terminów: <i>absolutyzm oświecony</i> 	– charakteryzuje reformy oświeceniowe na przykładzie wybranego państwa (XII.3)

<p>5. Stany Zjednoczone Ameryki</p>	<ul style="list-style-type: none"> – osadnictwo europejskie w Ameryce Północnej – konflikt pomiędzy władzami brytyjskimi a mieszkańcami trzynastu kolonii amerykańskich – wojna o niepodległość Stanów Zjednoczonych – Polacy w wojnie o niepodległość Stanów Zjednoczonych (Tadeusz Kościuszko, Kazimierz Pułaski) – konstytucja Stanów Zjednoczonych i trójpodział władzy – znaczenie terminów: <i>bojkot, bostońskie picie herbaty, konstytucja, prezydent, Kongres, Izba Reprezentantów</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia przyczyny i następstwa amerykańskiej wojny o niepodległość i ocenia jej rezultaty uwzględniając realizację idei oświeceniowych (XIV.1) – przedstawia wkład Polaków w walkę o niepodległość Stanów Zjednoczonych. (XIV.2)
<p>Rozdział V: Upadek Rzeczypospolitej</p>		
<p>1. Rzeczpospolita pod rządami Wettinów</p>	<ul style="list-style-type: none"> – unia polsko-saska i jej skutki – wielka wojna północna i wojna domowa w Rzeczypospolitej – sejm niemy i wzrost zależności Rzeczypospolitej od sąsiadów – podwójna elekcja Augusta III i Stanisława Leszczyńskiego – charakterystyka rządów Augusta II i Augusta III – projekty reform Stanisława Leszczyńskiego i Stanisława Konarskiego – rozwój szkolnictwa – znaczenie terminów: <i>konfederacja, sejm niemy, anarchia, epoka saska, Collegium Nobilium</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje i ocenia sytuację wewnętrzną i międzynarodową Rzeczypospolitej w czasach saskich (XIII)
<p>2. Pierwszy rozbiór Polski</p>	<ul style="list-style-type: none"> – okoliczności wyboru Stanisława Poniatowskiego na króla Rzeczypospolitej – reformy Stanisława Augusta Poniatowskiego (reforma monetarna, założenie Szkoły Rycerskiej) – okoliczności i skutki pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej – postać Tadeusza Rejtana – reformy sejmu rozbiorowego, ustanowienie Komisji Edukacji Narodowej – znaczenie terminów: <i>Familia, Szkoła Rycerska, sejm rozbiorowy, Komisja Edukacji Narodowej</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – podaje przykłady działań służących naprawie państwa za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego [...] (XVI.1) – umiejscawia w czasie I [...] rozbiór Rzeczypospolitej i wskazuje na mapie zmiany terytorialne [...] (XVII.1)
<p>3. Kultura polskiego oświecenia</p>	<ul style="list-style-type: none"> – polska literatura oświeceniowa – narodziny Teatru Narodowego – mecenat Stanisława Augusta Poniatowskiego i obiady czwartkowe – sztuka klasycystyczna w Polsce (pałac Na Wodzie) – reforma szkolnictwa po pierwszym rozbiorze Polski (Komisja Edukacji 	<ul style="list-style-type: none"> – podaje przykłady działań służących naprawie państwa za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, w tym osiągnięcia Komisji Edukacji Narodowej (XVI.1) – rozpoznaje charakterystyczne cechy

	Narodowej i Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych) – znaczenie terminów: <i>teatr narodowy, obiady czwartkowe, portyk, belweder, szkoła parafialna</i>	polskiego oświecenia i charakteryzuje przykłady sztuki okresu klasycyzmu z uwzględnieniem własnego regionu (XVI.4)
4. Sejm Wielki i Konstytucja 3 maja	– okoliczności zwołania Sejmu Wielkiego – reformy wprowadzone przez Sejm Wielki – postanowienia Konstytucji 3 maja – zawiązanie konfederacji targowickiej – wojna polsko-rosyjska w 1792 roku – drugi rozbiór Polski – znaczenie terminów: <i>Sejm Wielki, Straż Praw, konfederacja targowicka, detronizacja, emigracja</i>	– umiejscawia w czasie obrady Sejmu Wielkiego oraz uchwalenie Konstytucji 3 maja; wymienia reformy Sejmu Wielkiego oraz najważniejsze postanowienia Konstytucji 3 maja (XVI.2) – przedstawia okoliczności zawiązania konfederacji targowickiej i wyjaśnia jej znaczenie (XVI.3) – sytuje w czasie [...] II [...] rozbiór Rzeczypospolitej i wskazuje na mapie zmiany terytorialne po każdym rozbiórze (XVII.1)
5. Powstanie kościuszkowskie i trzeci rozbiór Polski	– okoliczności wybuchu powstania kościuszkowskiego – przebieg powstania (zwycięstwo pod Raławicami, Uniwersał połaniecki, bitwa pod Maciejowicami, rzeź Pragi) – trzeci rozbiór Polski – przyczyny utraty niepodległości – znaczenie terminów: <i>naczelnik, insurekcja, kosynierzy, uniwersał</i>	– sytuje w czasie [...] III rozbiór Rzeczypospolitej i wskazuje na mapie zmiany terytorialne po każdym rozbiórze (XVII.1) – przedstawia przyczyny i skutki powstania kościuszkowskiego (XVII.2) – rozróżnia przyczyny wewnętrzne i zewnętrzne upadku Rzeczypospolitej (XVII.3)
Rozdział VI: Rewolucja francuska i okres napoleoński		
1. Rewolucja francuska	– sytuacja ekonomiczna i społeczno-polityczna Francji pod rządami Ludwika XVI – przyczyny wybuchu rewolucji francuskiej – początek rewolucji francuskiej – uchwalenie Deklaracji praw człowieka i obywatela – wprowadzenie monarchii konstytucyjnej – znaczenie terminów: <i>Stany Generalne, stan pierwszy, stan drugi, stan trzeci, burżuazja, Zgromadzenie Narodowe, Konstytuanta, monarchia konstytucyjna</i>	– omawia główne przyczyny wielkiej rewolucji francuskiej i ocenia jej rezultaty, uwzględniając realizację idei oświeceniowych (XV)
2. Republika Francuska	– obalenie monarchii we Francji i proklamowanie republiki – terror jakobiński – upadek jakobinów i powołanie dyktatoratu – rządy dyktatoratu	– omawia główne przyczyny wielkiej rewolucji francuskiej i ocenia jej rezultaty, uwzględniając realizację idei oświeceniowych (XV)

	<ul style="list-style-type: none"> – znaczenie terminów: <i>republika, gilotyna, radykalizm, jakobini, terror, dyktatoriat</i> 	
3. Epoka Napoleona Bonapartego	<ul style="list-style-type: none"> – zamach stanu i obalenie dyktatoriatu przez Bonapartego – Napoleon jako pierwszy konsul – powstanie Cesarstwa Francuskiego – zwycięstwa Napoleona nad Prusami, Austrią i Rosją – pokój w Tylży i wprowadzenie blokady kontynentalnej – armia Napoleona Bonapartego – znaczenie terminów: <i>korupcja, zamach stanu, konsul, pierwszy konsul, Związek Reński, bagnet, karabin skałkowy, grenadier, tasak</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje przemiany polityczno-ustrojowe i społeczno-gospodarcze w Europie w okresie napoleońskim (XVIII.1)
4. Upadek Napoleona	<ul style="list-style-type: none"> – wyprawa Napoleona na Rosję i jej skutki – kampania 1813 roku i bitwa pod Lipskiem – detronizacja Napoleona i zesłanie na Elbę – znaczenie terminów: <i>Wielka Armia, taktyka spalonej ziemi, „bitwa narodów”</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje przemiany polityczno-ustrojowe i społeczno-gospodarcze w Europie w okresie napoleońskim (XVIII.1)
5. Legiony Polskie we Włoszech	<ul style="list-style-type: none"> – losy Polaków po III rozbiórce – emigracja do Francji – zorganizowanie Legionów Polskich we Włoszech przez generała Jana Henryka Dąbrowskiego – stosunki społeczne w Legionach Polskich – okoliczności powstania <i>Mazurek Dąbrowskiego</i> – walki Legionów Polskich – wyprawa na San Domingo – znaczenie terminów: <i>emigracja, legion, mazurek</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia postawy Polaków wobec Napoleona i stosunek Napoleona do sprawy polskiej (XVIII.2)
6. Księstwo Warszawskie	<ul style="list-style-type: none"> – zwycięstwa Napoleona nad Austrią i Prusami – powstanie w Wielkopolsce w 1806 roku – pokój w Tylży: okoliczności powstania i zasięg terytorialny Księstwa Warszawskiego – ustrój Księstwa Warszawskiego i reformy społeczne – armia Księstwa Warszawskiego i udział Polaków w kampaniach Napoleona (bitwa pod Somosierrą) – postać księcia Józefa Poniatowskiego – wojna z Austrią i poszerzenie granic Księstwa Warszawskiego – udział Polaków w wyprawie na Rosję i bitwie pod Lipskiem – likwidacja Księstwa Warszawskiego – mit napoleoński – znaczenie terminów: <i>szwoleżerowie</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia postawy Polaków wobec Napoleona i stosunek Napoleona do sprawy polskiej (XVIII.2)

Rozkład materiału do historii dla szkoły podstawowej „Wczoraj i dziś” kl.7

KLASA 7		
Temat lekcji	Materiał nauczania	Odniesienia do podstawy programowej. Uczeń:
Rozdział I: Europa po kongresie wiedeńskim		
1. Kongres wiedeński	<ul style="list-style-type: none"> – okoliczności zwołania kongresu wiedeńskiego – uczestnicy kongresu wiedeńskiego i ich rola w podejmowaniu decyzji – „sto dni” Napoleona, jego klęska pod Waterloo i ostateczny upadek cesarza Francuzów – postanowienia kongresu wiedeńskiego – zmiany ustrojowe i terytorialne – Święte Przymierze – jego cele i uczestnicy – znaczenie terminów: <i>restauracja, legitymizm, równowaga europejska</i> 	– omawia decyzje kongresu wiedeńskiego w odniesieniu do Europy, w tym do ziem polskich (XIX.1)
2. Rewolucja przemysłowa	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny rewolucji przemysłowej – uwarunkowania i kierunki rozwoju przemysłu w Europie – pierwsze wielkie ośrodki przemysłowe w Europie – rozwój transportu – skutki gospodarcze rewolucji przemysłowej – wynalazki XIX w. – elektryczność i początki telekomunikacji – znaczenie terminów: <i>fabryka, industrializacja, urbanizacja, kapitaliści, kapitalizm</i> – postacie historyczne: James Watt, Michael Faraday, Samuel Morse 	– charakteryzuje najważniejsze przejawy rewolucji przemysłowej (wynalazki i ich zastosowania, obszary uprzemysłowienia, zmiany struktury społecznej i warunków życia) (XIX.2)
3. Nowe idee polityczne	<ul style="list-style-type: none"> – nowe ideologie: liberalizm, konserwatyzm, socjalizm i komunizm – teoretycy nowych ideologii – aspekty gospodarcze i społeczno-polityczne nowych ideologii – narodziny ruchu robotniczego – związki zawodowe – znaczenie terminów: <i>ideologia, wolna konkurencja, strajk, związek zawodowy</i> – postacie historyczne: Adam Smith, Edmund Burke, Robert Owen, Karol Marks 	– omawia główne założenia nowoczesnych ruchów politycznych (socjalizm, ruch ludowy, ruch narodowy) (XXIII.4)
Rozdział II: Ziemie polskie po kongresie wiedeńskim		
1. Po upadku Księstwa Warszawskiego	– podział ziem polskich po kongresie wiedeńskim	– charakteryzuje okres konstytucyjny Królestwa Polskiego – ustrój,

	<ul style="list-style-type: none"> – podstawowe zasady ustrojowe w Królestwie Polskim, Wielkim Księstwie Poznańskim i Rzeczypospolitej Krakowskiej – sytuacja społeczno-gospodarcza Polaków w zaborach pruskim, austriackim i w Królestwie Polskim – reformy Franciszka Ksawerego Druckiego-Lubeckiego w Królestwie Polskim – reformy uwłaszczeniowe w zaborze pruskim i austriackim – znaczenie terminu: <i>autonomia, protektorat</i> – znaczenie terminu: <i>ziemie zabrane</i> 	osiągnięcia w gospodarce, kulturze i edukacji (XX.1) – omawia położenie Polaków w zaborach pruskim i austriackim, na obszarze ziem zabranych oraz w Rzeczypospolitej Krakowskiej (XX.3)
2. Powstanie listopadowe	<ul style="list-style-type: none"> – znaczenie terminów: <i>cenzura, konspiracja, kaliszanie</i> – przyczyny wybuchu powstania listopadowego – przebieg powstania i charakterystyka władz powstańczych – wojna polsko-rosyjska – wielkie bitwy powstania listopadowego – walki powstańcze poza Królestwem Polskim – przyczyny klęski powstania listopadowego – znaczenie terminów: <i>noc listopadowa, detronizacja, dyktator</i> – postacie historyczne: Piotr Wysocki, Emilia Plater, Józef Sowiński, car Mikołaj I 	– przedstawia przyczyny wybuchu powstania listopadowego, charakter zmagañ i następstwa powstania (XX.2)
3. Polacy po powstaniu listopadowym	<ul style="list-style-type: none"> – rozmiary i znaczenie Wielkiej Emigracji – skutki powstania listopadowego w Królestwie Polskim i na ziemiach zabranych – represje popowstaniowe – zmiany ustrojowe w Królestwie Polskim – początki rusyfikacji – represje w zaborze pruskim – znaczenie terminów: <i>Statut organiczny, kontrybucja, Kościół greckokatolicki, rusyfikacja, katorga</i> 	– charakteryzuje znaczenie Wielkiej Emigracji (XX.4) – przedstawia przyczyny wybuchu powstania listopadowego, charakter zmagañ i następstwa powstania (XX.2)
4. [5.] Kultura polska pod zaborami	<ul style="list-style-type: none"> – kultura polska i oświata w zaborach pruskim, austriackim i w Rzeczypospolitej Krakowskiej – kultura polska po rozbiorach – idee romantyzmu – osiągnięcia kultury polskiej doby romantyzmu – polski mesjanizm – początki badań historii Polski – znaczenie terminów: <i>racjonalizm, romantyzm, mesjanizm</i> 	– charakteryzuje znaczenie Wielkiej Emigracji (XX.4)

	<ul style="list-style-type: none"> – postacie historyczne: Fryderyk Chopin, Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Andrzej Towiański, Artur Grottger, Joachim Lelewel 	
Rozdział III: Europa i Świat po Wiośnie Ludów		
1. Stany Zjednoczone w XIX wieku	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój terytorialny Stanów Zjednoczonych – rozwój demograficzny, napływ imigrantów, osadnictwo i los rdzennych mieszkańców Ameryki Północnej – dualizm gospodarczy i polityczny Stanów Zjednoczonych w połowie XIX w. – problem niewolnictwa i ruch abolicjonistyczny – przyczyny i przebieg wojny secesyjnej – skutki wojny domowej – znaczenie terminów: <i>abolicjonizm, secesja, Unia, Konfederacja, dyskryminacja</i> – postać historyczna: Abraham Lincoln 	<ul style="list-style-type: none"> – prezentuje przyczyny i skutki wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych (XXII.2)
2. Zjednoczenie Włoch i Niemiec	<ul style="list-style-type: none"> – rola Piemontu w procesie jednoczenia Włoch – przebieg wojny z Austrią i rola Francji w procesie jednoczenia Włoch – wyprawa „tysiąca czerwonych koszul” – zjednoczenie Włoch i powstanie Królestwa Włoch – koncepcje zjednoczenia Niemiec – rola Prus w procesie jednoczenia Niemiec – polityka Ottona von Bismarcka – wojny Prus z Danią, Austrią i Francją oraz ich znaczenie dla poszerzania wpływów pruskich w Niemczech – proklamacja Cesarstwa Niemieckiego – znaczenie terminów: „<i>czerwone koszule</i>” – postacie historyczne: Wiktor Emanuel II, Giuseppe Garibaldi, Otto von Bismarck, Wilhelm I 	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje procesy zjednoczeniowe Włoch i Niemiec (XXII.1)
3. Kolonializm w XIX wieku	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny ekspansji kolonialnej w XIX w. – kolonizacja Afryki – polityka kolonialna w Azji – gospodarcza i społeczna rola kolonii w XIX w. – konflikty kolonialne – imperium kolonialne Wielkiej Brytanii – znaczenie terminu <i>kolonializm, wojny burskie</i> – postacie historyczne: królowa Wiktoria 	<ul style="list-style-type: none"> – wyjaśnia przyczyny, zasięg i następstwa ekspansji kolonialnej państw europejskich w XIX wieku (XXII.3)
4. Przemiany polityczno-społeczne w Europie	<ul style="list-style-type: none"> – demokratyzacja życia politycznego – rozwój ruchu robotniczego – narodziny nurtu socjaldemokratycznego – ideologia anarchistyczna – początki chrześcijańskiej demokracji – rozwój ideologii nacjonalistycznych 	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia nowe idee polityczne i zjawiska kulturowe, w tym początki kultury masowej i przemiany obyczajowe (XXII.4)

	<ul style="list-style-type: none"> – wpływ przemian cywilizacyjnych na proces emancypacji kobiet – znaczenie terminów: <i>społeczeństwo industrialne, anarchizm, nacjonalizm, syjonizm, emancypacja, sufrażystki</i> – postać historyczna: papież Leon XIII 	
5. Postęp techniczny i kultura przełomu XIX i XX wieku	<ul style="list-style-type: none"> – teoria ewolucji i jej znaczenie dla rozwoju nauki – rozwój nauk przyrodniczych oraz medycyny i higieny w drugiej połowie XIX w. – odkrycia z dziedziny fizyki – promieniotwórczość pierwiastków – rozwój komunikacji i środków transportu – budowa wielkich kanałów morskich i ich znaczenie (Kanał Sueski i Panamski) – nowe nurty w literaturze, malarstwie, muzyce i architekturze drugiej połowy XIX w. (impresjonizm, secesja) – postacie historyczne: Karol Darwin, Maria Skłodowska-Curie, Ludwik Pasteur, bracia Wright, bracia Lumière – narodziny kultury masowej (radio, kino) – upowszechnienie sportu i kultury fizycznej – znaczenie terminów: <i>realizm, naturalizm, impresjonizm, historyzm, secesja</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia nowe idee polityczne i zjawiska kulturowe, w tym początki kultury masowej i przemiany obyczajowe (XXII.4)
Rozdział IV: Ziemie polskie po Wiośnie Ludów		
1. Powstanie styczniowe	<ul style="list-style-type: none"> – początki idei pracy organicznej na ziemiach polskich – odwilż posewastopolska w Rosji i Królestwie Polskim – manifestacje patriotyczne i „rewolucja moralna” – wzrost aktywności politycznej polskiego społeczeństwa – stronnictwa polityczne w Królestwie Polskim – „biali” i „czerwoni” – polityka A. Wielopolskiego i jego reformy – bezpośrednie przyczyny i okoliczności wybuchu powstania styczniowego – wymowa i znaczenie manifestu Tymczasowego Rządu Narodowego – przebieg i charakter walk powstańczych w Królestwie Polskim i na Litwie – rola dyktatorów i Rządu Narodowego – kwestia chłopska podczas powstania styczniowego – dekret cara o uwłaszczeniu – znaczenie terminów: <i>„rewolucja moralna”, biali, czerwoni, branka, dyktator, państwo podziemne, wojna partyzancka</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia pośrednie i bezpośrednie przyczyny powstania, w tym „rewolucję moralną” 1861–1862 (XXI.1) – dokonuje charakterystyki działań powstańczych z uwzględnieniem, jeśli to możliwe, przebiegu powstania w swoim regionie (XXI.2) – omawia uwłaszczenie chłopów w zaborze rosyjskim oraz porównuje z uwłaszczeniem w pozostałych zaborach (XXI.3)

	<ul style="list-style-type: none"> – postacie historyczne: Aleksander Wielopolski, Romuald Traugutt, Ludwik Mierosławski 	
2. Po powstaniu styczniowym	<ul style="list-style-type: none"> – represje wobec uczestników powstania styczniowego – likwidacja odrębności Królestwa Polskiego i polityka Rosji na ziemiach zabranych – polityka rusyfikacji urzędów i szkolnictwa – represje wobec Kościoła katolickiego i unickiego – sposoby oporu Polaków przed polityką rusyfikacji – znaczenie terminów: <i>rusyfikacja, Uniwersytet Latający, tajne komplety, kibitka, trójjocalizm</i> – polityka germanizacji w zaborze pruskim – rugi pruskie – autonomia Galicji i jej przejawy – polonizacja oświaty i rozwój kultury – postawy Polaków wobec polityki zaborców w zaborze pruskim i austriackim – świadomość narodowa Polaków pod zaborami i proces powstawania nowoczesnego narodu polskiego – znaczenie terminów: <i>rugi pruskie, Komisja Kolonizacyjna, ustawa kagańcowa, strajk szkolny, germanizacja, rusyfikacja</i> – postać historyczną: Michał Drzymała 	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje formy represji popowstaniowych (XXI.4) – omawia politykę zaborców wobec mieszkańców ziem dawnej Rzeczypospolitej – [...] germanizacja, autonomia galicyjska (XXIII.1) – opisuje postawy społeczeństwa polskiego w stosunku do zaborców – trójjocalizm, praca organiczna, ruch spółdzielczy (XXIII.2) – opisuje formowanie się nowoczesnej świadomości narodowej Polaków (XXIII.3)
3. Zmiany społeczno-gospodarcze na ziemiach polskich	<ul style="list-style-type: none"> – przemiany gospodarcze i społeczne na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX w. – specyfika sytuacji gospodarczej poszczególnych zaborów. – inne narodowości na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej – postęp cywilizacyjny na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX w. – znaczenie terminów: <i>emigracja zarobkowa, ziemiaństwo</i> – postacie historyczne: Hipolit Cegielski, Ignacy Łukasiewicz, Franciszek Stefczyk 	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje postawy społeczeństwa polskiego w stosunku do zaborców – trójjocalizm, praca organiczna, ruch spółdzielczy (XXIII.2) – opisuje formowanie się nowoczesnej świadomości narodowej Polaków (XXIII.3)
4. Działalność polityczna na ziemiach polskich	<ul style="list-style-type: none"> – okoliczności narodzin nowych ruchów politycznych na ziemiach polskich – założenia programowe i działalność partii socjalistycznych, nacjonalistycznych i ludowych, – podziały na polskiej scenie politycznej na przełomie XIX i XX w. – przyczyny rewolucji 1905–1907 na ziemiach polskich oraz jej kontekst narodowy i społeczny – przebieg rewolucji lat 1905–1907 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia główne założenia nowoczesnych ruchów politycznych (socjalizm, ruch ludowy, ruch narodowy) (XXIII.4) – wyjaśnia społeczne i narodowe aspekty rewolucji w latach 1905–1907 (XXIII.5)

	<ul style="list-style-type: none"> – powstanie organizacji niepodległościowych (Związek Walki Czynnej, Związek Strzelecki) – znaczenie terminów: <i>solidaryzm narodowy, antysemityzm</i> – postacie historyczne: Ludwik Waryński, Józef Piłsudski, Roman Dmowski – znaczenie terminu: <i>organizacja paramilitarna</i> – postacie historyczne: Józef Mirecki, Stefan Okrzeja 	
5. Kultura polska na przełomie XIX i XX wieku	<ul style="list-style-type: none"> – program polskiego pozytywizmu i jego teoretycy – znaczenie pracy organicznej i pracy u podstaw dla społeczeństwa polskiego – wzrost popularności powieści i malarstwa historycznego – Młoda Polska i jej wkład w rozwój kultury polskiej przełomu wieków – początki kultury masowej na ziemiach polskich – znaczenie terminów: <i>modernizm, Młoda Polska, realizm,</i> – postacie historyczne: Bolesław Prus, Henryk Sienkiewicz, Maria Konopnicka, Jan Matejko, Stanisław Wyspiański, Helena Modrzejewska 	– opisuje formowanie się nowoczesnej świadomości narodowej Polaków (XXIII.3)
Rozdział V: I wojna światowa		
1. Świat na drodze ku wojnie	<ul style="list-style-type: none"> – rola nowych mocarstw (Stany Zjednoczone, Niemcy i Japonia) w zmianie układu sił na świecie – wyścig zbrojeń – nowe rozwiązania techniczne w służbie armii – narastanie konfliktów politycznych, gospodarczych i militarnych między mocarstwami europejskimi – powstanie trójprzymierza i trójporozumienia – znaczenie terminów: <i>trójprzymierze, trójporozumienie</i> 	– wymienia główne przyczyny wojny (XXIV.1)
2. Na frontach I wojny światowej	<ul style="list-style-type: none"> – rola zamachu w Sarajewie dla losów Europy – działania na froncie zachodnim (bitwy nad Marną, pod Verdun) – przebieg walk na froncie wschodnim (bitwy pod Tannenbergiem i Gorlicami) – działania wojenne na morzach i ich znaczenie dla przebiegu wojny – okoliczności przystąpienia Stanów Zjednoczonych do wojny – zakończenie działań wojennych – traktat brzeski, rozejm w Compiègne 	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia główne przyczyny wojny (XXIV.1) – omawia specyfikę działań wojennych: wojna pozycyjna, manewrowa, działania powietrzne i morskie (XXIV.2) – charakteryzuje postęp techniczny w okresie I wojny światowej (XXIV.3)

	<ul style="list-style-type: none"> – znaczenie terminów: <i>wojna błyskawiczna, wojna pozycyjna, państwa centralne</i> – postać historyczna: arcyksiążę Franciszek Ferdynand Habsburg 	
3. Rewolucje w Rosji	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny, przebieg i skutki rewolucji lutowej w Rosji – konflikt wewnętrzny w okresie dwuwładzy (działalność Lenina, ogłoszenie tzw. tez kwietniowych) – rewolucja październikowa i jej skutki – wojna domowa i interwencje sił ententy – następstwa polityczne i międzynarodowe rewolucji bolszewickiej i wojny domowej – znaczenie terminów: <i>mienszewicy, bolszewicy, Biała Gwardia, Armia Czerwona, Czeka</i> – postacie historyczne: Aleksander Kiereński, Włodzimierz Lenin, Feliks Dzierżyński 	– opisuje rewolucję i wojnę domową w Rosji (XXIV.4)
4. Sprawa polska podczas I wojny światowej	<ul style="list-style-type: none"> – postawy Polaków w sytuacji nadchodzącej wojny – działania Kompanii Kadrowej i Legionów Polskich – kryzys przysięgowy i jego znaczenie – działalność polskich formacji zbrojnych u boku Rosji – powstanie Błękitnej Armii – postawa państw zaborczych wobec sprawy polskiej – Akt 5 listopada i jego znaczenie dla sprawy polskiej – stanowisko państw ententy w sprawie polskiej – znaczenie orędzie prezydenta T.W. Wilsona dla sprawy polskiej – udział Polaków w obradach konferencji pokojowej w Paryżu i jej decyzje w kwestii ziem polskich – znaczenie terminów: <i>Legiony Polskie, kryzys przysięgowy, Akt 5 listopada, Rada Regencyjna, linia Curzona</i> – postacie historyczne: Józef Haller, Ignacy Jan Paderewski, Thomas Woodrow Wilson, Roman Dmowski, Władysław Grabski 	<ul style="list-style-type: none"> – charakteryzuje stosunek państw zaborczych do sprawy polskiej w przededniu i po wybuchu wojny (XXV.1) – ocenia polski wysiłek zbrojny i dyplomatyczny podczas I wojny światowej (XXV.2)
Rozdział VI: Świat w okresie międzywojennym		
1. Świat po I wojnie światowej	<ul style="list-style-type: none"> – skutki społeczne, ekonomiczne i polityczne I wojny światowej – traktat wersalski i traktaty pokojowe z państwami centralnymi oraz ich postanowienia – powstanie Ligi Narodów i jej znaczenie w okresie międzywojennym 	– charakteryzuje postanowienia konferencji paryskiej; ocenia funkcjonowanie ładu wersalskiego (XXVI.2)

	<ul style="list-style-type: none"> – powstanie nowych lub odzyskanie niepodległości przez narody europejskie (Polska, Czechosłowacja, Królestwo SHS, Litwa, Łotwa, Estonia, Finlandia, Irlandia) – konferencja w Locarno i jej postanowienia – wielki kryzys gospodarczy – przyczyny i jego skutki polityczne – znaczenie terminów: <i>ład wersalski, mały traktat wersalski, demilitaryzacja, państwo monoetniczne, Liga Narodów, czarny czwartek, New Deal</i> – postacie historyczne: Franklin Delano Roosevelt 	
2. Narodziny faszyzmu	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny powojennego kryzysu demokracji – powstanie i rozwój niemieckiego narodowego socjalizmu (ideologia, działalność partii narodowosocjalistycznej) – okoliczności przejęcia władzy przez A. Hitlera, budowa państwa i społeczeństwa totalitarnego w Niemczech – represje i zbrodnie nazistów w pierwszych latach sprawowania władzy w Niemczech – znaczenie terminów: <i>faszyzm, narodowy socjalizm (nazizm), system monopartyjny, propaganda, totalitaryzm, autorytaryzm, antysemityzm, ustawy norymberskie, „noc długich noży”, obóz koncentracyjny, „noc kryształowa”, hitlerjugend</i> – postacie historyczne: Adolf Hitler, Josef Goebbels, Heinrich Himmler 	– charakteryzuje oblicza totalitaryzmu (niemieckiego narodowego socjalizmu [...]) (XXVI.3)
3. ZSRS – imperium komunistyczne	<ul style="list-style-type: none"> – ekspansja terytorialna Rosji Radzieckiej – utworzenie ZSRS – okoliczności przejęcia władzy przez J. Stalina i metody jej sprawowania – funkcjonowanie gospodarki w ZSRS w okresie międzywojennym – terror komunistyczny i wielka czystka – propaganda komunistyczna – stosunki sowiecko-niemieckie w okresie międzywojennym i znaczenie współpracy tych państw – powstanie, cele i działalność Kominternu – znaczenie terminów: <i>stalinizm, NKWD, kult jednostki, wielka czystka, komunizm wojenny, Nowa Ekonomiczna Polityka, kolektywizacja, gospodarka planowa, Gułag, łagry</i> – postać historyczna: Józef Stalin 	– charakteryzuje oblicza totalitaryzmu ([...] systemu sowieckiego) (XXVI.3)
4. Kultura i zmiany społeczne w okresie międzywojennym	<ul style="list-style-type: none"> – przemiany społeczne i obyczajowe po I wojnie światowej – przemiany w modzie i życiu codziennym 	– opisuje kulturowe i cywilizacyjne następstwa wojny (XXVI.1)

	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój nauki i techniki (wynalazki, środki transportu publicznego, motoryzacja, kino, radio, telewizja) – kultura masowa i jej wpływ na społeczeństwo – nowe kierunki w architekturze i sztuce – znaczenie terminów: <i>emancypacja, kultura masowa, mass media, produkcja taśmowa, indoktrynacja, funkcjonalizm</i> – postacie historyczne: Orson Wells, Charlie Chaplin 	
5. Świat na drodze ku II wojnie światowej	<ul style="list-style-type: none"> – militaryzacja Niemiec i jej konsekwencje – znaczenie zbliżenia politycznego Włoch, Niemiec i Japonii – okoliczności <i>Anschlusu</i> Austrii – polityka ustępstw Zachodu wobec Niemiec – konferencja w Monachium i jej następstwa – Europa w przededniu wojny – aneksja Czechosłowacji, zajęcie Kłajpedy przez III Rzeszę – znaczenie terminów: <i>remilitaryzacja, Anschluss, państwa osi, polityka ustępstw</i> – postać historyczna: Neville Chamberlain 	<ul style="list-style-type: none"> – opisuje politykę hitlerowskich Niemiec służącą rozbijaniu systemu wersalskiego w Europie (XXX.1) – charakteryzuje politykę ustępstw Zachodu wobec Niemiec Hitlera (XXX.2)
Rozdział VII: Polska w okresie międzywojennym		
1. Odrodzenie Rzeczypospolitej	<ul style="list-style-type: none"> – sytuacja ziem polskich pod koniec I wojny światowej – powstanie lokalnych ośrodków polskiej władzy: Polskiej Komisji Likwidacyjnej w Krakowie, Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego, Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu i Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej w Lublinie – powrót J. Piłsudskiego z Magdeburga i przejęcie władzy – powołanie i pierwsze reformy rządów J. Moraczewskiego i I.J. Paderewskiego – znaczenie terminów: <i>Naczelnik Państwa</i> – postacie historyczne: Ignacy Daszyński, Jędrzej Moraczewski 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia proces formowania się centralnego ośrodka władzy państwowej (XXVIII.1) – charakteryzuje skalę i skutki wojennych zniszczeń oraz dziedzictwa zaborowego (XXVIII.1)
2. Kształtowanie się granic odrodzonej Polski	<ul style="list-style-type: none"> – spór o kształt odrodzonej Polski – koncepcje granic i koncepcje państwa R. Dmowskiego i J. Piłsudskiego – konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią – przebieg i skutki powstania wielkopolskiego – zaślubiny z morzem i odzyskanie Pomorza przez Polskę – wyniki plebiscytów na Warmii, Mazurach i Powiślu 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia proces kształtowania się granic (decyzje wersalskie, powstanie wielkopolskie, powstania śląskie) (XXVII.2) – opisuje wojnę polsko-bolszewicką i jej skutki (XXVII.3)

	<ul style="list-style-type: none"> – wojna polsko-bolszewicka (wyprawa na Kijów, Bitwa Warszawska, pokój w Rydze i jego postanowienia) – problem Litwy Środkowej, „bunt” gen. L. Żeligowskiego i jego skutki – przyczyny wybuchu III powstania Śląskiego oraz jego skutki – konflikt z Czechosłowacją o Śląsk Cieszyński – znaczenie terminów: <i>koncepcja inkorporacyjna, koncepcja federacyjna, Orłęta Lwowskie, „cud nad Wisłą”, linia Curzona, bunt Żeligowskiego, plebiscyt</i> – postacie historyczne: Symon Petlura, Lucjan Żeligowski, Wojciech Korfanty 	
3. Rządy parlamentarne	<ul style="list-style-type: none"> – początki odbudowy państwowości polskiej – trudności w unifikacji państwa – postanowienia małej konstytucji z 1919 r. – ustrój II Rzeczypospolitej w świetle konstytucji marcowej z 1921 r. – sytuacja międzynarodowa odrodzonego państwa na początku lat dwudziestych – sojusze z Francją i Rumunią – elekcja G. Narutowicza na prezydenta i jego zabójstwo – rząd W. Grabskiego i jego reformy – charakterystyka rządów parlamentarnych w latach 1919–1926 – znaczenie terminów: <i>mała konstytucja, konstytucja marcowa, kontrasygnata, Kresy Wschodnie, dywersja, Korpus Ochrony Pogranicza</i> – postacie historyczne: Wincenty Witos, Wojciech Korfanty, Roman Rybarski, Gabriel Narutowicz, Stanisław Wojciechowski 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia proces formowania się centralnego ośrodka władzy państwowej (XXVII.1) – charakteryzuje ustrój polityczny Polski na podstawie konstytucji marcowej z 1921 r. (XXVIII.2) – przedstawia główne kierunki polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej (XXVIII.5)
4. Zamach majowy i rządy sanacji	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny i przejawy kryzysu rządów parlamentarnych w II Rzeczypospolitej – skutki zamachu majowego – wybór I. Mościckiego na prezydenta – wzmocnienie władzy wykonawczej poprzez wprowadzenie noweli sierpniowej i konstytucji kwietniowej z 1935 r. – stosunek rządów sanacyjnych do opozycji politycznej (proces brzeski, wybory brzeskie) – stosunki międzynarodowe władz sanacyjnych – koncepcja Międzymorza, polityka równowagi – relacje Polski z Niemcami i ZSRR (traktat o nieagresji z ZSRR, deklaracja o niestosowaniu przemocy z Niemcami) 	<ul style="list-style-type: none"> – omawia kryzys demokracji parlamentarnej w Polsce – przyczyny, przebieg i skutki przewrotu majowego (XXVIII.3) – opisuje polski autorytaryzm (XXVIII.4) – przedstawia główne kierunki polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej (XXVIII.5)

	<ul style="list-style-type: none"> – śmierć J. Piłsudskiego i rywalizacja o władzę w obozie sanacji – polski autorytaryzm na tle europejskim – znaczenie terminów: <i>przewrót majowy, piłsudczycy, sanacja, autorytaryzm, nowela sierpniowa, BBWR, Centrolew, wybory brzeskie, proces brzeski, konstytucja kwietniowa, Bereza Kartuska</i> – postacie historyczne: Ignacy Mościcki, Walery Sławek, Józef Beck, Edward Rydz-Śmigły 	
5. Osiągnięcia II Rzeczypospolitej	<ul style="list-style-type: none"> – problemy gospodarki II RP (różnice w rozwoju gospodarczym ziem polskich, trudności w ich integracji, podział na Polskę A i B) – reformy gospodarcze dwudziestolecia międzywojennego – reformy W. Grabskiego (walutowa) i E. Kwiatkowskiego (budowa Gdyni oraz COP) – wielki kryzys gospodarczy w Polsce – struktura społeczna, narodowościowa i wyznaniowa II Rzeczypospolitej – polityka II Rzeczypospolitej wobec mniejszości narodowych – znaczenie terminów: <i>magistrala węglowa, reforma walutowa, Centralny Okręg Przemysłowy, asymilacja narodowa, getto ławkowe, numerus clausus</i> – postać historyczna: Eugeniusz Kwiatkowski, Władysław Grabski 	<ul style="list-style-type: none"> – ocenia życie społeczno-gospodarcze II Rzeczypospolitej, uwzględniając kryzysy i osiągnięcia (XXIX.3) – charakteryzuje społeczną, narodowościową i wyznaniową strukturę państwa polskiego (XXIX.1)
6. Kultura i nauka II RP	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój szkolnictwa w II Rzeczypospolitej – osiągnięcia polskiej nauki (filozofia, matematyka, chemia) – dorobek i twórcy polskiej kultury w dwudziestoleciu międzywojennym (literatura, poezja, malarstwo, architektura) – rozwój polskiej kinematografii – postacie historyczne: Stefan Banach, Władysław Reymont, Stefan Żeromski, Witold Gombrowicz, Bruno Schulz, Stanisław Ignacy Witkiewicz, Julian Tuwim, Zofia Nałkowska, Maria Dąbrowska, Franciszek Żwirko, Stanisław Wigura – znaczenie terminów: <i>analfabetyzm, awangarda, Enigma, Luxtorpeda</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – wymienia najważniejsze osiągnięcia kulturalne i naukowe Polski w okresie międzywojennym (XXIX.3)
7. Schyłek niepodległości	<ul style="list-style-type: none"> – postawa Polski wobec decyzji konferencji monachijskiej – zajęcie Zaolzia przez Polskę – niemieckie żądania wobec Polski – stanowisko władz polskich wobec roszczeń Hitlera 	<ul style="list-style-type: none"> – przedstawia główne kierunki polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej (XXVIII.5) – charakteryzuje politykę ustępstw Zachodu wobec Niemiec Hitlera (XXX.2)

	<ul style="list-style-type: none"> – zacieśnienie współpracy Polski z Francją i Wielką Brytanią – pakt Ribbentrop–Mołotow i jego konsekwencje – postawa społeczeństwa polskiego wobec zagrożenia wybuchem wojny – postacie historyczne: Joachim von Ribbentrop, Władysław Mołotow 	– wymienia konsekwencje paktu Ribbentrop–Mołotow (XXX.3)
--	---	--

Rozkład materiału do historii dla szkoły podstawowej „Wczoraj i dziś” kl.8

KLASA 8		
Temat lekcji	Zagadnienia, materiał nauczania	Odniesienia do podstawy programowej
Rozdział I: II wojna światowa		
1. Napaść na Polskę	<ul style="list-style-type: none"> – Przygotowania Niemiec do wojny – Polski plan obrony – Wybuch II wojny światowej – Wojna obronna w 1939 r. – Napaść sowiecka – Ewakuacja polskich władz – Bilans wojny obronnej 	<p>XXXI. Wojna obronna Polski we wrześniu 1939 r. Agresja Niemiec (1 września) i Związku Sowieckiego (17 września). Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) charakteryzuje położenie międzynarodowe Polski w przededniu wybuchu II wojny światowej; 2) omawia etapy i kluczowe wydarzenia wojny obronnej Polski, z uwzględnieniem, jeśli to możliwe, wydarzeń i bitew w swoim regionie; 3) wymienia przykłady szczególnego Polaków, uwzględniając żołnierzy i ludność cywilną.
2. Podbój Europy przez Hitlera i Stalina (1939–1941)	<ul style="list-style-type: none"> – Wojna zimowa – Atak Niemiec na Danię i Norwegię – Agresja Niemiec na Danię i Norwegię – Atak III Rzeszy na Francję – Państwo Vichy – Bitwa o Anglię – Wojna na Bałkanach 	<p>XXXII. II wojna światowa i jej etapy. Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) przedstawia oraz umiejscawia w czasie i przestrzeni przełomowe wydarzenia II wojny światowej (polityczne i militarne).
3. Wojna III Rzeszy z ZSRS	<ul style="list-style-type: none"> – Atak niemiecki na ZSRS – Wielka Wojna Ojczyźniana – Bitwa o Moskwę – Przełomowe wydarzenia na froncie wschodnim – Losy jeńców sowieckich 	<p>XXXII. II wojna światowa i jej etapy. Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) przedstawia oraz umiejscawia w czasie i przestrzeni przełomowe wydarzenia II wojny światowej (polityczne i militarne); 3) wyjaśnia przyczyny klęski państw Osi.

4. Polityka okupacyjna III Rzeszy	<ul style="list-style-type: none"> – Polityka niemiecka wobec ziem okupowanych – Ruch oporu w okupowanej Europie – Polityka niemiecka wobec Żydów – Holokaust – Niemieckie obozy koncentracyjne i obozy zagłady – Postawy wobec Holokaustu 	<p>XXXII. II wojna światowa i jej etapy. Uczeń:</p> <p>2) charakteryzuje politykę Niemiec na terenach okupowanej Europy; przedstawia zagładę Żydów oraz Romów i eksterminację innych narodów; zna przykłady bohaterstwa Polaków ratujących Żydów z Holokaustu.</p>
5. Wojna poza Europą	<ul style="list-style-type: none"> – Walki w Afryce Północnej – Wojna na Atlantyku – Przystąpienie Japonii i USA do wojny – Ofensywa japońska w Azji 	<p>XXXII. II wojna światowa i jej etapy. Uczeń:</p> <p>1) przedstawia oraz umiejscawia w czasie i przestrzeni przełomowe wydarzenia II wojny światowej (polityczne i militarne);</p> <p>3) wyjaśnia przyczyny klęski państw Osi.</p>
6. Droga do zwycięstwa	<ul style="list-style-type: none"> – Początek Wielkiej Koalicji – Walki na Sycylii i we Włoszech – Konferencja Wielkiej Trójki – Otwarcie drugiego frontu w Europie – Koniec wojny w Europie – Walki na Dalekim Wschodzie 	<p>XXXII. II wojna światowa i jej etapy. Uczeń:</p> <p>1) przedstawia oraz umiejscawia w czasie i przestrzeni przełomowe wydarzenia II wojny światowej (polityczne i militarne);</p> <p>3) wyjaśnia przyczyny klęski państw Osi;</p> <p>4) wymienia główne decyzje konferencji wielkiej trójki (Teheran, Jałta, Poczdam).</p>
Rozdział II: Polacy podczas II wojny światowej		
1. Dwie okupacje	<ul style="list-style-type: none"> – Podział ziem polskich – Okupacja niemiecka – Terror hitlerowski – Okupacja sowiecka – Deportacje w głąb ZSRS – Zbrodnia katyńska 	<p>XXXIII. Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką. Uczeń:</p> <p>1) porównuje założenia i metody polityki niemieckiej i sowieckiej w okupowanej Polsce;</p> <p>2) wymienia przykłady zbrodni niemieckich i sowieckich – zarówno tych o wymiarze (np. zbrodnia katyńska, Auschwitz), jak i regionalnym (np. Palmiry, kaźń profesorów lwowskich, Zamojszczyzna).</p>

<p>2. Władze polskie na uchodźstwie</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Powstanie polskiego rządu na emigracji – Armia Polska na Zachodzie – Polacy na frontach II wojny światowej – Relacje polsko-sowieckie – Armia Andersa w ZSRS – Sprawa katyńska – Śmierć generała Sikorskiego 	<p>XXXIII. Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką. Uczeń: 2) wymienia przykłady zbrodni niemieckich i sowieckich – zarówno tych o wymiarze (np. zbrodnia katyńska, Auschwitz), jak i regionalnym (np. Palmiry, kaźń profesorów lwowskich, Zamojszczyzna). XXXIV. Sprawa polska w czasie II wojny światowej. Uczeń: 1) przedstawia okoliczności powstania i omawia działalność rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie.</p>
<p>TSW – Kim był kapral Wojtek?</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Jak Wojtek został żołnierzem? – Niedźwiedzie zadania bojowe – Niedźwiedź cywil 	<p>XXXIV. Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką. Uczeń: 2) umiejscawia w czasie i opisuje skutki wybuchu powstania warszawskiego oraz ocenia postawę aliantów zachodnich i Związku Sowieckiego wobec powstania.</p>
<p>3. Polskie Państwo Podziemne</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Początki działalności konspiracyjnej – Powstanie Armii Krajowej – Działalność polskiego podziemia – Polskie Państwo Podziemne 	<p>XXXIII. Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką. Uczeń: 4) charakteryzuje polityczną i militarną działalność polskiego państwa podziemnego, w tym formy oporu wobec okupantów.</p>
<p>TSW – Akcje polskiego ruchu oporu</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Kedyw – Akcja pod Arsenalem – Akcja „Główki” 	<p>XXXIII. Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką. Uczeń: 4) charakteryzuje polityczną i militarną działalność polskiego państwa podziemnego, w tym formy oporu wobec okupantów.</p>
<p>4. Społeczeństwo polskie pod okupacją</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Postawa Polaków wobec okupantów – Zagłada polskich Żydów – Powstanie w getcie warszawskim – Polacy wobec Holokaustu – Rzeź wołyńska 	<p>XXXIII. Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką. Uczeń: 1) porównuje założenia i metody polityki niemieckiej i</p>

		<p>sowieckiej w okupowanej Polsce;</p> <p>2) wymienia przykłady zbrodni niemieckich i sowieckich – zarówno tych o wymiarze (np. zbrodnia katyńska, Auschwitz), jak i regionalnym (np. Palmiry, kaźń profesorów lwowskich, Zamojszczyzna);</p> <p>3) wyjaśnia przyczyny i znaczenie konfliktu polsko-ukraińskiego, w tym ludobójstwa ludności polskiej na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej.</p>
5. Akcja „Burza” i powstanie warszawskie	<ul style="list-style-type: none"> – Akcja „Burza” i jej przebieg – Przyczyny wybuchu powstania warszawskiego – Wybuch powstania – Powstanie warszawskie – Skutki powstania 	<p>XXXIII. Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką. Uczeń:</p> <p>5) wyjaśnia przyczyny i opisuje skutki wybuchu powstania warszawskiego oraz ocenia postawę aliantów zachodnich i Związku Sowieckiego wobec powstania.</p>
6. Sprawa polska pod koniec wojny	<ul style="list-style-type: none"> – Polska Lubelska – Wielka Trójka a sprawa polska – Represje wobec Polskiego Państwa Podziemnego – Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej 	<p>XXXIV. Sprawa polska w czasie II wojny światowej. Uczeń:</p> <p>3) przedstawia politykę mocarstw wobec sprawy polskiej w czasie II wojny światowej.</p> <p>XXXVI. Początki komunizmu w Polsce. Uczeń:</p> <p>1) przedstawia okoliczności przejścia władzy w Polsce przez komunistów.</p>
Rozdział III: Świat po II wojnie światowej		
1. Początek zimnej wojny	<ul style="list-style-type: none"> – Skutki II wojny światowej – Konferencja w Poczdamie i procesy norymberskie – Powstanie ONZ – Ekspansja komunizmu w Europie – Zimna wojna i doktryna Trumana – Kryzys berliński – Powstanie dwóch państw niemieckich – Powstanie NATO 	<p>XXXII. II wojna światowa i jej etapy. Uczeń:</p> <p>4) wymienia główne decyzje konferencji wielkiej trójki (Teheran, Jałta, Poczdam).</p> <p>XXXV. Świat po II wojnie światowej. Uczeń:</p> <p>1) charakteryzuje bezpośrednie skutki II wojny światowej, wyróżniając następstwa polityczne,</p>

		społeczne, gospodarcze i kulturowe, z uwzględnieniem powstania Organizacji Narodów Zjednoczonych; 2) wyjaśnia przyczyny rozpadu koalicji antyhitlerowskiej oraz opisuje początki zimnej wojny; 3) wskazuje na mapie państwa NATO i Układu Warszawskiego, charakteryzując oba bloki polityczno-wojskowe; 6) charakteryzuje konflikty doby zimnej wojny, na dwóch wybranych przykładach.
2. Za żelazną kurtyną	<ul style="list-style-type: none"> – ZSRS po II wojnie światowej – Kraje demokracji ludowej – Odwilż w bloku wschodnim – Układ Warszawski – Powstanie węgierskie w 1956 r. – Polityka odprężenia 	XXXV. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 3) wskazuje na mapie państwa NATO i Układu Warszawskiego, charakteryzując oba bloki polityczno-wojskowe; 4) charakteryzuje politykę ZSRS wobec państw bloku wschodniego na przykładzie interwencji zbrojnych na Węgrzech i w Czechosłowacji.
3. Rozpad systemu kolonialnego	<ul style="list-style-type: none"> – Wojna domowa w Chinach – Polityka wewnętrzna Mao Zedonga – Wojna w Korei – Rozpad systemu kolonialnego – Klęska Francji w Indochinach – Powstanie Indii i Pakistanu – Upadek kolonializmu w Afryce – Kraje Trzeciego Świata 	XXXV. Świat po II wojnie światowej. Uczeń : 5) opisuje przyczyny i ocenia następstwa procesów dekolonizacyjnych; 8) omawia przemiany w Chinach po II wojnie światowej.
4. Konflikt na Bliskim Wschodzie	<ul style="list-style-type: none"> – Powstanie państwa Izrael – Rewolucja islamska w Iranie – I wojna w Zatoce Perskiej 	XXXV. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 7) opisuje przyczyny konfliktu na Bliskim Wschodzie.
5. Zimna wojna i wyścig zbrojeń	<ul style="list-style-type: none"> – Rywalizacja Wschód–Zachód – Kryzys kubański – Wojna w Wietnamie – Rywalizacja w kosmosie – Praska Wiosna 1968 r. 	XXXV. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 4) charakteryzuje politykę ZSRS wobec państw bloku wschodniego na przykładzie interwencji zbrojnych na

		Węgrzech i w Czechosłowacji; 6) charakteryzuje konflikty doby zimnej wojny, na dwóch wybranych przykładach.
6. Droga ku wspólnej Europie	<ul style="list-style-type: none"> – Demokratyzacja Europy Zachodniej – Upadek europejskich dyktatur – Początek integracji europejskiej – Powstanie EWG i Euratomu – Powstanie Unii Europejskiej 	XXXV. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 10) przedstawia cele i główne etapy rozwoju Unii Europejskiej.
7. Przemiany społeczne i kulturowe w drugiej połowie XX w.	<ul style="list-style-type: none"> – Rewolucja obyczajowa – Ruchy kontestatorskie – Bunt studentki – Prawa kobiet – Terroryzm polityczny – Walka z segregacją rasową w USA – Sobór watykański II 	XXXV. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 11) opisuje najważniejsze przemiany kulturowe i społeczne po II wojnie światowej.
Rozdział IV: Polska po II wojnie światowej		
1. Początki władzy komunistów w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> – Nowa Polska – Polacy wobec komunistów – Referendum ludowe w 1946 r. – Sfałszowane wybory w 1947 r. – Podziemie antykomunistyczne – Przemiany gospodarcze 	XXXII. II wojna światowa i jej etapy. Uczeń: 5) przedstawia bezpośrednie skutki II wojny światowej, w tym problem zmiany granic i przesiedleń ludności. XXXVI. Początki komunizmu w Polsce. Uczeń: 1) przedstawia okoliczności przejęcia władzy w Polsce przez komunistów; 2) charakteryzuje postawy Polaków wobec nowych władz, z uwzględnieniem różnych form oporu.
2. Polska w czasach stalinizmu	<ul style="list-style-type: none"> – Powstanie PZPR – Przemiany gospodarczo-społeczne – Próba kolektywizacji rolnictwa – Okres stalinizmu w Polsce (1948–1956) – Socrealizm – Konstytucja stalinowska 1952 r. – Walka z Kościołem katolickim 	XXXVII. Stalinizm w Polsce i jego skutki. Uczeń: 1) przedstawia system terroru stalinowskiego i przemiany ustrojowe, gospodarczo-społeczne i kulturowe w okresie stalinizmu.
3. Czasy Gomułki (1956–1970)	<ul style="list-style-type: none"> – PRL po śmierci Stalina – Poznański Czerwiec – Rządy Gomułki – mała stabilizacja – Spór z Kościołem – Marzec 1968 r. – Grudzień 1970 r. 	XXXVII. Stalinizm w Polsce i jego skutki. Uczeń: 2) wyjaśnia przyczyny i skutki poznańskiego czerwca 1956 r. oraz znaczenie wydarzeń październikowych 1956 r.

		<p>XXXVIII. Polska w latach 1957–1981. Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) opisuje system władzy w latach 60. i 70. w PRL i formy uzależnienia od ZSRS; 2) charakteryzuje realia życia społecznego i kulturalnego z uwzględnieniem specyfiki czasów gomułkowskich i gierkowskich; 3) przedstawia i sytuuje w czasie różnorodność przyczyn kryzysów politycznych i społecznych; 4) wyjaśnia znaczenie roli Kościoła katolickiego dla stosunków politycznych i społecznych.
4. Polska w czasach Gierka	<ul style="list-style-type: none"> – „Druha Polska” Edwarda Gierka – Życie na kredyt – Życie codzienne w PRL – Propaganda sukcesu – Nowelizacja konstytucji 	<p>XXXVIII. Polska w latach 1957–1981. Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 2) charakteryzuje realia życia społecznego i kulturalnego z uwzględnieniem specyfiki czasów gomułkowskich i gierkowskich; 3) przedstawia i sytuuje w czasie różnorodność przyczyn kryzysów społecznych w latach 1968, 1970, 1976 i ich konsekwencje.
Rozdział V: Upadek komunizmu		
1. Początki opozycji demokratycznej w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> – Czerwiec 1976 r. – Powstanie opozycji antykomunistycznej – Rozwój opozycji – Papież Polak 	<p>XXXVIII. Polska w latach 1957–1981. Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 4) wyjaśnia znaczenie roli Kościoła katolickiego dla stosunków politycznych i społecznych; 5) opisuje narodziny i działania opozycji politycznej w latach 1976–1980; 6) przedstawia wpływ Jana Pawła II na przemiany społeczne i polityczne.
2. Powstanie „Solidarności”	<ul style="list-style-type: none"> – Strajki sierpniowe w 1980 r. – Utworzenie NSZZ „Solidarność” – Na drodze do konfrontacji 	<p>XXXVIII. Polska w latach 1957–1981. Uczeń:</p> <ol style="list-style-type: none"> 7) wyjaśnia przyczyny i następstwa strajków sierpniowych w 1980 r.; 8) charakteryzuje ruch społeczny „Solidarność”.

3. Stan wojenny w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> – Wprowadzenie stanu wojennego – Internowanie opozycjonistów – Reakcja społeczeństwa – Ostatnie lata PRL 	<p>XXXIX. Dekada 1981–1989. Uczeń:</p> <p>1) wyjaśnia przyczyny wprowadzenia stanu wojennego, opisuje jego konsekwencje;</p> <p>2) przedstawia postawy Polaków wobec stanu wojennego, analizuje fenomen oporu społecznego.</p>
4. Rozpad bloku wschodniego	<ul style="list-style-type: none"> – Kryzys ZSRS – Ronald Reagan prezydentem USA – Próby reform w ZSRS – Jesień Ludów – Rozpad ZSRS 	<p>XXXV. Świat po II wojnie światowej. Uczeń:</p> <p>9) charakteryzuje przemiany społeczno-polityczne w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1989–1991, z uwzględnieniem rozpada ZSRS.</p>
5. Początek III Rzeczypospolitej	<ul style="list-style-type: none"> – Obrady Okrągłego Stołu – Wybory czerwcowe w 1989 r. – „Wasz prezydent, nasz premier” – Budowa III Rzeczypospolitej 	<p>XXXIX. Dekada 1981–1989. Uczeń:</p> <p>3) wyjaśnia przyczyny zawarcia porozumienia „okrągłego stołu”, przedstawia jego głównych uczestników i opisuje postanowienia.</p> <p>XL. Narodziny III Rzeczypospolitej. Uczeń:</p> <p>1) opisuje kluczowe przemiany ustrojowe w latach 1989–1997.</p>
Rozdział VI: Polska i świat w nowej epoce		
1. [3.] Polska w latach 90. XX w.	<ul style="list-style-type: none"> – Reformy gospodarcze – Społeczne koszty przemian ustrojowych – Rozpad obozu solidarnościowego – Sytuacja wewnętrzna Polski – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – Plan Balcerowicza i jego skutki 	<p>XL. Narodziny III Rzeczypospolitej. Uczeń:</p> <p>1) opisuje kluczowe przemiany ustrojowe w latach 1989–1997;</p> <p>2) charakteryzuje przemiany społeczno-polityczne, gospodarcze i kulturowe lat 90.;</p> <p>3) wyjaśnia przyczyny napięć społecznych.</p>
2. [4.] Polska w NATO i UE	<ul style="list-style-type: none"> – Polska polityka zagraniczna – Polska w strukturach NATO – Polska droga do UE – Polskie społeczeństwo wobec Unii – Polska w walce z terroryzmem 	<p>XLI. Miejsce Polski w świecie współczesnym. Uczeń:</p> <p>1) ocenia znaczenie przystąpienia Polski do NATO w 1999 r.;</p> <p>2) znaczenie przystąpienia</p>

5. PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW EDUKACYJNYCH

W edukacji historycznej na poziomie szkoły podstawowej nauczyciel odgrywa szczególnie istotną rolę. Na tym etapie edukacyjnym historia jest dla uczniów – mających jeszcze ograniczoną zdolność samodzielnego zdobywania wiedzy – przedmiotem zupełnie nowym. Nieznana dotąd tematyka budzi u młodych ludzi naturalną ciekawość i chęć poznawania minionych dziejów. Wykorzystując swoje umiejętności dydaktyczne, wiedzę i osobowość, nauczyciel powinien skupić uwagę uczniów i stać się dla nich przewodnikiem oprowadzającym po fascynującym świecie przeszłości.

W klasie 4, aby bardziej zaciekawić uczniów historią, przyjęto zasadę łączenia wiedzy historycznej z odniesieniami do współczesności. Przykładowo podczas omawiania dokonań Kazimierza Wielkiego właściwe będzie odwołanie się do Uniwersytetu Jagiellońskiego dawniej i dziś. Taki sposób konstruowania lekcji ma kilka istotnych zalet:

- a) pozwala na zaabsorbowanie uczniów poruszonymi zagadnieniami;
- b) umożliwia zastosowanie wielu aktywizujących metod nauczania;
- c) sprawia, że uczniowie szybciej pojmują sens edukacji historycznej oraz charakter myślenia przyczynowo-skutkowego;
- d) daje szansę na zaprezentowanie wiedzy w atrakcyjny sposób, co czyni ją łatwiej przyswajalną dla uczniów.

W dążeniu do uatrakcyjnienia zajęć należy uwzględnić fakt, że młodzież wychowywana w epoce internetu łatwiej i w pełniejszy sposób odbiera informacje pochodzące z przekazów graficznych niż informacje podane za pomocą długiej narracji. Dlatego właśnie większą rolę w nauczaniu powinny odgrywać różnego rodzaju grafiki i prezentacje plastyczne, które w sposób obrazowy przedstawiają fakty z przeszłości i pozwalają na lepsze zrozumienie procesów historycznych. Dzięki nim uczeń może pogłębić swoją wiedzę, a także doskonalić umiejętności odczytywania i interpretacji danych pochodzących z różnych źródeł. Podczas pracy z podręcznikiem należy zatem położyć szczególny nacisk na wykorzystanie atrakcyjnych ilustracji i infografik. Większość szkół obecnie ma możliwość, aby podczas lekcji prezentować informacje, plany, zdjęcia, fragmenty źródeł – za pomocą środków multimedialnych – głównie odbiornika telewizyjnego podłączonego z komputerem. W sposób znaczący poszerza to gamę możliwości zastosowania różnych środków dydaktycznych, wzbogacenia form przekazu i zaintrygowaniu uczniów odpowiednio dobranymi treściami. Olbrzymie możliwości stwarzają zajęcia z zastosowaniem tablicy multimedialnej. Przygotowanie prezentacji multimedialnej, zwłaszcza w klasach starszych, obecnie nie nastręcza uczniom większych trudności (zwłaszcza przy współpracy z nauczycielem), doskonale służy rozwijaniu umiejętności samodzielnego zdobywania wiedzy oraz kształceniu właściwego ich prezentowania (powiązania tekstu z ilustracjami, odpowiedniej selekcji materiału, umiejętności uchwycenie istoty opisywanego zagadnienia).

Ważnym zadaniem edukacyjnym jest kształcenie umiejętności czytania ze zrozumieniem. W procesie nauczania zapoznanie uczniów z tekstami historycznymi, zawierającymi słownictwo nieużywane na co dzień, stanowi wyjątkowo trudne i ambitne. Najlepszym sposobem realizacji tego zadania jest czytanie pod kierunkiem nauczyciela starannie wybranych fragmentów źródeł. Pozwala to kontrolować przejrzystość przekazu i przebieg lekcji.

Równie istotne wydaje się przygotowanie uczniów do samodzielnego zdobywania wiedzy. Rozwinięcie u nich tej umiejętności stanowi niezbędny warunek ich aktywnego udziału w procesie kształcenia

ustawicznego oraz sprawnego funkcjonowania w społeczeństwie informacyjnym. Nauczyciel powinien więc zachęcać młodych ludzi do pogłębiania wiadomości, pobudzać ich pasję poznawczą oraz indywidualizować swoje wymagania, szczególnie wobec uczniów uzdolnionych. Pomocne w osiągnięciu tych celów mogą być propozycje pracy z uczniem zdolnym, zamieszczone w zestawieniu treści dydaktycznych programu „Wczoraj i dziś”.

W nauczaniu historii należy zachować równowagę między metodami prezentacji wiedzy (A), metodami angażującymi uczniów (B) oraz metodami pozwalającymi kształtować ich kompetencje historyczne (C). W szkole podstawowej bardzo istotną rolę będą niewątpliwie odgrywały metody podające (A), podczas których nauczyciel wyjaśnia uczniom nowe pojęcia i treści historyczne, jednak powiązanie przekazu tego typu z ikonograficznymi pomocami multimedialnymi znacząco zwiększy efektywność nauczania.

(A) METODY MAJĄCE NA CELU PRZEKAZYWANIE (ZDOBYWANIE) WIEDZY

Rozmowa nauczająca (pogadanka)

Pogadanka to metoda szczególnie przydatna podczas wprowadzania uczniów w tematykę lekcji, umożliwiającą zapoznanie młodych ludzi z obcą im do tej pory wiedzą historyczną poprzez nawiązanie do ich własnych doświadczeń. Polega na dialogu, podczas którego uczniowie starają się udzielić odpowiedzi na pytania nauczyciela. Pierwsze z nich musi zostać sformułowane wcześniej, natomiast pozostałe powinny wynikać bezpośrednio z przebiegu dyskusji. Podstawowym warunkiem skuteczności tej metody jest posiadanie przez uczniów określonych wiadomości. Podczas rozmowy nauczyciel naprowadza ich na istotne zagadnienia oraz oddziela treści ważne od drugorzędnych. Jeśli w postaci pogadanki przeprowadza pracę nad tekstem lub rekapitulację omawianego zagadnienia, sprawdza także stopień opanowania materiału przez uczniów oraz poziom jego zrozumienia. Dzięki tej metodzie młodzi ludzie uczą się kultury wypowiedzi, a ponadto kształcą umiejętności wyrażania i uzasadniania własnego zdania, rozwiązywania problemów w twórczy sposób oraz występowania przed publicznością.

Opowiadanie

Opowiadanie można wykorzystać do przekazywania ciekawych informacji, związanych np. z mitami czy z legendą o założeniu Rzymu. Metoda ta pomaga zaciekawić uczniów danym zagadnieniem oraz wpływa na ich zaangażowanie w czasie lekcji. Głównym celem opowiadania jest rozwijanie wyobraźni historycznej u uczniów i zainteresowanie ich wprowadzaną tematyką.

Praca z tekstem podręcznika

Przygotowuje uczniów do samodzielnej nauki z wykorzystaniem podręcznika lub innych źródeł. Na poziomie podstawowym służy do kształcenia umiejętności zdobywania wiedzy i czytania ze zrozumieniem. Polega na poszukiwaniu w tekście odpowiedzi na postawione wcześniej pytanie poprzez: wyodrębnienie najważniejszych informacji, odczytanie danych z tabel i diagramów, samodzielne sporządzenie notatek czy rozwiązanie dodatkowych ćwiczeń.

(B) METODY ANGAŻUJĄCE UCZNIÓW

Projekt edukacyjny

Projekt edukacyjny to przedsięwzięcie, które w obecnej podstawie programowej zajmuje szczególną

pozycję. Służy nabywaniu przez uczniów kompetencji społecznych, takich jak komunikacja i współpraca w grupie. Wspiera rozwijanie przedsiębiorczości i kreatywności poprzez zastosowanie różnych, często innowacyjnych rozwiązań, uczy samodzielności i odpowiedzialności, planowania i organizacji pracy oraz samooceny.

Projekt może być realizowany przez uczniów indywidualnie lub zespołowo. Jego realizacja przebiega wieloetapowo zgodnie z ustalonymi wcześniej założeniami. Rozpoczyna się od podania tematu i określenia kolejnych kroków postępowania, do których zaliczamy:

- przygotowanie planu działania (m.in. wybór grup zadaniowych, przedstawienie instrukcji, określenie terminów wykonania poszczególnych zadań, podanie kryteriów oceny itp.),
- realizacja projektu (m.in. zbieranie materiałów, opracowywanie informacji, tworzenie dokumentacji, konsultacje z nauczycielami itp.),
- demonstracja projektu (np. w postaci wystaw, referatów, albumów, prezentacji multimedialnych, stron internetowych, widowisk szkolnych itp.)
- ewaluacja projektu.

Wybór tematów projektów, szczegółowy opis ich realizacji oraz określenie charakteru przedsięwzięć należą do nauczyciela, jednak powinien je robić w porozumieniu z uczniami.

Wycieczka

Jest to metoda bardzo pomocna przy realizacji tematów dotyczących „małej ojczyzny” oraz dziejów regionu. Celem wycieczki może być muzeum, miejsce pamięci narodowej, skansen lub inne miejsce związane z historią danego regionu (np. miejsce bitwy). Wycieczka może być również sposobem na przeprowadzenie lekcji poświęconej zabytkom architektury. Nauczyciel powinien wcześniej przekazać uczniom zadania do wykonania w grupach lub indywidualnie oraz poinformować ich, że po powrocie do szkoły będą musieli uporządkować, podsumować i zaprezentować wiadomości zebrane podczas wspólnej wyprawy. Wycieczka przyczynia się do zintegrowania zespołu klasowego oraz skłania młodych ludzi do poszukiwania nowych możliwości pozyskiwania wiedzy. W jej trakcie kształcone są umiejętności skutecznego porozumiewania się w rozmaitych sytuacjach, stosowania zdobytych wiadomości w praktyce oraz korzystania z różnych źródeł informacji. Ponadto metoda ta ułatwia uczniom rozwijanie zainteresowań oraz zdobywanie doświadczeń niezbędnych w późniejszym życiu.

Drama

To ciekawa metoda pozwalająca połączyć zabawę i działanie. Podczas zajęć przeprowadzanych z jej wykorzystaniem uczniowie wczuwają się w role historycznych bohaterów: w zainscenizowanych scenkach starają się przedstawić ich emocje, poglądy i zachowanie. Drama rozwija wyobraźnię, pomysłowość, empatię, zdolności artystyczne, umiejętności nazywania i okazywania emocji oraz znajomość rozmaitych ról społecznych. Można wyszczególnić kilka odmian tej metody: stop-klatkę, wejście w rolę, inscenizację improwizowaną, udawaną fotografię, zabawę w muzeum, wywiad oraz rzeźbę.

Metoda „Śnieżnej kuli”

Pomaga uczniom w samodzielnym definiowaniu nowo poznanych terminów. Polega na harmonijnym połączeniu pracy indywidualnej z pracą zespołową. Uczniowie najpierw zapisują własne skojarzenia związane z danym słowem, a następnie razem z koleżanką lub kolegą z ławki wybierają spośród zebranych pomysłów najtrafniejsze wyjaśnienia jego znaczenia. Ten sam proces wspólnego wyboru najlepszych definicji zostaje powtórzony podczas pracy kolejno w grupach cztero- i

ośmioosobowych. Ostatnim etapem realizacji metody „Śnieżnej kuli” jest sformułowanie definicji przez cały zespół klasowy. Na koniec uczniowie wraz z nauczycielem ustalają ostateczne objaśnienie danego terminu.

Burza mózgów

Metoda burzy mózgów polega na zespołowym rozwiązywaniu problemów. Podczas swobodnej rozmowy uczniowie podają swoje propozycje rozstrzygnięcia danej kwestii, a nauczyciel zapisuje je na tablicy. Następnie cały zespół klasowy ocenia poszczególne pomysły i wybiera spośród nich najtrafniejszy. Metoda ta sprzyja angażowaniu w pracę na lekcji uczniów zazwyczaj mało aktywnych. W trakcie przeprowadzania burzy mózgów nauczyciel kontroluje, czy w grupie przestrzegane są następujące zasady kulturalnej dyskusji i wymiany poglądów:

- gdy jedna osoba mówi, pozostałe słuchają i nie przerywają;
- osoby wypowiadającej się nie należy oceniać;
- wypowiedzi powinny być treściwe i rzeczowe;
- swoje zdanie trzeba uzasadnić.

Portfolio

To metoda rozwijająca umiejętność samodzielnej pracy z różnymi źródłami informacji. Polega na gromadzeniu przez uczniów publikacji, zdjęć, nagrań i innych przedmiotów związanych z podanym tematem. Zebrane materiały dokumentują wysiłek włożony w wykonanie zadania i są podstawą do prezentacji zagadnienia na forum klasy. Przy ocenie pracy uczniów nauczyciel powinien wziąć pod uwagę odpowiedni dobór materiałów, pomysłowość oraz sposób przedstawienia zdobytej wiedzy.

Jigsaw-puzzle

Podczas lekcji prowadzonych tą metodą zespół klasowy jest dzielony na grupy. Każda z nich opracowuje wybrane zagadnienie. Następnie uczniowie zostają wymieszani ze sobą w taki sposób, aby we wszystkich nowo powstałych drużynach znalazł się jeden przedstawiciel każdego z istniejących wcześniej zespołów. Uczniowie wymieniają się zebranymi wcześniej wiadomościami. Metoda jigsaw- puzzle uczy współpracy oraz precyzji w przekazywaniu konkretnych informacji.

Ranking diamentowy

Metoda ta polega na porządkowaniu informacji z uwzględnieniem ich ważności oraz uzupełnianiu nimi schematu przypominającego kształtem diament. Łączona jest zwykle z dwiema innymi metodami – burzą mózgów i dyskusją. Na początku uczniowie podają np. przyczyny i skutki określonego wydarzenia historycznego. Ich pomysły zostają zapisane na tablicy bądź na kartkach samoprzylepnych. Następnie wskazana osoba odczytuje zebrane propozycje. Pozostali uczniowie wspólnie wybierają najtrafniejsze odpowiedzi i decydują, w których miejscach schematu należy je umieścić. Ranking diamentowy umożliwia rozwijanie u uczniów zdolności logicznego myślenia, analizy i selekcji informacji oraz porządkowania ich ze względu na znaczenie, jakie mają dla rozstrzygnięcia danej kwestii. Kształci także umiejętności przedstawiania i obrony własnego stanowiska, pracy w zespole oraz twórczego rozwiązywania problemów.

Metoda tekstu przewodniego

Nauczyciel pracujący z zastosowaniem tej metody przygotowuje dla uczniów tekst przewodni – rodzaj pisemnej instrukcji zawierającej pytania pomocnicze, informacje dotyczące kolejnych etapów zadania oraz czasu przeznaczanego na ich realizację, a także zestawienie oczekiwanych wyników

pracy. W tekście przewodnim znajduje się ponadto wykaz potrzebnych materiałów i środków dydaktycznych (np. podręcznik, mapa, fotografie). Wykorzystując tekst instrukcji oraz odpowiednie pomoce, uczniowie poszukują – samodzielnie lub w zespołach – rozwiązania określonego problemu. Po upływie wyznaczonego czasu przekazują wyniki swojej pracy nauczycielowi albo prezentują je na forum klasy. Metodę tę można zastosować podczas pracy z podręcznikiem, kiedy to korzysta się z różnych źródeł wiedzy (tekstu, infografik, map, ilustracji), oraz w ramach podsumowania wiadomości z danego rozdziału.

Jako centralnego elementu instrukcji można użyć tekstu Źródłowego. Wówczas młodzi ludzie odczytują z niego potrzebne treści, a następnie systematyzują uzyskaną w ten sposób wiedzę, korzystając z podręcznika lub innych materiałów pomocniczych. Mogą także porównać zdobyte informacje z wiadomościami zawartymi w podręczniku. Na zakończenie nauczyciel może polecić uczniom rozwiązanie krzyżówki zawierającej hasła odnoszące się do wiedzy przyswojonej w trakcie wykonywania zadania.

Dyskusja

Dyskusja jako metoda aktywizująca na poziomie szkoły podstawowej ma dość ograniczony zakres zastosowania, głównie ze względu na zbyt małe umiejętności uczniów w zakresie porządkowania wiadomości, logicznego i rzeczowego argumentowania oraz przekonywania do swoich racji. Ponadto uczniowie nie dysponują jeszcze odpowiednią wiedzą historyczną. Dlatego metoda ta może przynieść oczekiwane rezultaty przede wszystkim w starszych klasach szkoły podstawowej.

Formą łatwiejszą i bardziej odpowiednią dla uczniów szkoły podstawowej jest dyskusja punktowa, którą przeprowadza się w kilkuosobowych grupach. Nauczyciel dzieli klasę na zespoły, a następnie określa temat i czas trwania dyskusji oraz zasady obowiązujące w jej trakcie. Przedstawia także formularz, na którego podstawie uczniowie będą oceniani. Punkty przydzielane są za podanie właściwych argumentów oraz za merytoryczne komentarze do wypowiedzi współ rozmówców.

Dyskusja uczy samodzielnego myślenia, precyzyjnego formułowania argumentów, uzasadniania własnych poglądów oraz szacunku dla odmiennych opinii.

Debata „za” i „przeciw”

Metodą umożliwiającą uczniom przyswojenie zasad kulturalnej dyskusji, a przy tym łatwiejszą w realizacji na poziomie szkoły podstawowej, jest debata „za” i „przeciw”. Polega ona na tym, że wybrany problem rozpatrywany jest z dwóch przeciwstawnych punktów widzenia. Pozwala to młodym ludziom spojrzeć na dany temat z dwóch różnych perspektyw oraz uczy ich szacunku dla cudzych poglądów. Uświadamia także, jak ważną rolę w rozwiązywaniu problemów odgrywają negocjacje. Debata „za” i „przeciw” kształtuje zdolność twórczego rozstrzygnięcia spornych kwestii oraz rozwija umiejętność autoprezentacji. Ponadto przygotowuje do podejmowania decyzji i pełnienia różnorodnych funkcji społecznych. Metodę tę stosuje się np. w celu przeprowadzenia sądu nad wybraną postacią historyczną. Może się okazać przydatna także podczas rozwiązywania sporów dotyczących interpretacji danego wydarzenia historycznego.

Mapa mentalna

Przygotowanie mapy mentalnej polega na graficznym przedstawieniu podanego problemu. Uczniowie porządkują wiadomości dotyczące określonego zagadnienia i prezentują je w formie schematu na plakacie lub na tablicy. Efektem ich pracy jest rysunek, który pomaga usystematyzować zdobyte wiadomości i zrozumieć zachodzące między nimi związki. Metoda ta sprzyja aktywizacji uczniów, ponieważ każdy z nich ma możliwość wypowiedzenia się oraz przedstawienia własnych

propozycji. Rozwija również umiejętności poszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji pochodzących z różnych źródeł oraz twórczego rozwiązywania problemów. Mapa mentalna może być zastosowana jako jedna z form notowania i powtarzania wiadomości. Stanowi także doskonałą pomoc przy systematyzowaniu wiedzy oraz wzbogacaniu słownictwa.

Metaplan

Metaplan to graficzny zapis kolejnych etapów analizy danego zagadnienia. Metoda ta wymaga od uczniów pewnej wiedzy i dojrzałości. Podczas wykonywania metaplanu uczniowie pracują grupowo (rzadziej indywidualnie) zgodnie z ustalonym planem. Pierwszy etap realizacji zadania polega na zdiagnozowaniu problemu i zapisaniu go na tablicy. Następnie młodzi ludzie odpowiadają pisemnie na pytania: „Jak jest?”, „Jak powinno być?”, „Dlaczego nie jest tak, jak być powinno?”. Odpowiedzi służą szczegółowej analizie zagadnienia. Po upływie czasu przeznaczanego na ich udzielenie uczniowie podają propozycje rozstrzygnięcia rozpatrywanej kwestii. Nauczyciel zbiera kartki z zapisanymi wnioskami i umieszcza je na tablicy, po czym następuje wypracowanie wspólnych rozwiązań.

Metaplan uczy przede wszystkim analitycznego myślenia oraz twórczego rozwiązywania problemów.

Etapy pracy metodą metaplanu:

- określenie czasu trwania dyskusji;
- podzielenie klasy na grupy;
- przedstawienie problemu;
- udzielenie przez uczniów odpowiedzi na pytania: „Jak jest?”, „Jak powinno być?”, „Dlaczego nie jest tak, jak być powinno?”;
- umieszczenie kartek z odpowiedziami w wyznaczonym miejscu;
- zapisanie wniosków i wypracowanie wspólnych rozwiązań.

Drzewko decyzyjne

Metoda ta polega na przedstawieniu różnych sposobów rozwiązania problemu oraz pozytywnych i negatywnych konsekwencji ich zastosowania w postaci schematu o kształcie drzewa. Uczniowie formułują problem i wpisują go w miejscu korzenia. Następnie określają cele i wartości najistotniejsze dla osób podejmujących decyzje. Możliwości rozwiązania problemu zostają zapisane w pniu drzewa, a konsekwencje ich realizacji – na końcach gałęzi tworzących jego koronę. Na zakończenie uczniowie dokonują wyboru najlepszej opcji.

Praca z tablicą interaktywną

Wizualizacja treści bardzo ułatwia współczesnym dzieciom, wychowanym w czasach kultury multimedialnej, skoncentrować się na przekazie i zaangażować w proces dydaktyczny. Zastosowanie tego typu środków dydaktycznych umożliwia – poprzez przekazywanie różnorodnych bodźców – szybsze przyswajanie treści i lepsze zrozumienie wzajemnych zależności między czynnikami; często umożliwia też rozwój współpracy w grupach.

(C) METODY ROZWIJAJĄCE UMIEJĘTNOŚCI HISTORYCZNE

Praca z tekstem Źródłowym

W podręczniku oprócz tekstu głównego znajdują się również teksty Źródłowe. Praca z nimi pozwala uczniom rozwijać krytyczny stosunek do pozyskiwanych informacji oraz umiejętność oceny

wiarygodności tekstu Źródłowego i intencji jego autora. Kompetencje te są niezwykle istotne w procesie kształtowania dojrzałości obywatelskiej.

Pierwszy etap analizy tekstu polega na udzieleniu przez uczniów odpowiedzi na proste pytania dotyczące omawianego fragmentu. Pomaga to w kształtowaniu umiejętności czytania ze zrozumieniem. Nauczyciel stopniowo kieruje uwagę młodych ludzi na kwestie szczegółowe, np. na elementy perswazji lub manipulacji zastosowane w tekście. Pomaga także uczniom w odróżnieniu opisanych faktów historycznych od wyrażonych opinii. W trakcie pracy z zastosowaniem tej metody osoba prowadząca zajęcia musi pamiętać o stawianiu odpowiednich pytań badawczych oraz wskazywaniu w tekście przejawów subiektywizmu autora.

Praca ze Źródłem ikonograficznym

Podręcznik dostarcza bogatego materiału ilustracyjnego, który może być wykorzystany podczas prezentowania wiedzy lub analizy źródeł. Dlatego błędem jest traktowanie ilustracji wyłącznie jako barwnego uzupełnienia tekstu, które ma na celu jedynie uatrakcyjnienie odbioru tradycyjnego przekazu. Warto pamiętać, że do źródeł historycznych zalicza się nie tylko teksty. Należą do nich także obrazy przedstawiające różne wydarzenia historyczne bądź fotografie zabytków i innych przedmiotów pochodzących z przeszłości. Ilustracje mogą być podstawą do samodzielnej pracy uczniów, polegającej np. na wskazaniu różnic obyczajowych między współczesnością znaną z doświadczenia a przeszłością, której fragment ukazany został za pomocą materiału ilustracyjnego. Ilustracje okazują się też niezwykle przydatne podczas porównywania architektury lub sztuki różnych epok.

Praca z mapą

Ważną cechą tej metody jest jej interdyscyplinarny charakter – łączy ona bowiem wiedzę historyczną z elementami geografii. Pracę z mapą należy rozpocząć od zapoznania uczniów z zasadami korzystania z niej, np. wyjaśnienia znaczeń symboli pojawiających się w legendzie. W edukacji historycznej ważną rolę odgrywa rozwijanie umiejętności pozyskiwania i gromadzenia informacji w wyniku porównywania map. Chodzi tu głównie o wiadomości na temat zmian terytorialnych, które na przestrzeni wieków obejmowały obszar wielu państw, oraz ich wpływu na system gospodarczy lub położenie geopolityczne danego kraju.

Praca z filmem

Obecnie nauczyciele mają sporo możliwości odnośnie doboru filmów dokumentalnych, popularnonaukowych, niekiedy fabularnych – których fragmenty znakomicie nadają się do wykorzystania podczas zajęć. Nie tylko uatrakcyjniają przekaz, ale – zwłaszcza w stosunku do historii najnowszej – filmy dokumentalne mogą służyć jako źródła historyczne. Mogą też służyć kształceniu krytycznego stosunku do prezentowanej wiedzy (świadomość montażu i selekcji informacji przez autora; intencjonalnego i subiektywnego przekazu bohaterów). Uczniowie starszych klas z powodzeniem, nawet przy wykorzystaniu telefonów komórkowych, na podobieństwo „oral history” – mogą przeprowadzić wywiady ze świadkami wydarzeń (strajków, Życia w czasach PRL-u, pielgrzymek papieskich) – następnie wyświetlić i omówić podczas prezentacji. Fragmenty filmów mogą być pomocne jako zaczyn do dyskusji. Za pomocą tego środka przekazu łatwo można zaprezentować różne głosy ekspertów oceniających wydarzenia historyczne, pokazać eksponaty muzealne (lub kolekcje prywatne), bądź reprezentacyjne budowle omawiane podczas lekcji.

Prezentacja multimedialna

Prezentacja multimedialna może łączyć kilka innych metod (praca z Źródłem tekstowym, zdjęciem zabytku, mapą, filmem). Poprzez spektrum możliwości prezentowania informacji – jest zróżnicowana i atrakcyjna dla uczniów. Przede wszystkim łączy przekaz tekstowy z ikonograficznym. Przygotowanie prezentacji multimedialnej nie powinno nastręczać uczniom starszych klas większych trudności. Jednak przy odpowiedniej selekcji materiału oraz jego właściwym komentarzu – niezbędną jest pomoc nauczyciela. Przygotowanie prezentacji angażuje uczniów, rozwija współpracę w grupie, służy kształceniu umiejętności samodzielnego zdobywania wiedzy oraz jej prezentowaniu.

6. ZAKŁADANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW

Zakładane osiągnięcia uczniów to wiadomości i umiejętności, którymi uczeń powinien się wykazywać po zakończeniu nauki w szkole podstawowej. Dzięki przyporządkowaniu osiągnięć do poszczególnych rozdziałów można łatwo ustalić, jakie kompetencje młody człowiek musi zdobyć na danym etapie nauki.

Szarym kolorem oznaczono treści, o których realizacji decyduje nauczyciel.

KLASA IV

Rozdział I: Z historią na Ty

Uczeń:

- charakteryzuje nauki badające przeszłość;
- odróżnia historię rozumianą jako przeszłość od historii rozumianej jako nauka o dziejach;
- porównuje sposób zdobywania wiedzy przez historyka i archeologa;
- podaje przykłady różnego rodzaju Źródeł historycznych;
- podaje przykłady różnego rodzaju pamiątek historycznych i wyjaśnia, dlaczego są one ważne;
- wskazuje tradycje rodzinne i opowiada o nich;
- sporządza drzewo genealogiczne najbliższych członków rodziny;
- wyjaśnia, czym jest patriotyzm i w jaki sposób należy go wyrażać;
- wskazuje lokalne zabytki i inne miejsca związane z dziejami regionu, np. pomniki;
- wyjaśnia, czym jest naród;
- opisuje polskie symbole;
- wymienia najważniejsze święta państwowe i narodowe;
- dostrzega związki przeszłości z współczesnością;
- chronologicznie układa epoki historyczne oraz wskazuje ich daty graniczne;
- umiejscawia epoki, wieki, wydarzenia na osi czasu;
- porządkuje chronologicznie różne daty;
- przypisuje określone wydarzenie historyczne do ery, epoki, wieku;
- oblicza upływ czasu między różnymi wydarzeniami, w tym na przełomie obu er;
- odczytuje informacje z osi czasu;
- zamienia cyfry arabskie na rzymskie;
- rozróżnia mapę od planu;
- charakteryzuje różnego rodzaju symbole kartograficzne i odczytuje informacje z mapy;
- wyjaśnia, dlaczego mapy są ważne w pracy historyków.

Rozdział II: Od Piastów do Jagiellonów

Uczeń:

- wyjaśnia znaczenie chrztu Polski;
- przedstawia najważniejsze dokonania Mieszka I;
- przedstawia najważniejsze dokonania Bolesława Chrobrego;

- przedstawia, kim był św. Wojciech i jaki był cel jego misji;
- opisuje przebieg i wyjaśnia znaczenie zjazdu gnieźnieńskiego;
- pokazuje na mapie ziemie przyłączone do państwa polskiego;
- wyjaśnia, dlaczego potomni nazwali Kazimierza Wielkim;
- wyjaśnia powiedzenie, że Kazimierz *zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną*;
- wymienia najważniejsze reformy wprowadzone przez króla;
- wyjaśnia znaczenie utworzenia Akademii Krakowskiej;
- opisuje wygląd średniowiecznego zamku;
- wskazuje najważniejsze dokonania Jadwigi i Władysława Jagiełły;
- wskazuje na mapie państwo zakonu krzyżackiego oraz obszar Wielkiego Księstwa Litewskiego;
- wyjaśnia przyczyny zawarcia unii między Polską a Wielkim Księstwem Litewskim i jej konsekwencje;
- opisuje bitwę pod Grunwaldem;
- przedstawia obyczajowość rycerską;
- charakteryzuje uzbrojenie rycerza;
- przedstawia dokonania Mikołaja Kopernika.

Rozdział III: Wojny i upadek Rzeczypospolitej

Uczeń:

- wyjaśnia, w jaki sposób wyłaniano króla po wygaśnięciu dynastii Jagiellonów;
- charakteryzuje „złotą wolność szlachecką”;
- wyjaśnia, dlaczego Jan Zamojski został uznany za męża stanu;
- wyjaśnia, dlaczego Jan Zamojski przywiązywał dużą wagę do edukacji;
- dokonuje oceny dokonań przeora Augustyna Kordeckiego, Stefana Czarnieckiego i Jana III Sobieskiego;
- wskazuje największe polskie sukcesy militarne w 2. poł. XVII w.;
- charakteryzuje postać i dokonania Tadeusza Kościuszki;
- wyjaśnia znaczenie Konstytucji 3 maja;
- wyjaśnia, dlaczego Polacy zdecydowali się walczyć u boku Napoleona;
- zna dokonania Jana Henryka Dąbrowskiego;
- charakteryzuje Legiony Polskie we Włoszech;
- zna tekst *Mazurka Dąbrowskiego* i jego autora;
- wyjaśnia, jakie były przyczyny wybuchu powstania styczniowego;
- zna dokonania Romualda Traugutta;
- opisuje funkcjonowanie państwa powstańczego;
- przedstawia dokonania Marii Skłodowskiej-Curie.

Rozdział IV: Ku współczesnej Polsce

Uczeń:

- wyjaśnia, dlaczego podczas I wojny światowej pojawiła się szansa na odzyskanie niepodległości przez Polskę;
- wykazuje wkład Polaków w odzyskanie niepodległości i rolę Legionów Polskich;
- wykazuje rolę Józefa Piłsudskiego w utworzeniu II Rzeczypospolitej;
- uzasadnia znaczenie bitwy pod Warszawą;
- charakteryzuje trudności, z jakimi zmierzali się Polacy, budując II Rzeczpospolitą;
- przedstawia wkład Eugeniusza Kwiatkowskiego w rozwój gospodarczy II Rzeczypospolitej;
- wyjaśnia, dlaczego Gdynia stała się polskim „oknem na świat”;
- charakteryzuje sytuację społeczeństwa polskiego pod okupacją niemiecką;
- wyjaśnia, jakie zadania realizowało Polskie Państwo Podziemne;
- na przykładzie akcji pod Arsenałem wyjaśnia, na czym polegała działalność Szarych Szeregów;
- przedstawia zasługi Zośki, Alka i Rudego;

- podaje przykłady różnych sposobów walki z okupantami;
- opisuje politykę nazistów wobec ludności żydowskiej;
- charakteryzuje politykę komunistów wobec polskiego podziemia niepodległościowego;
- ocenia postawę Witolda Pileckiego, Danuty Siedzikówny;
- przedstawia rolę Kościoła w czasach komunizmu;
- wyjaśnia znaczenie Jana Pawła II w walce społeczeństwa polskiego o wolność;
- opisuje tło powstania NSZZ „Solidarność” oraz przedstawia główne żądania strajkujących;
- wymienia czołowych przywódców opozycyjnego ruchu robotniczego;
- opisuje skutki wprowadzenia stanu wojennego;
- przedstawia, w jakich okolicznościach Polska odzyskała suwerenność.

KLASA V

Rozdział I: Pierwsze cywilizacje

Uczeń:

- porównuje koczowniczy i osiadły tryb życia;
- opisuje życie człowieka pierwotnego;
- wyjaśnia, na czym polegała rewolucja neolityczna;
- wyjaśnia, jakie były konsekwencje przejścia na osiadły tryb życia;
- przedstawia w kolejności chronologicznej i charakteryzuje epokę kamienia, epokę brązu, epokę żelaza;
- wskazuje na mapie obszar Mezopotamii;
- wyjaśnia znaczenie wielkich rzek dla rozwoju najstarszych cywilizacji;
- opisuje strukturę społeczną państw Mezopotamii;
- wskazuje na mapie starożytny Egipt;
- charakteryzuje strukturę społeczną starożytnego Egiptu;
- opisuje wierzenia religijne Egipcjan;
- wymienia najważniejsze osiągnięcia cywilizacyjne starożytnego Egiptu;
- wskazuje na mapie starożytny Izrael;
- opisuje najdawniejsze dzieje narodu żydowskiego;
- charakteryzuje religię Żydów;
- wyjaśnia różnice między politeizmem a monoteizmem;
- wyjaśnia historię oraz znaczenie Świątyni Jerozolimskiej dla Żydów;
- wskazuje na mapie cywilizacje Dalekiego Wschodu;
- wymienia najważniejsze osiągnięcia cywilizacyjne starożytnych Chin;
- charakteryzuje różne rodzaje pisma oraz przyporządkowuje je do właściwych cywilizacji;
- wyjaśnia, jakie znaczenie dla rozwoju cywilizacyjnego miało wynalezienie pisma.

Rozdział II: Starożytna Grecja

Uczeń:

- wyjaśnia, w jaki sposób warunki naturalne Grecji wpłynęły na zajęcia ludności;
- wyjaśnia, w jaki sposób kultura grecka rozprzestrzeniła się w basenach mórz Śródziemnego i Czarnego;
- charakteryzuje społeczeństwo ateńskie;
- opisuje ustrój demokracji ateńskiej;
- opisuje wychowanie spartańskie;
- charakteryzuje społeczeństwo spartańskie;
- przedstawia przebieg wojen grecko-perskich;
- przedstawia eposy Homera;
- charakteryzuje wierzenia religijne Greków;

- wymienia najważniejszych bogów greckich;
- wyjaśnia, jaką rolę odgrywał teatr w Życiu dawnych Greków;
- przedstawia dokonania Greków w zakresie kultury;
- przedstawia ideę igrzysk olimpijskich;
- wskazuje na mapie przebieg kampanii perskiej Aleksandra Wielkiego;
- opisuje politykę Aleksandra Wielkiego na podbitych terenach;
- charakteryzuje kulturę hellenistyczną.

Rozdział III: Starożytny Rzym

Uczeń:

- opowiada o legendarnych początkach państwa rzymskiego;
- porównuje monarchię z republiką rzymską;
- wymienia najważniejszych urzędników rzymskich oraz ich kompetencje;
- opisuje sytuację, w jakiej doszło do upadku republiki;
- przedstawia, kim był Juliusz Cezar;
- wyjaśnia pojęcie pryncypatu;
- wskazuje na mapie granice Imperium Rzymskiego oraz stolice zachodniej i wschodniej części cesarstwa;
- charakteryzuje organizację armii rzymskiej;
- charakteryzuje ustrój Rzymu w okresie cesarstwa;
- wyjaśnia, jakie były konsekwencje romanizacji prowincji;
- wyjaśnia, dlaczego doszło do podziału państwa;
- charakteryzuje różne kategorie społeczeństwa rzymskiego;
- opisuje życie codzienne oraz zajęcia mieszkańców miast i wsi rzymskich;
- uzasadnia twierdzenie, że Pompeje i Herkulanum stanowią nieocenione źródło do poznania Życia dawnych Rzymian;
- charakteryzuje wierzanie religijne w Rzymie;
- wyjaśnia powiedzenie *wszystkie drogi prowadzą do Rzymu*;
- wymienia najważniejsze osiągnięcia Rzymu w dziedzinie budownictwa i architektury;
- uzasadnia tezę, że rzymska kultura i sztuka uległy hellenizacji;
- wskazuje przykłady wpływu rzymskiego prawa na współczesne prawo;
- wskazuje na mapie prowincję Judea i Jerozolimę;
- przedstawia osobę Jezusa z Nazaretu i narodziny chrześcijaństwa;
- wyjaśnia przyczyny prześladowań chrześcijan;
- wyjaśnia znaczenie edyktu mediolańskiego;
- opisuje okoliczności upadku cesarstwa zachodniorzymskiego.

Rozdział IV: Początki Średniowiecza

Uczeń:

- wskazuje na mapie granice cesarstwa bizantyjskiego i Konstantynopol;
- przedstawia znaczenie Kodeksu Justyniana;
- charakteryzuje przykłady architektury i sztuki bizantyjskiej;
- wskazuje na mapie Półwysep Arabski, Mekkę, tereny zajęte przez Arabów;
- charakteryzuje wierzenia muzułmanów;
- wymienia główne osiągnięcia kultury arabskiej i jej wpływ na kulturę europejską;
- wskazuje na mapie państwo Karola Wielkiego;
- przedstawia okoliczności utworzenia państwa kościelnego;
- omawia genezę oraz skutki schizmy wschodniej;
- wyjaśnia, na czym polegała istota sporu między papieżem a cesarstwem;
- omawia ustalenia konkordatu wormackiego;

– wyjaśnia genezę Kościoła prawosławnego;

Rozdział V: Społeczeństwo Średniowieczne

Uczeń:

- wyjaśnia, jaką rolę odgrywała własność ziemiska w ustroju feudalnym;
- wyjaśnia, czym były i w jakich warunkach kształtowały się stany oraz je wymienia;
- charakteryzuje zadania i uprawnienia stanu rycerskiego;
- przedstawia wzór rycerza Średniowiecznego;
- opisuje elementy kultury rycerskiej (herby, turnieje, obyczajowość);
- wyjaśnia, dlaczego lokowano nowe osady;
- przedstawia, jakie były prawa i obowiązki chłopów wobec pana;
- opisuje, jak wyglądało życie codzienne na wsi w Średniowieczu;
- wyjaśnia, na czym polegały lokacje miast;
- wyjaśnia, czym były prawa miejskie;
- przedstawia, w jaki sposób był zorganizowany samorząd miejski;
- opisuje charakterystyczne elementy zabudowy lokowanych miast;
- przedstawia, jak byli podzieleni mieszkańcy miast;
- opisuje życie codzienne mieszczan, ich zajęcia oraz związaną z tym kulturę;
- przedstawia różne role duchowieństwa w Średniowieczu;
- wymienia zakony oraz opisuje życie w Średniowiecznych klasztorach;
- charakteryzuje naukę na Średniowiecznych uniwersytetach;
- umiejscawia w czasie, charakteryzuje oraz porównuje styl romański i gotycki w architekturze;
- przedstawia dominującą tematykę oraz zadania Średniowiecznej sztuki;
- przedstawia przykłady sztuki romańskiej i gotyckiej na ziemiach polskich;

Rozdział VI: Polska pierwszych Piastów

Uczeń:

- charakteryzuje obyczajowość i wierzenia Słowian;
- wskazuje na mapie państwo Polan, Gniezno, Poznań;
- opowiada o legendarnych protoplastach Mieszka I;
- opisuje okoliczności przyjęcia chrztu przez Mieszka I;
- wyjaśnia znaczenie przyjęcia chrześcijaństwa przez Mieszka I;
- opisuje misję św. Wojciecha do Prus;
- wyjaśnia okoliczności i znaczenie zjazdu w Gnieźnie;
- wyjaśnia znaczenie uzyskania niezależności polskiej prowincji kościelnej;
- charakteryzuje politykę zagraniczną Bolesława Chrobrego;
- wskazuje na mapie nowe ziemie przyłączone do Polski przez Bolesława Chrobrego;
- wyjaśnia znaczenie koronacji w Średniowieczu;
- przedstawia przyczyny kryzysu państwa polskiego oraz jego skutki;
- wyjaśnia, dlaczego Kazimierz otrzymał przydomek *Odnowiciel*;
- wymienia główne dokonania Kazimierza Odnowiciela;
- charakteryzuje politykę zagraniczną Bolesława Śmiałego;
- opisuje spór Bolesława z biskupem Stanisławem oraz jego konsekwencje dla państwa;
- przedstawia postać Galla zwanego Anonimem i jego dzieło;
- przedstawia przyczyny, zasady oraz postanowienia statutu Krzywoustego;
- wyjaśnia, dlaczego Kazimierz Odnowiciel zaczął nadawać wojom ziemię;
- wyjaśnia, jaką rolę odgrywały dawniej grody;
- opisuje zajęcia mieszkańców podgrodzi;
- wyjaśnia charakter osad służebnych.

Rozdział VII: Polska w XIII–XV wieku

Uczeń:

- wskazuje na mapie dzielnice polskie w XII w.;
- wyjaśnia skutki walk wewnętrznych o prymat pomiędzy przedstawicielami dynastii Piastów;
- opisuje skutki najazdów tatarskich na ziemiach polskie;
- przedstawia przemiany społeczne i gospodarcze, które dokonały się w czasie rozbitcia dzielnicowego;
- opisuje próby zjednoczenia ziem polskich w XIII w.;
- charakteryzuje politykę Władysława Łokietka zmierzającą do zjednoczenia ziem polskich;
- przedstawia zasługi Kościoła w zjednoczeniu państwa i odbudowie monarchii piastowskiej;
- opisuje konflikt polsko-krzyżacki za panowania Władysława Łokietka;
- wyjaśnia, w jakich warunkach politycznych doszło do wyodrębnienia się stanów na ziemiach polskich;
- wskazuje na mapie dzielnice odziedziczone po Władysławie Łokietku oraz ziemie przyłączone do Polski za panowania Kazimierza Wielkiego;
- charakteryzuje politykę zagraniczną prowadzoną przez Kazimierza Wielkiego;
- wymienia i ocenia reformy przeprowadzone przez Kazimierza Wielkiego;
- wyjaśnia znaczenie założenia Akademii Krakowskiej;
- wskazuje na mapie obszar Wielkiego Księstwa Litewskiego;
- wyjaśnia okoliczności objęcia władzy w Polsce przez władców z dynastii Andegawenów;
- opisuje okoliczności zawarcia unii polsko-litewskiej;
- przedstawia postanowienia unii w Krewie;
- wyjaśnia przyczyny i skutki wojny polsko-krzyżackiej w latach 1409–1411;
- opisuje przebieg wojny trzynastoletniej;
- przedstawia postanowienia II pokoju toruńskiego;
- przedstawia znaczenie polityczne i gospodarcze odzyskania przez Polskę dostępu do Morza Bałtyckiego w wyniku wojny trzynastoletniej;
- wyjaśnia genezę przywilejów szlacheckich;
- wyjaśnia, czym szlachta różniła się od rycerstwa;
- omawia najważniejsze przywileje (koszycki, cerekwicko-nieszawski, *nihil novi*);
- dokonuje charakterystyki poszczególnych stanów, ich uprawnień, udziału w sprawowaniu władzy państwowej oraz statusu społecznego.

KLASA VI

Rozdział I: Narodziny nowożytnego świata

Uczeń:

- wskazuje na mapie tereny zamieszkane przez Majów, Azteków i Inków;
- wymienia osiągnięcia cywilizacji prekolumbijskich;
- wymienia przyczyny wielkich odkryć geograficznych;
- opisuje dokonania największych odkrywców i wskazuje na mapie trasy ich podróży morskich;
- wyjaśnia, skąd wzięły się nazwy: Indianie, Ameryka, Nowy Świat;
- opisuje postępowanie konkwistadorów w Nowym Świecie;
- wymienia główne mocarstwa kolonialne w XVI i XVII w.;
- przedstawia skutki wielkich odkryć dla Nowego Świata i Europejczyków;
- wyjaśnia genezę słowa *renesans* (*odrodzenie*);
- charakteryzuje humanizm jako prąd intelektualny;
- wyjaśnia wpływ druku na popularyzację nowych idei oraz wiedzy;
- wymienia czołowych artystów renesansu oraz ich główne dzieła;
- wymienia charakterystyczne cechy sztuki i architektury renesansu;
- wyjaśnia przyczyny wystąpienia Marcina Lutra;
- charakteryzuje główne wyznania reformowane (luteranizm, kalwinizm);
- wyjaśnia skutki reformacji w polityce, edukacji i kulturze;
- wyjaśnia cel zwołania soboru trydenckiego;
- wymienia reformy w Kościele katolickim;

– charakteryzuje działalność jezuitów.

Rozdział II: „Złoty wiek” państwa polskiego

Uczeń:

- wymienia prawa i obowiązki szlachty;
- wyjaśnia, na czym polegała złota wolność szlachecka;
- opisuje sytuację ekonomiczno-prawną mieszczan i chłopów;
- charakteryzuje gospodarkę folwarczno-pańszczyźnianą;
- wyjaśnia znaczenie hołdu pruskiego;
- wyjaśnia, dlaczego wiek XVI określany jest „złotym” w odniesieniu do państwa polskiego;
- wyjaśnia, jaki był wpływ reformacji na edukację i kulturę polską;
- wymienia najwybitniejszych polskich pisarzy oraz przykłady ich twórczości;
- wymienia czołowe przykłady polskiego budownictwa renesansowego;
- przedstawia dokonania M. Kopernika i Galileusza;
- wyjaśnia genezę unii lubelskiej oraz wymienia jej postanowienia i skutki;
- porównuje unię personalną i realną;
- wymienia różne religie i wyznania chrześcijańskie na terenie Rzeczypospolitej;
- wyjaśnia, jakie były przyczyny i postanowienia aktu konfederacji warszawskiej;
- wyjaśnia przebieg oraz zasady wolnej elekcji;
- opisuje okoliczności przeprowadzenia pierwszej wolnej elekcji w Rzeczypospolitej;
- wyjaśnia, w jaki sposób artykuły henrykowskie wpłynęły na ustrój Rzeczypospolitej;
- ocenia wybór władców drogą wolnej elekcji.

Rozdział III: W obronie granic Rzeczypospolitej

Uczeń:

- przedstawia okoliczności przeprowadzenia drugiej elekcji i objęcie władzy w Rzeczypospolitej przez Stefana Batorego;
- wyjaśnia, czym były dymitriady;
- wskazuje na mapie Moskwę, Kłuszyn i ziemie zajęte przez Rzeczpospolitą w wyniku postanowień pokoju w Polanowie;
- wyjaśnia główne przyczyny wojen polsko-szwedzkich;
- przedstawia postanowienia rozejmu w Sztumskiej Wsi;
- wyjaśnia, kim byli Kozacy;
- wyjaśnia przyczyny wojen z Kozakami;
- opisuje przebieg i skutki powstania Chmielnickiego;
- opisuje przebieg potopu szwedzkiego, wskazuje jego momenty przełomowe oraz skutki;
- charakteryzuje wojnę podjazdową;
- wymienia postanowienia pokoju oliwskiego;
- wskazuje na mapie Mołdawię, Cecorę, Chocim, Kamieniec Podolski;
- wyjaśnia przyczyny wojen z Turcją;
- opisuje okoliczności zwycięstwa w bitwie pod Chocimiem w 1673 r.;
- opisuje przebieg i znaczenie bitwy pod Wiedniem;
- podaje różne przykłady postawy szlachty podczas wojen i ocenia je;
- charakteryzuje politykę i dążenia magnaterii;
- wyjaśnia, dlaczego *liberum veto* doprowadziło do upadku szlacheckiego parlamentaryzmu;
- opisuje skutki wojen z XVII w. i przejawy kryzysu Rzeczypospolitej;
- charakteryzuje idee kultury baroku;
- opisuje wzorce architektury barokowej (kościół Il Gesù i pałac w Wersalu);
- wymienia najwybitniejszych przedstawicieli sztuki i literatury w Europie i Rzeczypospolitej;
- przedstawia założenia ideologii sarmackiej;
- rozpoznaje cechy charakterystyczne stroju sarmackiego.

Rozdział IV: Od absolutyzmu do republiki

Uczeń:

- opisuje rolę kardynała Richelieu w kształtowaniu monarchii absolutnej;
- charakteryzuje ustrój monarchii absolutnej na przykładzie rządów Ludwika XIV we Francji;
- wyjaśnia przyczyny konfliktu między królem a parlamentem w Anglii;
- opisuje przebieg wojny domowej w Anglii;
- charakteryzuje ustrój monarchii parlamentarnej w Anglii;
- wyjaśnia, w jaki sposób przeobrażenia ustrojowe w Anglii wpłynęły na rozwój gospodarczy;
- wyjaśnia, na czym polegały stosunki kapitalistyczne w produkcji;
- wymienia najważniejsze przykłady osiągnięć w nauce XVII–XVIII w.;
- wyjaśnia charakter krytyki Kościoła w epoce oświecenia;
- wyjaśnia poglądy J.J. Rousseau;
- wyjaśnia zasady trójpodziału władzy;
- wskazuje na mapie Rosję, Austrię, Prusy;
- wyjaśnia ustrój absolutyzmu oświeconego;
- omawia reformy przeprowadzone w Rosji, Austrii oraz Prusach;
- wyjaśnia przyczyny buntu mieszkańców kolonii amerykańskich przeciwko brytyjskiej metropolii;
- omawia idee zawarte w Deklaracji Niepodległości;
- omawia przebieg wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych;
- przedstawia wkład Polaków w wojnę o niepodległość Stanów Zjednoczonych;
- charakteryzuje konstytucję Stanów Zjednoczonych oraz organy władzy państwowej.

Rozdział V: Upadek Rzeczypospolitej

Uczeń:

- wskazuje na mapie Saksonię;
- charakteryzuje konsekwencje wojny północnej dla Rzeczypospolitej;
- omawia kontekst polityczny i uchwały sejmu niemego;
- opisuje okoliczności elekcji Stanisława Poniatowskiego na króla Rzeczypospolitej;
- wskazuje na mapie ziemie utracone przez Rzeczpospolitą w kolejnych trzech rozbiorach;
- wymienia reformy sejmu rozbiorowego z lat 1773–1775;
- wyjaśnia znaczenie powołania Komisji Edukacji Narodowej;
- charakteryzuje działania Stanisława Augusta Poniatowskiego na polu kultury i sztuki;
- wymienia twórców doby oświecenia w Rzeczypospolitej;
- charakteryzuje cechy architektury klasycyzmu oraz wymienia jej przykłady w Rzeczypospolitej;
- charakteryzuje różne koncepcje naprawy państwa polsko-litewskiego;
- wymienia najważniejsze reformy Sejmu Wielkiego;
- opisuje okoliczności uchwalenia Konstytucji 3 maja oraz wymienia jej postanowienia i wyjaśnia znaczenie;
- ocenia działanie targowiczów;
- przedstawia przebieg wojny w obronie konstytucji;
- opisuje powstanie kościuszkowskie;
- omawia treść uniwersału połanieckiego;
- wymienia przyczyny upadku Rzeczypospolitej – wewnętrzne i zewnętrzne.

Rozdział VI: Rewolucja francuska i okres napoleoński

Uczeń:

- wyjaśnia przyczyny wybuchu rewolucji francuskiej;
- opisuje przebieg początkowej fazy rewolucji;
- charakteryzuje treść Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela;
- opisuje okoliczności wprowadzenia we Francji republiki i egzekucji króla Ludwika XVI;
- charakteryzuje terror jakobiński;
- charakteryzuje rządy dyktatoratu;

- charakteryzuje postać Napoleona oraz etapy jego kariery;
- wymienia reformy wprowadzone przez Napoleona we Francji;
- wyjaśnia, w jaki sposób wartości rewolucyjne rozprzestrzeniły się w Europie;
- wyjaśnia, dlaczego Polacy związali swoje nadzieje z Napoleonem;
- charakteryzuje Legiony Polskie we Włoszech;
- przedstawia okoliczności utworzenia Księstwa Warszawskiego;
- wskazuje na mapie ziemie Księstwa Warszawskiego;
- omawia status i ustrój Księstwa Warszawskiego, a także sprawę chłopską;
- przedstawia udział wojsk polskich w kampaniach napoleońskich;
- omawia wojnę 1809 r. i jej skutki;
- przedstawia okoliczności wojny Napoleona z Rosją w 1812 r.;
- wyjaśnia przyczyny klęski Napoleona w Rosji;
- przedstawia skutki bitwy pod Lipskiem;
- charakteryzuje przemiany społeczne w Europie w okresie napoleońskim;
- wyjaśnia, jaki był wpływ Napoleona na polityczny kształt Europy;
- ocenia politykę Napoleona wobec Polaków.

KLASA VII

Rozdział I: Europa po kongresie wiedeńskim

Uczeń:

- omawia postanowienia polityczne i terytorialne kongresu wiedeńskiego;
- przedstawia i ocenia skutki nowego porządku europejskiego;
- wskazuje na mapie zmiany spowodowane decyzjami kongresu wiedeńskiego;
- omawia cechy charakterystyczne, przejawy i skutki gospodarcze oraz społeczne rewolucji przemysłowej;
- wyjaśnia rolę wynalazków w rozwoju cywilizacyjnym Europy i świata w dobie rewolucji przemysłowej,
- przedstawia genezę i założenia programowe nowych idei politycznych: liberalizmu, konserwatyzmu, socjalizmu i komunizmu;
- omawia narodziny ruchu robotniczego;

Rozdział II: Ziemie polskie po kongresie wiedeńskim

Uczeń:

- wskazuje na mapie zmiany terytorialne ziem polskich po kongresie wiedeńskim oraz miejsca ważniejszych bitew powstania listopadowego;
- charakteryzuje położenie Polaków w zaborze pruskim i austriackim oraz w Rzeczypospolitej Krakowskiej;
- omawia ustrój Królestwa Polskiego określony w konstytucji z 1815 r.;
- opisuje rozwój gospodarczy Królestwa Polskiego oraz osiągnięcia w kulturze i edukacji;
- przedstawia przyczyny, przebieg i skutki polskich powstań narodowych w I połowie XIX w.;
- omawia główne nurty polityczne Wielkiej Emigracji;
- przedstawia najwybitniejszych działaczy i twórców Wielkiej Emigracji;
- wyjaśnia, jaką rolę odgrywała działalność polityczna i kulturalna Wielkiej Emigracji dla Polaków pod zaborami;
- wyjaśnia okoliczności, w jakich doszło do uwłaszczenia chłopów w zaborze pruskim i austriackim;
- charakteryzuje dorobek literacki, muzyczny i malarski romantyzmu polskiego.

Rozdział III: Europa i świat po Wiośnie Ludów

Uczeń:

- charakteryzuje polityczno-społeczne i gospodarcze podłoże wojny secesyjnej;

- wyjaśnia wpływ zniesienia niewolnictwa na zwycięstwo Północy nad Południem w wojnie secesyjnej;
- charakteryzuje rozwój Stanów Zjednoczonych w XIX w.;
- omawia genezę, przebieg i skutki zjednoczenia Włoch i Niemiec;
- wskazuje na mapie zmiany terytorialne w Europie spowodowane zjednoczeniem Włoch i Niemiec oraz imperia kolonialne Wielkiej Brytanii, Francji i Niemiec;
- charakteryzuje przyczyny, omawia i ocenia następstwa ekspansji kolonialnej państw europejskich w XIX w.;
- przedstawia narodziny, założenia programowe i wybitnych przedstawicieli idei politycznych, które rozwinęły się w II połowie XIX w.;
- opisuje i ocenia proces demokratyzacji państw europejskich w XIX w.;
- przedstawia i ocenia wpływ postępu technicznego i odkryć naukowych na życie codzienne w II połowie XIX w.;
- omawia przemiany obyczajowe, jakie zaszły w II połowie XIX w.;
- charakteryzuje kulturę masową i przedstawia jej wpływ na życie codzienne;
- opisuje główne nurty w kulturze i sztuce II połowy XIX w.

Rozdział IV: Ziemie polskie po Wiośnie Ludów

Uczeń:

- omawia sytuację polityczną w Królestwie Polskim przed wybuchem powstania styczniowego;
- wyjaśnia okoliczności, w jakich doszło do uwłaszczenia chłopów w zaborze rosyjskim;
- przedstawia przyczyny, przebieg i skutki polskich powstania styczniowego;
- przedstawia bezpośrednie następstwa powstania styczniowego;
- ocenia bilans polskich powstań narodowych;
- charakteryzuje politykę rusyfikacji i germanizacji;
- omawia i ocenia postawy Polaków wobec polityki zaborców;
- wyjaśnia, na czym polegała autonomia Galicji;
- przedstawia narodziny i działalność polskich organizacji politycznych reprezentujących ruch robotniczy, narodowy i ludowy;
- omawia przyczyny, przebieg i skutki rewolucji 1905–1907 w Królestwie Polskim;
- przedstawia orientacje niepodległościowe i ich działalność na ziemiach polskich w latach 1908–1914;
- identyfikuje działaczy i przywódców partii politycznych oraz organizacji niepodległościowych;
- charakteryzuje proces formowania się nowoczesnej świadomości narodowej Polaków w XIX w.;
- przedstawia program i wybitnych przedstawicieli polskiego pozytywizmu oraz Młodej Polski.

Rozdział V: I wojna światowa

Uczeń:

- omawia konflikty między mocarstwami na przełomie XIX i XX w.;
- przedstawia rywalizację polityczną, gospodarczą i militarną między mocarstwami, która zapowiadała nadciągającą wojnę;
- wskazuje pośrednie i bezpośrednie przyczyny I wojny światowej;
- charakteryzuje przebieg działań wojennych na różnych frontach I wojny światowej;
- przedstawia specyfikę prowadzenia działań wojennych w czasie I wojny światowej;
- dostrzega wpływ postępu technicznego na sposób prowadzenia działań wojennych;
- charakteryzuje stosunek państw zaborczych do sprawy polskiej przed Wielką Wojną i w czasie jej trwania;
- opisuje i ocenia polski czyn zbrojny w czasie I wojny światowej;
- omawia i ocenia wysiłek dyplomatyczny Polaków na rzecz wskrzeszenia państwowości polskiej;
- przedstawia przyczyny, przebieg i skutki rewolucji w Rosji;
- omawia następstwa polityczne i międzynarodowe rewolucji bolszewickiej i wojny domowej;
- przedstawia i ocenia rolę wybitnych Polaków w walce i odzyskaniu niepodległości po I wojnie światowej.

Rozdział VI: Świat w okresie międzywojennym

Uczeń:

- charakteryzuje ład wersalski oraz przedstawia funkcjonowanie Ligi Narodów;
- ocenia porządek ustanowiony na konferencji paryskiej oraz działalność Ligi Narodów;
- przedstawia gospodarcze i społeczne skutki I wojny Światowej;
- opisuje proces odbudowy powojennej Europy;
- przedstawia mechanizmy, przejawy i sposób wychodzenia z wielkiego kryzysu ekonomicznego;
- wyjaśnia, na czym polegał kryzys demokracji w dwudziestoleciu międzywojennym;
- opisuje narodziny totalitaryzmu w Europie: niemieckiego narodowego socjalizmu, systemu sowieckiego;
- charakteryzuje założenia ideologiczne europejskich totalitaryzmów i przedstawia przykłady ich realizacji;
- przedstawia cechy charakterystyczne kultury w dwudziestoleciu międzywojennym i najważniejsze osiągnięcia;
- opisuje ekspansję państw faszystowskich i jej konsekwencje polityczne;
- ocenia postawę państw zachodnich wobec polityki Hitlera.

Rozdział VII: Polska w okresie międzywojennym

Uczeń:

- opisuje proces przejmowania władzy przez lokalne ośrodki polityczne;
- charakteryzuje sytuację polityczną, gospodarczą i społeczną ziem polskich po I wojnie Światowej;
- przedstawia i ocenia rolę J. Piłsudskiego w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości;
- charakteryzuje proces tworzenia struktur władzy w niepodległej Polsce;
- przedstawia założenia ustrojowe zapisane w konstytucjach II Rzeczypospolitej;
- omawia przebieg i skutki walk Polaków o kształt terytorialny państwa polskiego;
- charakteryzuje rządy parlamentarne w latach 1919–1926;
- opisuje następstwa polityczne zamachu majowego;
- przedstawia i ocenia rządy obozu sanacji;
- charakteryzuje politykę zagraniczną II Rzeczypospolitej i ocenia jej stosunki z sojusznikami i sąsiadami;
- omawia i ocenia politykę gospodarczą Polski międzywojennej;
- przedstawia strukturę społeczną i narodowościową II Rzeczypospolitej i ocenia politykę państwa wobec mniejszości;
- opisuje osiągnięcia II Rzeczypospolitej w zakresie kultury, gospodarki i nauki;
- charakteryzuje sytuację Polski w przededniu II wojny Światowej.

KLASA VIII

Rozdział I: II wojna Światowa

Uczeń:

- omawia przebieg kampanii wrześniowej oraz przedstawia postawy władz cywilnych i społeczeństwa polskiego wobec wojny;
- wymienia konsekwencje paktu Ribbentrop–Mołotow;
- podaje przykłady bohaterstwa żołnierzy i ludności cywilnej w walce z najeźdźcami;
- przedstawia etapy podboju Europy przez Hitlera, działania wojenne w Afryce oraz w rejonie Azji i Pacyfiku, wskazując wydarzenia przełomowe dla prowadzenia działań wojennych;
- omawia przebieg działań wojennych zmierzających do ostatecznego pokonania państw osi i wyjaśnia przyczyny ich klęski;
- charakteryzuje politykę okupacyjną Niemiec w Europie, w tym eksterminację Żydów;
- przedstawia i ocenia postawy narodów Europy wobec niemieckich okupantów;
- opisuje proces budowania Wielkiej Koalicji i ocenia jej znaczenie dla pokonania państw osi;
- omawia postanowienia konferencji Wielkiej Trójki.

Rozdział II: Polacy podczas II wojny Światowej

Uczeń:

- przedstawia podział ziem polskich przez okupantów;
- przedstawia i porównuje politykę okupacyjną III Rzeszy i ZSRR;
- wskazuje przykłady niemieckich i radzieckich zbrodni na narodzie polskim;
- przedstawia przykłady różnych form eksterminacji Polaków;
- omawia proces tworzenia się władz polskich na uchodźstwie i w kraju pod okupacją oraz przedstawia struktury organizacyjne i ich działalność;
- opisuje strukturę, cele i metody działania Polskiego Państwa Podziemnego;
- charakteryzuje działalność konspiracyjną Polaków;
- przedstawia organizację, cele i działalność struktur militarnych polskiego podziemia;
- opisuje i ocenia postawy ludności polskiej wobec okupantów niemieckich i radzieckich;
- charakteryzuje Holokaust na ziemiach polskich;
- wyjaśnia znaczenie powstania w getcie warszawskim;
- przedstawia i ocenia postawy Polaków oraz polskiego podziemia wobec eksterminacji Żydów;
- omawia przyczyny, przebieg i skutki powstania warszawskiego oraz podejmuje próbę jego oceny;
- charakteryzuje militarny wkład Polaków w prowadzenie działań wojennych i pokonanie państw osi na frontach II wojny Światowej.

Rozdział III: Świat po II wojnie światowej

Uczeń:

- charakteryzuje społeczne i gospodarcze skutki II wojny Światowej;
- przedstawia postanowienia konferencji w Poczdamie;
- omawia okoliczności powstania ONZ;
- wyjaśnia, jaką rolę po II wojnie Światowej zaczęły odgrywać USA i ZSRR;
- przedstawia genezę i przejawy zimnej wojny;
- opisuje powojenne losy Niemiec oraz powstanie RFN i NRD;
- charakteryzuje sytuację polityczną, gospodarczą i społeczną w państwach bloku wschodniego;
- przedstawia przemiany w Chinach po II wojnie Światowej;
- omawia konflikt w Korei jako przykład rywalizacji politycznej wielkich mocarstw;
- opisuje przyczyny i przebieg procesu dekolonizacji oraz ocenia jego skutki;
- przedstawia przyczyny i skutki kryzysu kubańskiego;
- przedstawia rywalizację wielkich mocarstw w dobie zimnej wojny, w tym konflikt w Wietnamie;
- omawia przyczyny i skutki kryzysu kubańskiego oraz wkroczenia wojsk radzieckich do Afganistanu;
- charakteryzuje sytuację polityczną na Bliskim Wschodzie, a szczególnie konflikt izraelsko-palestyński oraz konflikty w rejonie Zatoki Perskiej;
- opisuje przyczyny i proces integracji gospodarczej i politycznej Europy Zachodniej;
- omawia struktury unijne i ich znaczenia;
- charakteryzuje i ocenia przemiany kulturowe i społeczne w II połowie XX w.;
- opisuje sytuację polityczną w państwach bloku wschodniego w II połowie XX w. oraz przyczyny, przebieg i skutki Jesieni Ludów;
- omawia przejawy kryzysu i upadek ZSRR oraz przedstawia i ocenia jego następstwa
- charakteryzuje problemy państw Trzeciego Świata.

Rozdział IV: Polska po II wojnie Światowej

Uczeń:

- przedstawia okoliczności przejęcia władzy w Polsce przez komunistów i sposoby umacniania ich wpływów;
- opisuje i ocenia politykę nowych władz wobec podziemia niepodległościowego i żołnierzy wyklętych;
- charakteryzuje i ocenia postawy Polaków wobec nowej władzy;

- omawia struktury władzy komunistycznej i sposoby ich działania;
- przedstawia sytuację gospodarczą i społeczną w Polsce po II wojnie Światowej;
- opisuje proces odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych i reformy gospodarcze władzy komunistycznej oraz ocenia ich skutki;
- charakteryzuje sytuację polityczną w Polsce w czasach stalinizmu;
- omawia i ocenia system terroru i propagandy stalinowskiej w Polsce;
- opisuje proces odchodzenia od stalinizmu i rządu W. Gomułki;
- przedstawia przyczyny, przebieg i skutki wystąpień społecznych w PRL (czerwiec 1956, marzec 1968, grudzień 1970);
- omawia i ocenia relacje władzy z Kościołem katolickim;
- przedstawia i ocenia rolę Kościoła katolickiego w komunistycznej Polsce.

Rozdział V: Upadek komunizmu

Uczeń:

- charakteryzuje politykę wewnętrzną i zagraniczną ekipy E. Gierka;
- przedstawia realia życia społecznego i kulturalnego lat 70.;
- opisuje narodziny i działalność opozycji politycznej w Polsce;
- omawia przyczyny, przebieg i skutki wystąpień społecznych w PRL (czerwiec 1976, sierpień 1980);
- omawia i ocenia relacje władzy z Kościołem katolickim;
- przedstawia i ocenia rolę Kościoła katolickiego w komunistycznej Polsce;
- opisuje i ocenia rolę Jana Pawła II w walce z reżimem komunistycznym w Polsce;
- wyjaśnia przyczyny wprowadzenia stanu wojennego oraz charakteryzuje jego przejawy i konsekwencje;
- przedstawia i ocenia postawy społeczeństwa polskiego w okresie stanu wojennego;
- omawia przyczyny zwołania Okrągłego Stołu i jego postanowienia;
- charakteryzuje proces budowania III Rzeczypospolitej, ze szczególnym uwzględnieniem przemian społecznych, gospodarczych i politycznych.

Rozdział VII: Polska i Świat w nowej epoce

Uczeń:

- przedstawia zmiany, jakie zachodziły w Polsce w latach 90. XX w.;
- omawia przyczyny i ocenia znaczenie wstąpienia Polski do NATO i Unii Europejskiej;

7. PROPONOWANE METODY KONTROLI I OCENY OSIĄGNIĘĆ UCZNIÓW

W programie nauczania „Wczoraj i dziś” zwrócono szczególną uwagę na następujące aspekty oceniania:

- Sposób oceniania ma wpływ na stosunek uczniów do przedmiotu, a więc także na efektywność nauczania. Według ustaleń psychologii wychowawczej pozytywna ewaluacja motywuje dzieci do dalszej nauki bardziej niż surowa ocena. Dlatego w szkole podstawowej należy przyłożyć szczególną wagę do wszelkich starań i aktywności uczniów. Jest to istotne zwłaszcza w przypadku uczniów słabszych.
- Należy stosować indywidualizację wymagań. Problem ten staje się bardzo ważny w przypadku uczniów dyslektycznych, nieradzących sobie z pracami pisemnymi, oraz dzieci z trudnościami w nauce. Indywidualizacja wymagań jest łatwiejsza przy stosowaniu ustnych form kontroli. W pisemnych formach podsumowujących (zwłaszcza w sprawdzianach czy testach okresowych) polecenia powinny być dostosowane do możliwości uczniów.

Kryteria oceniania osiągnięć uczniów

Program „Wczoraj i dziś” proponuje kryteria ogólne określające wiadomości i umiejętności,

które uczeń powinien opanować podczas pięcioletniego cyklu nauki historii. Nauczyciel może dostosować podane wymagania do możliwości uczniów w danej klasie. Aby uzyskać ocenę:

- dopuszczającą – uczeń powinien wykazać się znajomością elementarnej wiedzy, wyjaśniać z pomocą nauczyciela znaczenie podstawowych terminów historycznych, dokonywać opisów przeszłości i porównywać ją z teraźniejszością na podstawie materiałów ilustracyjnych;
- dostateczną – uczeń powinien posiadać podstawową wiedzę faktograficzną, czytać teksty ze zrozumieniem, dostrzegać związki teraźniejszości z przeszłością, opanować najprostsze umiejętności przedmiotowe, takie jak: dokonywanie oceny zdarzenia, opis, porównanie, określanie, w którym wieku doszło do danego zdarzenia, porządkowanie wydarzeń w kolejności chronologicznej, odczytywanie daty wydarzenia z osi czasu;
- dobrą – uczeń powinien opanować wiedzę faktograficzną na poziomie ponadpodstawowym, wykazywać się aktywnością na lekcjach, wyrażać własną opinię, dostrzegać ciągłość rozwoju kulturalnego i cywilizacyjnego, integrować wiedzę uzyskaną z różnych źródeł, samodzielnie poszukiwać informacji o swoim regionie i rodzinnej miejscowości, umiejętnie posługiwać się mapą, odczytywać wiadomości z wykresów i tabel;
- bardzo dobrą – uczeń musi wykazać się nie tylko dużą wiedzą, lecz także zrozumieniem procesów historycznych; powinien również samodzielnie wyciągać wnioski, ujmować treści historyczne w związki przyczynowo-skutkowe, krytycznie odnosić się do wydarzeń z przeszłości oraz porównywać epoki i okresy;
- celującą – uczeń wykazuje się rozległą wiedzę historyczną, świadczącą o uzdolnieniach humanistycznych, ponadto wykazuje szczególne zainteresowanie przedmiotem. Osiąga sukcesy w konkursach szkolnych i pozaszkolnych (np. w olimpiadach historycznych). Bierze czynny udział w Życiu szkoły, wykazuje się aktywną i prospołeczną postawą, np. pomagając słabszym koleżankom i kolegom w nauce.

8. MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

W realizacji programu nauczania historii w klasach 4–8 szkoły podstawowej pomocne są między innymi następujące publikacje:

- a) Podręcznik „Wczoraj i dziś” – składa się z pięciu części i jest zgodny z nową podstawą programową. Zawiera omówienie najważniejszych zagadnień z dziejów cywilizacji, podzielone tematycznie na rozdziały. Tekst podręcznika jest dostosowany do możliwości percepcyjnych uczniów szkoły podstawowej. Treści główne zostały urozmaiczone ciekawostkami, zdjęciami oraz specjalnie opracowanymi infografikami i rysunkami.
- b) Multibook dla klas 4-6 – to rozbudowana wersja elektroniczna podręcznika, wzbogacona o elementy multimedialne, takie jak nagrania filmowe i dźwiękowe, dodatkowe zdjęcia czy interaktywne ćwiczenia.
- c) Multiteka dla klas 6-7 – zawiera materiały multimedialne do wykorzystania podczas lekcji
- d) Zeszyt ucznia – zawiera różnorodne ćwiczenia utrwalające wiadomości zdobyte na lekcjach. Jest skorelowany z treścią podręcznika.
- e) Atlasy historyczne – zamieszczono w nim mapy związane z tematyką poszczególnych rozdziałów podręcznika.
- f) Książka Nauczyciela – znajdują się w niej propozycje planów pracy, zestawienie wymagań edukacyjnych, opis najważniejszych metod i technik aktywizujących oraz opracowane z wykorzystaniem tych metod scenariusze lekcji wraz z kartami pracy.
- g) DlaNauczyciela.pl – portal zawierający oprócz dokumentacji nauczyciela szereg dodatkowych

materiałów do wykorzystania podczas zajęć, m.in. dodatkowe karty pracy, słuchowiska, filmy edukacyjne itp.

9. BIBLIOGRAFIA

- Arends R.I., *Uczymy się nauczać*, przeł. K. Kruszewski, Warszawa 2002.
- Bauman Z., *Globalizacja*, przeł. E. Klekot, Warszawa 2004.
- Bereźnicki F., *Dydaktyka kształcenia ogólnego*, Kraków 2001.
- Buckley P., Clark D., *Internet. Wszystko, co musisz wiedzieć*, przeł. K. Tryc, Warszawa 2006.
- Buehl D., *Strategie efektywnego nauczania, czyli jak efektywnie nauczać i skutecznie uczyć się*, przeł. B. Piątek, Kraków 2004.
- Cesarz Z., Stadtmüller E., *Problemy polityczne współczesnego świata*, Wrocław 2002.
- Chałupczak H., Browarek T., *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995*, Lublin 1998.
- Czerny J., *Zarys pedagogiki aksjologicznej*, Katowice 1998.
- Demokracja. Teorie. Idee. Instytucje*, pod red. T. Biernata i A. Siwik, Toruń 2003.
- Denek K., *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*, Toruń 2000.
- Denek K., *Wartości i cele edukacji szkolnej*, Poznań – Toruń 1994.
- Denek K., Przyszczypkowski K., Urbański-Korż R., *Aksjologiczne podstawy edukacji*, Poznań – Toruń 2001.
- Dylak S., *Wprowadzenie do konstruowania szkolnych programów nauczania*, Warszawa 2000.
- Edukacja – jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem Jacques'a Delorsa*, przeł. W. Rabczuk, Warszawa 1998.
- Edukacja aksjologiczna*, pod red. K. Olbrycht, t. 1–4, Katowice 1993–1999.
- Edukacja i nauka w społeczeństwie informacyjnym*, pod red. nauk. D. Fica, Zielona Góra 2004.
- Europejska konwencja praw człowieka*, wybór i oprac. M.A. Nowicki, Warszawa 2006.
- Frąckowiak T., *Edukacja, demokracja i sumienie. Studium pedagogiczne*, Poznań 1998.
- Goban-Klas T., *Cywilizacja medialna: geneza, ewolucja, eksplozja*, Warszawa 2005.
- Grabowska M., Szawiel T., *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*, Warszawa 2003.
- Gruca H., *Słownik wybranych pojęć i terminów z wiedzy o życiu w społeczeństwie*, Kraków 1993.
- Informacja w społeczeństwie XXI wieku*, pod red. M. Rószkiewicz i E. Wędrowskiej, Warszawa 2005.
- Kamiński A., *Myśli o Polsce i wychowaniu*, wybór i red. A. Janowski, Warszawa 2003.
- Kompendium wiedzy o społeczeństwie, państwie i prawie*, pod red. S. Wronkowskiej i M. Zmierczak, Warszawa 2005.
- Konflikty współczesnego świata*, pod red. G. Ciechanowskiego i J. Sielskiego, Toruń 2006.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1997.
- Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, pod red. T. Smyczyńskiego, Poznań 1999.
- Korczak J., *Prawidła życia. Pedagogika dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1988.
- Kształcenie ustawiczne – idee i doświadczenia*, pod red. Z.P. Kruszewskiego, J. Pólturzyckiego, E.A. Wesołowskiej, Płock 2003.
- Kształtowanie postaw obywatelskich*, pod red. T. Gabisia i R. Zapotocznego, Wrocław 2005.
- Łastawski K., *Historia integracji europejskiej*, Toruń 2006.
- Michałowska G., *Prawa człowieka i ich ochrona*, Warszawa 2000.
- Myśl pedagogiczna Janusza Korczaka*, wybór M. Falkowska, Warszawa 1983.
- Nauczanie i uczenie się: na drodze do uczącego się społeczeństwa*, przeł. K. Pachniak, R. Piotrowski, Warszawa 1997.
- Nęcki Z., *Komunikacja międzyludzka*, Kraków 2000.

- Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, Warszawa 2001.
- Nowacki T., *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2004.
- Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej. Ujęcie dynamiczne w inspiracji chrześcijańskiej*, Lublin 1999.
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996.
- Olbrycht K., *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, Katowice 2002.
- Ossowska M., *Normy moralne. Próba systematyzacji*, Warszawa 2000.
- Ossowska M., *Wzór demokracji. Cnoty i wartości*, Lublin 1992.
- Pedagogika. Leksykon PWN*, pod red. B. Milerskiego i B. Śliwerskiego, Warszawa 2000.
- Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, pod red. T. Kukołowicz i M. Nowaka, Lublin 1997.
- Pilikowski J., *Słownik szkolny. Wiedza o społeczeństwie*, pod red. Ł. Wordliczka, Kraków 2005.